

8. VESTIMENTAȚIA ȘI ASPECTUL FIZIC EXTERIOR

Termeni istorici cheie, concepte, probleme de atins:

- Vestimentație sezonieră, vestimentație de ceremonie, redingotă, melon, voaletă, panama, corset, tatuaj, cealma, șalvari, fes.

Conținuturi:

- Vestimentația și aspectul fizic exterior până la primul război mondial
- Vestimentația și aspectul fizic exterior în perioada interbelică

9. IGIENA ȘI SĂNĂTATEA

Termeni istorici cheie, concepte, probleme de atins:

- Protecție socială, spital, molimă, igienă publică și personală, campanie de vaccinare a populației, dric, catafalc.

Conținuturi:

- Igiena personală și publică
- Sănătatea ; bătrânețea și moartea

10. VIAȚA CULTURAL-ARTISTICĂ

Termeni istorici cheie, concepte, probleme de atins:

- Instituție culturală, societate culturală, viață artistică, instituție artistică, teatru de varietăți, vodevil, muzică corală, teatru liric, expoziție.

Conținuturi:

- Viața culturală
- Viața artistică până la primul război mondial
- Viața artistică în perioada interbelică

11. VIAȚA RELIGIOASĂ ȘI SĂRBĂTORILE

Termeni istorici cheie, concepte, probleme de atins:

- Episcopie, mahomedan, confesiune, Te-Deum, intoleranță religioasă, jubileu, „Ziua Marinei”, sfintirea apelor.

Conținuturi:

- Viața religioasă
- Sărbători, jubilee și manifestări locale

12. DISTRAȚIILE ȘI PETRECEREA TIMPULUI LIBER

Termeni istorici cheie, concepte, probleme de atins:

- Bal, spectacol de caritate, serbare câmpenească, carnaval, cazinou, viață de noapte, festivism.

Conținuturi:

- Distracțiile și petrecerea timpului liber până la primul război mondial
- Distracțiile și petrecerea timpului liber în perioada interbelică

13. ACTIVITĂȚI TURISTICE ESTIVALE

Termeni istorici cheie, concepte, probleme de atins:

- Plajă amenajată turistic, hotel de categorie, tren de agrement, cabină de plajă, pavilion, băieși.

Conținuturi:

- Activitatea turistică până la primul război mondial
- Activitatea turistică în perioada interbelică

SUGESTII METODOLOGICE:

Timpul alocat pentru studierea opționalului este de 35 de ore anual.

Notarea în catalog se face în rubrică specială.

Predarea este realizată de un profesor, care poate colabora cu un profesor de științe sociale, geografie sau literatură.

Printre metodele de predare-învățare menționăm:

- lucru în echipă:
 - în grupe tematice
 - în grupe de cercetare științifică
- excursia tematică:
 - realizarea de interviuri
 - captarea de imagini audio-video în scopul valorificării lor didactice
 - transdisciplinaritatea - consultarea cu specialiști din alte domenii de activitate: arhitecți, etnografi, ingineri, artiști etc.
- realizarea de hărți ale orașului pe baza documentelor de arhivă, precum și a activității științifice întreprinse de elevii înșiși
- activitate științifică de strângere și selectare a materialului de arhivă realizată la secția de microfilme a Bibliotecii județene "I.N.Roman" din Constanța; fișarea și gruparea materialelor didactice pe teme de studiu.
- evaluarea se realizează prin metode și tehnici clasice și alternative, complementare

BIBLIOGRAFIE:

- Ion Adam, *Constanța pitorească cu împrejuririle ei*, Ed. Minerva, Buc., 1908.

- Constantin M. Boncu; Natalia Boncu, *Constanța, contribuții la istoricul orașului*, Ed. Litera, Buc., 1979.
- C. Brătescu, *Constanța, considerațiuni generale pentru sistematizarea orașului*, în „*Analele Dobrogei*”, anul X, 1929.
- Dr. Valentin Ciorbea, *Portul Constanța de la antichitate la mileniul III*, Ed. Europolis, Constanța, 1973.
- C. Cioroiu, M. Moise, *Litoralul românesc la 1900*, Ed. Europolis, Constanța, 2001.
- Mariana Cojoc, *Dinamica vieții sociale în orașul port Constanța între anii 1878 – 1916*, în „*Anuarul Muzeului Marinei Române*”, tomul IV, 2001.
- M. Ionescu-Dobrogianu, *Tomii - Constanța cu planul alfabetic al străzilor*, Tipografia „lucrătorii asociați”, Constanța, 1931.
- M. Ionescu-Dobrogenu, *Dobrogea în pragul veacului al XX-lea*, Tipografia Grafice I.V. Socecu, București, 1904.
- N. G. Georgescu, *Euterge la Tomis*, Centrul Județean de îndrumare a Creației Populare și a mișcării artistice de masă, Constanța, 1981
- N. Ionescu Johnson, *Însemnările unui marinar*, vol 1, E.S.P.L.A., Buc., 1956, *ibidem*, vol 2, E.S.P.L.A., Buc., 1958.
- Stoica Lascu, *Mărturii de epocă privind istoria Dobrogei*, Muzeul de Istorie Națională și Arheologie, Constanța, 1999.
- Stoica Lascu, Constantin Vitanos (colaboratori), *Colegiul Pedagogic "Constantin Brătescu". Valori ale civilizației românești în Dobrogea*. Constanța 1993.
- Doina Păuleanu, *Axa est – vest. Constanța – istorie și dinamică interculturală*, Fundația Pro Arte, Constanța, 2000.
- Adrian Rădulescu, Ion Bitoleanu, *Istoria Dobrogei*, Ed. Ex-Ponto, Constanța, 1998.
- Cella Serghi, *Pânza de păianjen*, Ed. Minerva, Buc., 1973.
- Marin Stanciu, Ana Chiriac, Aurelia Răducănescu, Maria Stănesci, *Din tezaurul documentar dobrogean*, Direcția generală a Arhivelor Statului din R.S.R., Buc., 1988.
- Tudor Șoimaru, *Constanța*. Fundația pentru literatură și artă Regele Carol al II-lea, Buc., 1936.
- Petru Vulcan, *Albumul național al Dobrogei, 1866-1877-1906*, Tipografia Regală, Buc. 1906

PLANIFICARE CALENDARISTICĂ LA CLASA a– XII-a

Opțional : VIAȚA COTIDIANĂ ÎN ORAȘUL CONSTANȚA ÎNTRE ANII
1900– 1947

Specializarea: Științe sociale

Timp alocat: 1 oră/ săptămână

Unitate de învățare	Competențe specifice	Conținuturi	Nr. ore	Săpt	Obs
Introducere	Familiarizarea cu obiectul de studiu	Lecție introductivă	1	1	
Orașul Constanța între anii 1900-1947.	Localizarea spațio-temporală a dezvoltării și extinderii orașului Constanța de la începutul secolului al XX-lea până la sfârșitul celui de-al doilea război mondial.	- Aspectul și împrejurimi-le Constanței. - Planuri edilitare de dezvoltare și extindere a orașului de la începutul secolului al XX-lea până în anul 1947 - Centrul și periferia; cartierele Constanței.	3	2-4	
Edilitatea și măsurile edilitare.	Identificarea termenilor de specialitate în diferite texte și documente. Evaluarea raporturilor dintre diferitele categorii socio- profesionale din serviciile Constanței.	- Măsuri de salubritate și alte servicii ale orașului. - Servicii de modernizare a orașului Constanța.	2	5-6	
Habitatul	Identificarea unor principii și valori promovate în societatea din epocă. Prezentarea orală sau în scris, într-un eseu, a unui document.	- Spațiul exterior; materiale utilizate, aspectul clădirilor, spații și partajare. - Spațiul interior; mobilier și aspect; încălzirea și iluminatul.	2	7-8	
Populația Cons-	Identificarea caracteristicilor globale ale unui document în funcție de	- Categoriile etnice. - Raporturi interetnice și realități	3	9-11	

tanței	localizarea spațio-temporală, de tipul de mesaj, de limbajul folosit. Prezentarea orală sau în scris, într-un eseu, a unui document. Evaluarea raporturilor dintre diferitele categorii etnice din Constanța, în prima jumătate a secolului al XX-lea.	demografice până la primul război mondial. - Raporturi interetnice și realități demografice în perioada interbelică.			
Struc-turi socio-econo-mice și profe-sionale.	Identificarea unor principii și valori promovate în societatea din epocă. Evaluarea raporturilor dintre diferitele categorii etnice și socio-profesionale.	- Categoriile aducătoare de venituri: comercianții, meseriașii, muncitorii și patronii. - Serviciile: funcționarii, demnitarii, militarii și alte categorii socio-profesionale.	2	12-13	
Reca-pitulare	Consolidarea cunoștințelor	- Lecție de recapitulare semestrială	1	14	
Familia	Prezentarea orală sau în scris, într-un eseu, a unui document. Identificarea unor principii și valori promovate în societatea din epocă. Identificarea caracteristici-lor globale ale unui docu-ment în funcție de localiza-rea spațio-temporală, de ti-pul de mesaj, de limbajul folosit.	- Căsătoria și copiii. - Educația. - Statutul femeii în familie și societate.	3	15-17	
Alimen-tația	Identificarea termenilor de specialitate în diferite tipuri de texte și documente. Evaluarea raporturilor dintre diferitele categorii etnice și socio-profesionale din Constanța, între anii 1900-1947.	- Vesela, alimentele și băuturile.	1	18	

Vesti- menta- ția și aspec- tul fizic exte- rior.	Identificarea caracteristicilor globale ale unui document în funcție de localizarea spațio- temporală, de tipul de mesaj, de limbajul folosit. Prezentarea orală sau în scris, într-un eseu, a unui document. Identificarea termenilor de specialitate în diferite tipuri de texte și documente. Identificarea unor principii și valori promovate în societatea din epocă.	- Vestimentația și aspectul fizic exterior între 1900 și primul război mondial.	2	19- 20	
Igiena și sănă- tatea.	Prezentarea orală sau în scris, într-un eseu, a unui document. Identificarea termenilor de specialitate în diferite tipuri de texte și documente. Localizarea spațio- temporală a principalelor modernizări ale sistemului sanitar din orașul Constanța, în epocă.	- Igiena personală și publică. - Sănătatea; bătrânețea și moartea.	2	21- 22	
Viața cultu- ral- artis- tică.	Prezentarea orală sau în scris, într-un eseu, a unui document. Identificarea termenilor de specialitate în diferite tipuri de texte și documente. Identificarea unor principii și valori promovate în societatea din epocă.	- Viața culturală. - Viața artistică până la primul război mondial. - Viața artistică în perioada interbelică.	3	23- 25	
Viața religi- oasă și sărbă- torile.	Identificarea caracteristicilor globale ale unui document în funcție de localizarea spațio- temporală, de tipul de mesaj, de mesajul folosit. Identificarea termenilor de specialitate în diferite tipuri de texte și documente.	- Viața religioasă. - Sărbători, jubilee și manifestări locale.	2	26- 27	

	Evaluarea raporturilor dintre diferitele categorii sociale.				
Distracțiile și petrecerea timpului liber.	Identificarea caracteristicilor globale ale unui document în funcție de localizarea spațio-temporală, de tipul de mesaj, de limbajul folosit. Realizarea unui eseu pe marginea unor documente și a unor romane sau memorii din epocă. Analiza unor principii și valori în societatea din epocă.	<ul style="list-style-type: none"> - Distracțiile și petrecerea timpului liber până la primul război mondial. - Distracțiile și petrecerea timpului liber în perioada interbelică. - Programul unei zile 	2	28-30	
Activități turistice estivale	Identificarea termenilor de specialitate în diferite tipuri de texte și documente. Localizarea spațio-temporală a principalelor modernizări din spațiile turistice estivale conștăntene în perioada : 1900-1947. Analiza unor surse istorice primare privitoare la evoluția turismului estival în epocă. Localizarea unor principii și valori promovate în societatea din epocă.	<ul style="list-style-type: none"> - Activitatea turistică până la primul război mondial. - Activitatea turistică în perioada interbelică. 	2	31-32	
Recapitulare semestrială	Consolidarea cunoștințelor	- Recapitulare semestrială	1	33	
Recapitulare anuală	Consolidarea cunoștințelor	- Recapitulare anuală	2	34-35	

LECȚIA DE ISTORIE LA MUZEU. PREFERINȚA PENTRU UN EXPONAT

ADRIANA SPĂȚAN*

I. Argumente

“Parfumul” unei epoci istorice, al unei zile, al unei personalități, al unui colț de viață se poate evoca vizitând Muzeul.

Muzeul, la rândul său, a trecut de-a lungul timpului, de la stadiul de muzeu-depozit, la acela al spațiului deschis publicului, care prin dialog realizează recompunerea și informarea istorică.

II. Demers metodologic

Una din problemele unităților didactice din capitolul “Popoare și spații în antichitate”, clasa a IX-a, poartă numele de “Lumea Europeană”. Realizabilă în 2 ore, conform proiectărilor curriculare anuale, a fost realizată, în același număr de ore, în școală și la muzeu.

Muzeul de Istorie a Municipiului București a organizat expoziția cu tema: „Civilizația lumii în preistorie, antichitate și ev mediu timpuriu”.

Obiectivele operaționale ale lecției au fost:

- O1.** reactualizarea cunoștințelor privind reperele cronologice ale celor trei epoci istorice.
- O2.** reactualizarea conceptului de civilizație umană.
- O3.** cunoașterea elementelor definitorii ale civilizației europene: fundamentele indo-europene, cu accent pe civilizația greacă, romană; determinanta creștină a acesteia.
- O4.** cultivarea comportamentului valoric raportat la spațiul în care se desfășura activitatea, la exponate; în strânsă legătură cu acest comportament se urmărește și abilitatea de a observa, descrie și evalua un exponat din muzeu / expoziție.

* Profesor drd. la Grupul Școlar GH. ASACHI, București.

Recurgând la informarea din Manual și Instrumentele de lucru recomandate², la observația dirijată, conversația euristică, demonstrația, problematizarea, s-a cerut elevilor, organizați în trei grupe de lucru neomogene, să cunoască și să-și noteze pe fișe de lucru: **termeni istorici, atributele unor zeități sau personalități.**

1. Explicați următorii termeni:

- | | |
|------------------|---|
| grupa I | - civilizație
- votiv
- Legenda Amazoanelor |
| grupa I | - friză
- Seraphis
- Venus
- Cybele
- antropomorf, zoomorf |
| grupa III | - să cunoască, să poată localiza pe o hartă, în clasă, spațiile european, african și american la care se refereau exponatele. |

La Muzeu, în urma informării din clasă, dar și a informării profesorului (care și-a rezervat un spațiu anume pentru cunoașterea Expoziției și alegerea exponatelor asupra cărora se va concentra atenția), se susțin, frontal, discuții cu elevii și se concluzionează:

1. Care este perioada de timp în care se încadrează expoziția?
- Mileniul IV î.chr. - sec. VIII d.chr.
2. Numiți continentele a căror civilizație se oglindește în expoziție.
- African - civilizație antică egipteană;
- cultul morților - expunerea unei mumii;
- statuete ale zeității Seraphis.
- American - exponate privind cultura materială a aztecilor (mil. III î.ch.) și a mayașilor (mil. I î.ch.).

Concluzie: ingeniozitatea ceramicii antropomorfe.

3. Arătați care este continentul cel mai bine reprezentat?

Continentul european reprezentat de civilizațiile indo-europene:

- civilizația grecilor - exponatele multiple reflectă religia politeistă a acestora: statuete și busturi ale zeităților – Afrodita, Hecate, friza „Legenda Amazoanelor”.

2. Lăzăreanu George, *"Dicționar de mitologie"*, București, Ed. I. Creangă, 1979, 359 p.

- civilizația romanilor – busturi ale împăraților Marc Aureliu, Constantin – caracterizate prin realismul execuției; statuete ale lui Venus din spațiu pontic românesc; obiecte de rit creștin - cruci sculptate în marmură, datând din sec. VII, din același spațiu.

În timpul conversației din Muzeu elevii sunt invitați să-și continue notările pe fișe în legătură cu exponatele observate; sunt conduși prin conversații spre exprimări personale și chiar notați.

Concluziile sunt desprinse de către toți elevii și se referă la:

- varietatea și originalitatea civilizațiilor din cele trei continente;
- strălucirea și interdependența celor două civilizații europene antice – greacă și romană – cu valențe noi, prin asimilarea religiei creștine.

În final, elevii sunt invitați să-și fixeze preferința asupra unui exponat din Muzeu; acesta va fi notat; apoi vor fi invitați să-1 descrie, într-o fișă separată, după următoarea schemă:

- numele și tipul de izvor istoric, care a impresionat pe vizitator;
- descrierea formei, dimensiunii, decorației;
- încadrarea acestuia într-o serie de izvoare;
- aprecieri personale.

O astfel de fișă poate fi o fișă de portofoliu.

III. Concluzii

Lecția la Muzeu presupune un efort deosebit din partea profesorilor și a elevilor. Obiectivul 4 propus - cultivarea comportamentului valoric, formarea abilității de a descrie un izvor istoric, cât și cultivarea simțului estetic pot fi atinse în condiții optime.

În plan relațional, sistemul legăturilor între elevi și a celor între profesor și elevi se poate consolida.

Notarea se poate face în diverse momente, și în mod variat, pe baza fișelor de lucru și/sau a conversației.

Și nu în ultimul rând, plăcerea de a redescoperi și reconstitui istoria se poate obține altfel decât prin litera manualului.

III. MISCELANEEA

PAVEL CHINEZUL - COMITE DE TIMIȘ

DAN POPESCU*

Printre figurile remarcabile ale marilor luptători ai Transilvaniei și Banatului, în lupta antiotomană din a doua jumătate a secolului al XV-lea, se înscrie și Pavel Chinezul, vestit comandant de oști, figură legendară de erou în istoria poporului nostru.

Contemporan cu regele Matei Corvin, în armata căruia a slujit cu credință, Pavel Chinezul a urcat pe rând trepte înalte ale demnității ierarhiei ei feudale: comite, căpitan suprem al armatelor maghiare, iar în timpul domniei lui Vladislav al II-lea, pentru credința și vitejia sa a fost numit „judex curiae”, una din cele mai înalte demnități ale țării¹.

Întreaga sa activitate militară, a închinat-o luptei de zăgăzuire a valului turcesc cotropitor, luptă grea, îndfujită, purtată timp de trei decenii cu măreție de epopee, datorită elanului cetelor de țărani ardeleni și bănățeni, hotărâți să trăiască în libertate, apărând cu preții vieții pământul strămoșesc.

Într-o perioadă când Banatul și Transilvania erau atacate neîncetat de cotropitorii turci, când pe drept cuvânt se putea spune că „țăranul iobag muncea cu o mână pe coarnele plugului, iar cealaltă sta pe sabie², masele asuprite și exploatare au găsit un sprijin de nădejde în comitete de Timiș.

Ecoul eroismului și vitejiei conducătorului cetelor de țărani români, maghiari și sârbi, continuare firească a glorioaselor campanii antiotomane, începute de marele lui înaintaș, lăncu de Hunedoara, a străbătut peste veacuri, fiind atestat de principalii cronicari ai vremurilor, și păstrat în baladele populare din generație în generație, până în zilele noastre.

În legătură cu obârșia familiei Chinezul, apar două ipoteze: unii cercetători, printre care și Iozsef Teleky, o consideră satul Kinislett³, din comitatul Bihorului;

* Profesor emerit, președintele filialei Lugoj a Societății de Științe Istorice din România.

1. Fr. Griselin, *Istoria Banatului Timișan* (traducere din limba germană de Nicolae Bolocan), București, 1926, pag 36.

2. Iutchin Valeriu, *Monografia comunei Satchinez (manuscris)*, Timișoara, 1968, pag. 2.

3. Revai Nagylexikwna Az Ismeretek Enciklopediaya, XI Kotet, Budapest, 1914, pag. 642

alții, ca Borovszky Samu și Popoviciu George, indică prezența acestei familii pe meleagurile bănățene⁴, în apropierea orașului Timișoara, satul Temeskenez⁵.

Informațiile de care dispunem amintesc că pe teritoriul comitatului Timiș, în jurul anului 1480, exista un castel fortăreață, așezat la o distanță de circa 28 km, nord, nord-vest de Timișoara în posesia familiei Chinezul⁶.

Însuși cronicarul Anton Bonfinius face afirmații a că "Pavel Chinezul și-a obținut numele de la localitatea Kins, unde s-a născut"⁷.

În documente datând încă de la începutul secolului al XV-lea, figurează în această localitate mai multe familii cu același nume: Luca Chinezul, Ioan Chinezul, Nicolae Chinezul, Toma Chinezul, proprietari de pământ⁸. Pe o hartă istorică din 1717 a comitatului Cenad, precum și a comitatului învecinat Timiș, se află consemnată comuna Kenes și lângă ea un castel fortăreață. O ridicătură destul de înaltă ce se află în apropierea satului este numită astăzi "grădiște".

Din punct de vedere strategic, era posibil să existe un castel fortăreață, așezat la răscrucea a patru cătune: Răchita, Seliște, Păcăți și Siclău, castelul fiind apărat, bănuim, pe lângă valurile de pământ ce-l înconjurau și de bălțile și mlaștinile din jur (Râtul mare, Balta neagră, Balta Sighetului), care constituiau un obstacol natural în calea năvălitori lor.

Majoritatea cercetătorilor menționează în scrierile lor, că Pavel Chinezul este descendent dintr-o familie modestă. Heltai Gaspar în "Lucrări alese", precizează că era fiu de morar⁹. Într-adevăr în apropierea castelului fortăreață a existat o moară cu apă, în drumul Biledului, astăzi în bogata tradiție locală nu se mai păstrează decât amintirea ei.

După moartea lui Iancu de Hunedoara în deosebi în timpul lui Ladislau al V-lea Postumul, marea nobilime din Ungaria se ridică din nou în scopul de a-și asigura dominația exclusivă în conducerea statului feudal maghiar, alcătuiind "liga baronilor"¹⁰. Instaurarea partidei nobilimii mari la conducerea statului, ar fi însemnat slăbirea puterii centrale, întărirea anarhiei feudale și implicit anularea

4. George Popoviciu, *Istoria Românilor Bănățeni*, Lugoj, 1904, pag.205.

5. Borovszky Samu. *Magyarorszag Varmegyei es varosay*. (Orașele și județele Ungariei), Budapesta, 1911, pag. 105; Vezi Coriolan Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, Editura Academiei București, pag. 98 (1230 Kenaz, 133 villa Kenez, 1333 Kenes, 1429 Keneez 1479 Knez); Vezi *Documente privind istoria României, Seria C. Transilvania*, Editura Academiei, București 1951-1955 (a I, 24 ; b II, 320; b III, 228).

6. Ștefan Minciulea, *Așezări Românești în Ungaria și Transilvania în secolele XIV-XV*, pag. 136.

7. A. Bonfinius, *Historia Uannonica sive Hungaricarum rerum decades IV et dimidia*, Colonia, 1960 vol. II, pag. 402.

8. Borovszky Samu, *op. cit.*, p. 106.

9. Heltai Gaspar, *Valogatot Munkai* (Lucrări Alese) Editura pentru literatură și Artă, București, pag. 387.

10. *Istoria României*, Editura Academiei, București, vol. II, pag. 478.

strădăniilor lor și eforturilor depuse de lăncu de Hunedoara în vederea asigurării posibilităților de rezistență pe frontul antiotoman.

În Transilvania și Ungaria, moartea lui lăncu de Hunedoara ca și uciderea fiului său Ladislau, n-au întărit cu nimic poziția baronilor, căci pe neașteptate a încetat din viață și regele Ladislau al V-lea Postumul în noiembrie 1457¹¹. Din nou coroana Ungariei ajunge să fie disputată, pe arena politică, relieându-se două grupuri a marilor feudali: un grup de magnați în frunte cu Ladislau Garay palatinul Ungariei¹² și familia Uylacky ofereau tronul împăratului Frederik al III-lea, iar cea de a doua condusă de Mihail Szilagyi și de Elisabeta, văduva lui lăncu de Hunedoara sprijinită de nobilimea mică și mijlocie, susținea candidatura lui Matei Corvin¹³.

Liga baronilor a cedat consimțind la alegerea lui Matei Corvin, ca rege al Ungariei¹⁴, numai în fața primejdiei declanșării unor mișcări populare și sub presiune a exercitată de trupele de mercenari ale lui Mihail Szilagyi, care veni seră în cetatea Budei. Matei Corvin, în vârstă de numai 15 ani, se afla atunci întemnițat la Praga. Podiebrad, regele Boemiei consimți a-i reda libertatea, numai după ce îi făgădui 60000 ducăți, și că o va lua în căsătorie pe fiica sa Caterina, lucru care s-a întâmplat în 1461¹⁵.

Politica internă și externă inițiată de Matei Corvin în lunga lui domnie a fost sprijinită de nobilimea mică și mijlocie, de păturile orășenești și de țărănime, cointeresate în înlăturarea anarhiei feudale și apărarea hotarelor de atacurile turcești¹⁶. Pentru a face față primejdiei venite din afară, Matei Corvin și-a organizat o puternică armată, creind corpul de elită a armatei sale "*Fekete sereg*" (legiunea neagră, numită astfel după culoarea închisă a uniformelor și a ramurei, formată din mercenari din Cehia, Moravia, militari cu experiență din timpul războaielor husite) putând trimite în luptă mari forțe militare¹⁷.

În aceste împrejurări a intrat în armata lui Matei Corvin și Pavel Chinezul, fiind recrutat ca simplu soldat de Magyar Balazs, comandantul unui corp de armată. În scurt timp, datorită vitejiei, devine comandantul unui mic detașament de 8-12 călăreți, iar primele fapte de arme le-a săvârșit la hotarele atacate mereu de turci, acolo unde își va cuceri gloria de mai târziu. Se căsătorește cu

11. Marczali Henrik, *Magyarország Története* (Istoria Ungariei), Budapesta 1911, pag. 315.

12. Gheorghe Șincai, *Cronica Românilor*, Tipografia Academiei Române, București, 1886 Tomul II, pag.48.

13. Marczali Henrik, *op. cit.*, pag. 316.

14. Fr. Grisellini, *op.cit.*, pag. 48.

15. Marczali Henrik, *op. cit.*, pag. 317.

16. A.D.Xenopoy, *Istoria românilor din Dacia Traiana*, Editura Cartea Românească, Ediția III-a, București, 1927, vol IV, pag. 53.

17. Fraknoi Vilmos, *A Hunyadiak és a Jagellok kora* (Epoca Huniazilor și a Jagelonilor) în *a Magyar Nemzet Története* (Istoria Națiunii Maghiare), Budapest, 1896, vol. IV, pag. 277 - 278.

fiica primului său comandant, Beniwa¹⁸, dintr-o familie nobilă, iar din vara anului 1465, intră direct în serviciul regelui Matei Corvin¹⁹. Cronicile spun că la această dată era un tânăr voinic, înalt, spătos, avea o voce puternică, o privire blândă²⁰ și o forță herculeană²¹.

Însoțind pe Matei Corvin în Austria, Boemia și Cehia, a participat la asediile cetăților Spielberg, Szabacsot, Krems și Stein²², distingându-se prin vitejie și merite militare, ceea ce a atras asupra sa atenția regelui²³. În aceste campanii și-a îmbogățit cunoștințele mi li tare, a cunoscut oamenii armelor, printre care și pe celebrul condotier Jiskara de Brandis²⁴, a participat la campaniile împotriva împăratului Frederik al III-lea câștigându-și, "mare onoare și merite"²⁵.

Deoarece turcii fac dese prădăciuni, pustiind cumplit Banatul, Matei Corvin numește în 1478 pe viteazul căpitan Pavel Chinezul "Comite de Timiș"²⁶, pentru a asigura hotarele²⁷.

În vremea lui Pavel Chinezul, puterea comitatului de Timiș s-a extins și asupra regiunii sudice, în Banatul de Severin²⁸; noul comite trebuind să refacă vechile cetăți de pe malul Dunării, Keve, Posazin, Horum²⁹ care nu putea rezista unui atac mai puternic turcesc, să restabilească liniștea și să ia măsuri aspre împotriva cetelor de jefuitori³⁰, să asigure securitatea drumurilor și să organizeze sistematic apărarea împotriva năvălirilor turcești.

18. *Magyar Lexikan az Egyetemes Ismeretek Encyklopediaja*, Budapesta 1885, Tomul X, pag. 333.

19. L. Dlugosz, *Historia Polonica Leipzig*, 1711-1712, Tom II, Cartea a XIII-a, pag. 417.

20. Tatay Sandor, *Kinizsy Pal*, Budapesta, pag. 89.

21. Hatvany Mihail, *Magyarország Története* (Istoria Ungariei), Pesten, 1860, pag. 465.

22. Hazay Samu, *Vedo alkotmány es harczaszat Matyas Kyrally alatt, Haditortenelemi Kozlemeny* (Strategia apărării și a puterii de luptă sub regele Matei, Comunicări de Istorie 1890), Buda, 1890, pag. 210, 228.

23. Szazadok 1884 evf. (Revista secolelor), Budapest, 1884, pag. 89.

24. Jiskara de Brandis, renumit condotier ceh, atotputernic în părțile Slovaciei, se împacă cu Matei Corvin primind castelele Lipova, Soimuș și Siria. Vezi Mihail P. Dan, *Cehii, Slovicii și Românii în veacul al XIII-lea-XVI-lea*, Tipografia Progresul, Sibiu, 1944, pag. 166.

25. Fr. Grisellini, *op.cit.*, pag. 32.

26. I. Lupaș, *Cronici și istorici români din Transilvania*, Editura Scrisul Românesc, S.A. vol. I, Craiova, pag. 238-239.

27. Ioszeff Teleky, *Hunyadiak Kora Magyarországon* (Epoca Huniazilor în Ungaria) Pesta, 1852, Tomul IV, pag. 397.

28. P. Dragalina, *Din istoria Banatului Severin*, Caransebeș, 1899 Vol. 1, pag. 88.

29. Ioszeff Teleky, *op. cit.*, Tom. IV, pag. 426.

30. L. Bohm, *Geschichte des Temeser Banats* (Istoria Banatului Timișan) Leipzig, 1861, pag. 67-68 (trupele mercenare au jefuit proprietățile țăranilor, luându-le cereale și vite).

În toamna anului 1479 turcii conduși de begii dunăreni Ali și Skender³¹, au invadat din nou Transilvania și Banatul distrugând și prădând totul. Oastea voievodului Ștefan Bathory i-a întâmpinat în apropiere de Orăștie la Câmpul Pâinii³², unde în ziua de 13 octombrie 1479 s-a declanșat o mare bătălie, în care oștile semilune erau pe punctul de a obține victoria. În acest moment apar pe culmi cetele voinicilor lui Pavel Chinezul, care aclamă cu puternica lui voce numele lui Ștefan Bathory. Cu două săbii în mâini se aruncă asupra turcilor, "ca un leu turbat", și străbate prin șirul turcilor până la Bathory³³. Încleștarea a fost îngrozitoare, pe câmpul de luptă au rămas 30000 de turci, iar restul armatei s-a risipit. Bonfinius spune "că la sărbătorirea victoriei, chiar pe câmpul de luptă după obiceiul ostășesc, Pavel Chinezul a jucat un dans îndrăcit în fața oștenilor săi, ținând în dinți un turc mort, iar în mâini alți doi"³⁴. Bătălia de la Câmpul Pâinii este unanim recunoscută de toți cronicarii străini ca o victorie strălucită împotriva turcilor³⁵.

După această mare biruință, pentru meritele sale militare, de bun organizator, regele Matei Corvin îl numește căpitan suprem al trupelor maghiare³⁶.

Între anii 1481-1482 Pavel Chinezul trece Dunărea înaintând pe valea Moraviei până la Crușevacz³⁷. În 1482 pașa din Semendria, când atacă din nou Banatul, este înfrânt de armatele lui Pavel Chinezul pe câmpia Becicherecului, capturând mulți prizonieri și luând o pradă bogată³⁸. În anul 1483 după ce Matei Corvin încheie un armistițiu pe timp de 5 ani cu Baiazid al II-lea³⁹, Pavel Chinezul a folosit acest răgaz pentru restabilirea ordinii, luând măsuri pentru normalizarea situației economice a orașului și a comitatului⁴⁰.

În această perioadă s-a întărit orașul, construindu-se fortificații puternice, s-a mărit numărul ostașilor, s-au instruit trupele, Pavel Chinezul folosind o parte din averea sa⁴¹. Timișoara s-a refăcut, viața economică a început să pulseze puternic, meșteșugurile s-au dezvoltat, iar drumurile comerciale, mai sigure, au

31. *Istoria României*, Vol. II, pag.484.

32. Fraknoi Vilmos, *op. cit.*, pag. 282.

33. George Popoviciu, *op. cit.*, pag. 200.

34. Paulus saltaTe iusus in media corona ita subsiliit, medium sublimenque caesum hostem humo porrectum, dentibus sinullo manus adminiculo plane compuit, mox in orben admirantibus potius quam ridentibus spectatoribus numerose saltavit chorem se, et Herculeo quaque viro dignam edidit.

35. Ștefan Pascu, *Istoria Transilvaniei*, Blaj, 1944, pag. 88

36. Fr. Grisellini, *op. cit.*, pag. 33.

37. I.H.Schwiker, *Geschichte des Temeser Banats* (Istoria Banatului Timișan) Pesta, 1872, Ediția II-a, pag. 56.

38. George Popoviciu, *op. cit.*, pag. 201.

39. Ioszeff Teleky, *op. cit.*, Tom. V, pag. 462.

40. Borovsky Samu, *op. cit.*, pag. 28.

41. *Un demn urmaș a lui Iancu de Hunedoara*, în "Drapelul Roșu" din 2 iunie 1967.

favorizat un imens schimb de mărfuri, contribuind la îmbunătățirea situației economice a Banatului⁴². Cronicarul Bonfinius arată că "Timișoara era un oraș plăcut, frumos, cu o cetate puternică, împodobită cu edificii alese și palate pompoase"⁴³. După moartea lui Matei Corvin, survenită la Viena la 6 septembrie 1490, în Ungaria se declanșează o adevărată anarhie feudală⁴⁴, inaugurând o nouă perioadă de "reacțiune nobiliară", care va duce la adâncirea contradicțiilor de clasă și la grave ftământări interne⁴⁵. În disputa pentru tronul Ungariei, Pavel Chinezul susține partida lui Vladislav al II-lea, împotriva partidei Corvinilor, fapt care nu poate fi explicat decât prin continuarea luptei antiotomane de către Vladislav al II-lea.

Turcii, conduși de Baiazid al II-lea, pornesc în anul 1493 din Sofia, cu gândul să ocupe Belgradul. Cetele turcești care au invadat Banatul au fost respinse de Pavel Chinezul, iar trupele din Semendria, care cutreierau Bosnia, au fost crunt înfrânte. De asemenea atacul pașei din Vidin asupra Severinului s-a transformat într-un eșec lamentabil⁴⁶. Deoarece "legiunea neagră" devenise un pericol pentru ordinea publică, comițând abuzuri, jefuiri și teroare față de populație, Vladislav al II-lea prin edictul regal din 6 ianuarie 1493, ordonă desființarea legiunii⁴⁷. Cu îndeplinirea înaltului edict regala fost însărcinat comitele de Timiș - Pavel Chinezul care, pe lângă trupele sale instruite, a cerut sprijinul, ca întotdeauna, maselor "ridicând o mulțime de țărani români și maghiari, care se înarmară cu coase și topoare"⁴⁸ și numai după pregătiri intense a nimicit și risipit această legiune⁴⁹. Conducătorii au fost spânzurați, ori trași de vii pe roată, iar cei care au scăpat prin fugă au fost urmăriți pretutindeni și omorâți⁵⁰.

La începutul anului 1494 Pavel Chinezul trece Dunărea înghețată împreună cu 10000 de călăreți așezându-și tabăra în fața cetății Semendriei, dar informat de existența unei conspirații ce se pregătea la Belgrad "porni cu forțele sale într-acolo, întărește garnizoana cu soldați devotați și pedepsește cumplit pe cei vinovați⁵¹.

42. C. Diaconoviciu, *Enciclopedia Română*, Sibiu, 1898, Tomul I, pag. 809.

43. N. Ilieșu, *Timișoara, monografie istorică*, vol. I, Timișoara, 1948, pag. 18.

44. Iozsef Teleky, *op. cit.*, tom. IV, pag. 342-343.

45. *Istoria României*, Vol. II, pag. 485.

46. George Popoviciu, *op. cit.*, pag. 203.

47. I.H. Schwinker, *op.cit.*, pag. 108.

48. Fr. Grisellini, *op. cit.*, pag. 35.

49. Fraknoi Vilmos, *op. cit.*, pag. 343.

50. Marczali H., *op. cit.*, pag. 339.

51. Bonfinius, *op. cit.*, Decad, V, lib.III, pag. 559 (Vinozații au fost înmormântați, legați cu lanțuri, ținuți multe zile fără mâncare, ca apoi să li se ofere conspiratorilor bucăți fripte de carne din trupurile trădătorilor).

În primăvara anului 1494 când regele Vladislav al II-lea vizita cetatea Timișoarei, Pavel Chinezul pierzându-și graiul datorită unui atac de apoplexie, l-a întâmpinat "prin semne scoțându-și sabia, o îndreaptă spre sud"⁵², simbolizând astfel hotărârea sa de a-și da viața pentru apărarea hotarelor de năvălitorii turci.

Cu toate că era bolnav, participă în toamna aceluiași an, alături de Dragfy, voievodul Ardealului, la o campanie împotriva turcilor. Bolnav de figuri se stinge din viață la 24 noiembrie 1494, în tabăra de la Sf. Clemens⁵³, în apropierea râului Sava.

Pavel Chinezul "a fost un ostaș viteaz, un administrator drept și bun"⁵⁴, un erou român, care împreună cu românii bănățeni și-au înscris cu litere de aur merite în analele istoriei, fiind apărător vajnic al vadurilor Dunării contra turcilor, un caracter rar și o figură aleasă⁵⁵. Deși se trec în seama lui, manifestări cu caracter de cruzimi excesive, ele nu pot cătuși de puțin umbri personalitatea lui Pavel Chinezul de strateg și organizator drept, trebuind înțeles în lumina epocii și a situației concrete, specifice evului mediu.

În acest fel se conturează în istorie figura impunătoare a lui Pavel Chinezul, care timp de aproape trei decenii a reprezentat, cu oștile sale stânca de granit de care s-au izbit atacurile nemiloase ale puhoiului otoman.

Notă: unele date referitoare la originea comunei Satchinez și câteva informații despre viața lui Pavel Chinezul ne-au fost puse la dispoziție de către Dr. Iutchin Valeriu din Timișoara, originar din Satchinez.

52. Heltai Gaspar, *op. cit.*, pag. 355.

53. Grisellini Fr., *op. cit.*, pag. 36.

54. N. Istvanffi, *Regni Hungarici Historia*, Colonie, 16851, vol. III, pag. 223.

55. George Popoviciu, *op. cit.*, pag 205.

LOCUL ȘI ROLUL LOCOTENENȚEI DOMNEȘTI ÎN EPOCA MODERNĂ A ROMÂNIEI

I. ORGHIDAN*

O problemă importantă ce se cere a fi mai bine lămurită în istoriografia românească este și cea a locotenenței domnești sau căimăcămia. Ea ține de atribuțiile instituției domniei, de rolul și locul acestui organism politic locotenența domnească pe eșicherul politic al Țărilor Române în diferite perioade istorice, de funcționarea mecanismului de stat în lipsa Domnului.

Ca organ de exercitare excepțională a puterii domnești, Locotenența Domnească sau căimăcămia, se instituie de regulă¹ în caz de vacanță a tronului având rolul de a conduce treburile statului până la rezolvarea problemei succesiunii la tron. Locotenența Domnească, fie că purta acest nume sau altul, nu este o creație a epocii moderne. Practic, în toate timpurile, în caz de vacanță a tronului (prin moartea conducătorului, destituirea sau detronarea lui, abdicarea sau încheierea termenului fixat pentru domnie) se forma acest organism politic cu rol bine determinat.

Ea are deci, ca instituție politică, un caracter necesar pentru asigurarea continuității politice în stat, dar totodată provizoriu și de regulă limitat în timp², funcțiile ei încetând odată cu alegerea sau numirea noului Domn.

Putem distinge două feluri de locotenențe domnești sau căimăcămii. Astfel, exista situația când acest organism politic se instituia în momentul în care, din diverse motive, Domnul de până atunci nu-și mai exercita prerogativele și Țara era în așteptarea alegerii sau numirii unui alt Domn.

Un alt gen de locotenență (căimăcamie) se forma atunci când Domnul deja cunoscut, numea el însuși caimacami pentru a conduce treburile statului în intervalul dintre nominalizarea sa ca succesor al precedentului Domn, investitura sa la Constantinopol și întoarcerea în țară pentru a fi înscăunat și a prelua el însuși conducerea, acest interval de timp putându-se prelungi la câteva luni.

* Inspector de specialitate, Inspectoratul Școlar al Municipiului București.

1. Au fost situații când deși succesorul era cunoscut, acesta fiind minor (de exemplu regența de la noi -1927-1930) sau în imposibilitate temporară de a conduce, treburile statului erau rezolvate de o Locotenență - N.N.

2. De la câteva zile putând să se prelungească câteva luni sau chiar ani (exemplu - Regența din perioada 1927-1930) - N.N.

În epoca modernă de după 1750 până la Regulamentele Organice, locotenența domnească din cauza condițiilor istorice³ apare numai sub forma căimăcămiei. Ea s-a instituit mai ales pentru intervalul dintre numirea și Înscaunarea Domnului.

Deși în perioada amintită terminologia se inovează puțin, ea păstrează în general legătura cu trecutul. Termenul de caimacam și căimăcămie se păstrează dar se încearcă înlăturarea denumirii de origine turcească, accentul cazând, în folosirea noilor termeni, pe caracterul provizoriu al locțiitorilor Domnului.

Noile denumiri apar mai ales în sec al XIX-lea: *vremelnică ocărmuire*, *vremelnicească căimăcămie*, *otcârmuitorii țării*, *otcârmuitorii domniei*, *comitet vremelnic de oblăduire*, *vremelnica stăpânire a țării*⁴.

Numirea caimacamilor continuă să aparțină în principiu Domnului ca un privilegiu al acestuia consacrat prin vremuri de obiceiul pământului și recunoscut și de turci. Desi Domnul cerea de obicei acordul Portii la aceste numiri, Imperiul Otoman nu numea el direct pe caimacami ceea ce, în condițiile statutului de vasalitate al Țărilor Române rămase ca unul din elementele caracteristice ale suveranității. Acest drept al numirii caimacamului de către Domn era atât de puternic fixat în tradiția țării încât chiar și atunci când Domnul părăsește tronul în mare grabă fiind forțat de anumite evenimente neprevăzute, obiceiul era ca el să lase o căimăcămie.

Așa s-a întâmplat în 1807 În Moldova, când Domnul Alexandru Moruzi, în condiții apropierea armatelor ruse, la plecarea din Iași, lasă o căimăcămie⁵.

Tot astfel, în mai 1828 când primul Domn pământean de după revoluția de la 1821, Grigore Dimitrie Ghica, domnul Țării Românești, părăsește țara de teama ocupației rusești așa cum s-a și întâmplat de altfel, el lasă prerogativele instituției domnești⁶ în sarcina mitropolitului care se și comportă ca atare la intrarea trupelor ruse⁷.

3. Este vorba despre accentuarea dependenței Țărilor Române față de Poarta otomană și creșterea influenței orientale, în special în timpul domniilor fanariote. Instabilitatea domniei în această perioadă accentua pe de o parte rolul căimăcămiei, pe de altă parte sporeau ingenințele străine în Principate. Astfel prin arzul din 1793 către poartă adresat de caimacamii lui A. Moruzi se arată că "cu cea mai mare jale și nespūsă durere că întâia pricină a pieirii patriei noastre și a neliștii celei de obște este nestatomicia domniei", "Convorbiri literare", XXXV (1901), p. 1118-1119.

4. Doc.din 15/27 septembrie 1820, V.A. Urechia, *Istoria Românilor*, XIII, p. 1,5,69,72; *Ibidem*, vol. XII, p. 505 doc. din 29 martie 1821, C. Erbeceanu, *Istoria Mitropoliei Moldovei și Sucevei și a Catedralei Mitropolitane din Iasi*, Buc, 1888, p. 110.

5. V.A. Urechia, *op. cit.*, IX, p. 171.

6. Căimăcămia nu putea să exercite prerogativele pur personale ale Domnului; Humuzaki, X, p. 569.

7. Humuzaki, dac. din 16 mai 1828, XVII, p. 65; dac. din 1 aug. 1828, X, p. 446.

Un rol de seamă în alcătuirea și funcționarea căimăcămiei îl joacă la începutul sec. al. XIX-lea Biserica. Astfel, în 1806, C-tin Ipsilanti constituind o căimăcămie în Țara Românească, pune în fruntea ei pe mitropolitul Dositei și pe episcopii de Râmnic și de Argeș, principalii ierarhi ai Țării.

Tot așa se întâmplă la sfârșitul anului 1806 când același Domn, Ctin Ipsilanti, este proclamat de Imperiul țarist Domn și peste Moldova în condițiile începerii războiului ruso-turc (1806-1812), acesta va lăsa la lași o căimăcămie care să exercite atribuțiile domnești, în frunte cu mitropolitul Veniamin Costache⁸.

Exemplele în acest sens pot continua.

În condițiile evenimentelor generate de revoluția de la 1821 și de mișcarea Țării, ultimul Domn fanariot din Moldova, Mihail Șuțu atunci când va părăsi țara va porunci să se înființeze o "*vremelnică căimăcămie*" care să fie alcătuită din mitropolit, episcopi și din cei dintâi boieri⁹.

În împrejurări puțin schimbate situația se repetă și în cazul ultimului Domn fanariot al Țării Românești, Alexandru Șuțu, în timpul bolii sale din decembrie 1820 și primele zile ale anului 1821, aflat pe patul de moarte și fiind încă conștient, va numi în locul său o "*vremelnică ocârmuire*" sau "*un comitet vremelnic de oblăduire*"¹⁰ format din mari boieri și având în frunte pe mitropolitul Dionisie Lupu.

Principiul acesta este confirmat și de consulul rus Alexandru Pini când, vorbind despre situația politică a Țării Românești sub muribundul Domn Al. Șuțu, arată: "Fiindcă Domnul numai domnește, orânduirea treburilor ar fi cerut ca obștea boierilor să ia frânele oblăduirii în mână dacă răposatul Domn n-ar fi preîntâmpinat împrejurarea, instituind într-un timp pe când avea întregirea minții și era în dreptul său un Comitet vremelnic de oblăduire"¹¹.

Rolul bisericii în compunerea căimăcămiei în secolul al XIX-lea este subliniat și de D. Fotino, care referindu-se la căimăcămia instituită în cazul mazilirii Domnului, arată că după citirea firmanului în palatul domnesc, alaiul se întoarce la mitropolie unde mitropolitul cu episcopii și cu boierii de starea I iau cârma țării, destituie pe funcționarii Domnului scos din tron și numesc pe alții provizorii până la numirea altui Domn¹².

8. V. A. Urechia, *op. cit.*, IX, p. 75.

9. C. Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei*, p. 110-111.

10. Acesta era alcătuit din marii boieri Grigore Ghica, Grigore Brâncoveanu, Barbu Văcărescu, Crețulescu, Grigore Filipescu, avându-l în frunte pe mitropolitul Țării Românești, Dionisie Lupu.

11. O. Fotino, *Istoria generală a Daciei sau a Transilvaniei, Țării Românești și a Moldovei*, trad. de G. Sion, vol. III, Buc., 1859, p. 252-258.

12. Ilie Cortus, *Cronica Ioan Dobrescu (1802-1830)*, Buc., 1966, Societatea de științe istorice și filologice din RSR, "Studii și articole de istorie", vol. III, 1966, p. 38.

Au existat și situații când Domnul părăsește țara fără să fi lăsat o căimăcămie. În aceste cazuri se practica și la începutul sec. al-XIX-lea obiceiul din trecut ca puterile Domnului să fie exercitate de către Divan, care în lipsa Domnului era condus tot de mitropolit.

Așa s-a întâmplat când, la 29 septembrie 1818, Domnul Țării Românești, Ioan Caragea, fuge peste graniță "lăsând scaunul singur", o lună și jumătate până la sosirea caimacamilor lui Alexandru Șuțu care a intrat în țară abia pe 26 ianuarie 1819, Divanul în frunte cu mitropolitul a preluat cârma țării¹³.

Această regulă a instituirii căimăcămiei a fost mai clar stipulată prin Convenția de la Akkerman - 7 oct 1826 când / în *Actul separat relativ la Țările Române*¹⁴, se prevedea că în situația de vacanță a tronului în caz de mazilire, abdicare sau moarte a Domnului, până la numirea noului Domn, gospodărirea Principatelor să fie încredințată unor caimacami numiți de Divanul țării respective¹⁵.

Intervenea astfel o schimbare importantă ce diminua prerogativele Domnului și întărea puterea mării boierimi. Se înlătura deci dreptul domnului de a numi o locotenență domnească atribuindu-i Divanului iar Domnul își păstra numai prerogativa de a-și numi caimacami doar în cazurile de lipsă temporară din țară cu excepția deci a mazilirii, abdicării sau morții.

Reglementarea de drept scris internațional instituției domnești este continuată în Regulamentele Organice care prevedeau la art. 18 că până la urcarea Domnilor în scaun "3 caimacami se vor însărcina de îndată cu oblăduirea stăpânirii"¹⁶.

"Vremelnica Ocârmuire" (Locotenența Domnească) se compunea conform prevederilor din Regulamentele Organice, din: a) Președintele Înaltului Divan; b) Ministrul treburilor din lăuntru (ministrul de interne); c) Marele logofăt al Dreptății (ministrul de justiție).

În art. 44 din Regulamentul Organic din Țara Românească și art. 46 din Regulamentul Organic din Moldova se arată că "până se va întări Domnul de către Poartă, caimacamii nu vor înceta de a cârmui Țara, rămânând îndatorați ca după ce se va urca Domnul cel nou în scaun să dea cuvânt de cârmuirea lor și socoteală de cheltuielile venitului Țării atât către Domn cât și către Obșnuita Adunare Obștească"¹⁷.

13. *Acte și documente*, vol. I, partea I, Buc., 1889, p. 302.

14. *Acte și documente*, vol. I, partea I, Buc., 1889, p. 76; p. 314-317; vezi și Al. Buzescu, *Domnia în Țările Române până la 1866*, teză de doctorat, Buc, 1942, p. 220.

15. *Ibidem*.

16. *Acte și documente*, vol. 1, partea II, Buc., 1889, p. 202; vezi și LC. Filitti, *Les Principates Roumains sous l'Occupation russe, 1827-1834*, Buc, 1904, p. 91.

17. *Acte și documente*, vol. 1, partea II, p. 203.

Prin aceste reglementări se făcea un pas înainte în oficializarea locotenentei domnești pe care practica politică și obiceiul țării o folosiseră atunci când împrejurările o ceruseră.

Dacă până la Regulamentele Organice căimăcămia putea fi exercitată atât de un singur caimacam¹⁸ cât mai ales de un colectiv în care, după obicei, unul dintre caimacami avea prioritate față de ceilalți, având funcția de prim caimacam sau baș-caimacam¹⁹.

"Căimăcămia de trei" prevăzută în Regulamentele Organice a fost îndeobște prezentă de acum încolo în diverse momente istorice ale secolului al XIX-lea până la abdicarea forțată a lui Al. I. Cuza inclusiv.

"Căimăcămia de trei" era în teorie mai echilibrată decât cea exercitată de un singur individ putând să evite excesele și abuzurile unor caimacami veleitari, dornici de mărire sau necinstiți²⁰.

În sec al XIX-lea atribuțiile cămăcămiei sau locotenentei domnești sunt mai clar definite. Astfel, la 1821, consulul rus Al. Pini, arătând că în sarcina otcăr-muitorilor vremelnici numiți de Domnul Al. Șuțu trece toată stăpânirea, precizează însă că ei trebuie "să-și păzească datoriile cu scumpătate și să nu se întindă cu drepturile peste hotarele mărginite de stăpânirea privilegiilor ce se cuvin cu deosebire numai la obrazul Domnului"²¹.

O formulare mai precisă a atribuțiilor caimacamilor se regăsește în firmanul din 1821 către caimacamul Ștefan Vogoride numit în Moldova după revoluția condusă de T. Vladimirescu. În afară de sarcina rechemării boierilor fugiți din țară, firmanul mai arată caimacamului că atribuțiile sale sunt: "... de a regula toate treburile economice și politice ce se vor arăta în Principat, de a te ocupa cu activitate, conformându-te legilor și datinilor țării, de a administra veniturile Domnului și de a le regula întrebuințarea"²².

18. De exemplu - Ștefan Vogoride în Moldova după revoluția de la 1821 în locul lui Mihail Șuțu; C-tin Negri în Țara Românească după înfrângerea revoluției conduse de Tudor Vladimirescu.

19. V. A. Urechia, *op. cit.*, IX, p. 182-183; Hurmuzaki, *Documente* ..., XIV, p. 77 doc din iulie 1822; N. Iorga, *Scrisori de boieri*, Văleni de Munte, 1912, p. 78.

20. Așa cum a fost cazul cu Ștefan Vogoride în Moldova (1821-1822), C-tin Negri în țara Românească (1821-1822), Toderiță Balș în Moldova (1857), Nicolae Vogoride în Moldova (1857-1858).

21. V.A. Urechia, *op. cit.*, XIII, p. 1,5,7. Tot în acest sens că prerogativele personale ale Domnului nu puteau fi exercitate de caimacami o afirmă și vistiernicul C. Samurcaș în timpul ocupației ruse (1806-1812) care contesta organelor provizorii care cărmuiau țara de a face danii, acestea fiind rezervate numai Domnului.

22. Hurmuzaki, *Documente*, X, p. 569.

Caimacamii întocmeau lista candidaților la Domnie conform art. 26 din Regulamentul Organic din Muntenia și art. 27 din cel al Moldovei. Votarea candidaților se făcea cu bile (albe și negre).

Sarcina fundamentală a căimăcămiei era paza scaunului domnesc și salvagardarea instituției domniei în perioadele de criză și discontinuitate amintite mai înainte, alte sarcini importante decurgând din preluarea visteriei fostului Domn și încasarea dărilor și a veniturilor domnești.

Locotenența Domnească (căimăcămia) avea și atribuții judiciare conlu-crând cu boierii din Divan, hotărând în procesele judecate, subscrise împreună cu boierii sentințele date²³.

La sfârșitul căimăcămiei și ieșirea din funcție, caimacamii trebuiau să dea socoteală de gestiunea lor iar în cazul unor abuzuri grave sau alte situații, puteau să răspundă cu capul. Așa s-a întâmplat cu caimacamul Ștefan Vogoride care pentru abuzurile săvârșite în Moldova, a fost în 1822 mazilit de turci, arestat și dus în Imperiul otoman, apoi exilat în Asia²⁴.

Celălalt caimacam din Țara Românească, numit în împrejurările ce au urmat înfrângerii revoluției de la 1821 condusă de Tudor Vladimirescu²⁵, C-tin Negri, suspectat de colaborare cu eteriștii, va fi acuzat de trădare și executat de turci²⁶.

Reședința căimăcămiei continuă să rămână în palatul domnesc²⁷; locul unde funcționează acesta devenind "casa căimăcămiei"²⁸. În storia modernă a Principatelor, un loc aparte în existența și funcționarea locotenenței domnești (căimăcămia) îl constituie desele ocupații străine, în marea majoritate rusești, ce au decurs din războaiele dintre cele trei mari imperii absolutiste, cele mai

23. Dionisie Fotino, *Istoria generală a Daciei*, III, p. 253

24. Hummuzaki, *Documente*, X, p. 168, documentul din 20 iulie 1822; V.A. Urechia, *op.cit.*, XIII, p. 180. Ștefan Vogoride urmând să devină el însuși Domn a recurs la sprijinul boierilor prezenți în țară aproape toți din categoriile inferioare care vor fi ridicați în ranguri. Astfel Ioniță Sandu Sturdza este promovat mare logofăt, Ionică Tăutu, cel care va redacta puțin mai târziu, *Memoriul cărvunilor*, devine vomic. La fel se întâmplă și în cazul boierului Gheorghe Cuza iar Iordache Râșcanu ajunge vomic al Țării de Sus (LC. Filitti, *Frământările politice și sociale în Principatele Române de la 1821-1828*, Buc., 1932, p. 74-75). Caimacamii C-tin Negri și Ștefan Vogoride au sosit în București pe 23 feb. 1821 și deși erau împuterniciți să apeleze la trupele turcești, aceștia n-au făcut nimic pentru a restabili ordinea justificându-se că așteaptă hotărârea boierilor. În martie 1821, Domnul Moldovei Mihail Șutu, compromis pentru colaborarea cu eteriștii este silit să abdice și să plece din țară. Se va constitui o "vremelnică căimăcămie" care avea rolul să justifice țara în fața Porții și să-i câștige milostivirea (*Tratatul de istorie a României*, p. 888; p. 896).

25. După 1821, o premieră politică, au lipsit din Principate atât consulului Rusiei cât și fanari-oții, ordinea fiind menținută până la numirea primilor Domni pământeni, de trupele otomane, N.N.

26. V.A. Urechia, *op. cit*, XIII, p. 179.

27. V.A. Urechia, *op. cit*, IX, p. 81; *Ibidem*, XIII, p. 112.

28. V.A. Urechia, *op. cit*, XIII, p. 181-183.

multe purtate pe teritoriul Țărilor Române. Astfel, în timpul ocupației rusești din 1828-1834, Domnii din Principate, Grigore Dimitrie Ghica în Țara Românească și Ioniță Sandu Sturdza în Moldova au fost îndepărtați din propunerea țarului²⁹. Ca și în precedentele ocupații ruse 1768-1774 când a fost îndepărtat pentru scurt timp regimul fanariot și 1806-1812, puterile Domnului au fost încredințate de Rusia, ca putere ocupantă, președintelui ambelor Divanuri care purta titlu de președinte plenipotențiar. În instrucțiunile imperiale se arată că acesta va avea "locul și autoritatea principelui"³⁰. Deci în aceste cazuri, instituția autohtonă a locotenenței domnești (căimăcămia) a fost înlocuită cu autoritatea Divanurilor domnești dar controlate și conduse de un reprezentant rus investit cu puteri extraordinare.

Cel dintâi președinte plenipotențiar a fost un civil, contele Pahlen³¹ consilierul personal al Țarului. Acesta trebuia totuși să se subordoneze ordinelor imediate ale comandamentului suprem³². De remarcat este faptul că față de celelalte ocupații ruse când reprezentantul rus își avusese reședința la Iași, de această dată reședința acestuia este mutată la București, în timp ce la Iași stă vicepreședintele³³ desemnat de comandamentul suprem militar.

În perioada ocupației militare ruse "Domnul de fapt" era Președintele plenipotențiar, gen. P. Kiseleff, care exercita atribuții de judecător suprem în ambele Principate pe lângă celelalte atribuții legate de întreaga administrație a Țărilor române.

În decursul epocii moderne locotenența domnească, pusă în slujba centralizării și consolidării domniei, era încă o instituție prin care marea boierime își putea face simțit cu destulă eficacitate rolul ei politic.

Numărul mare al caimacamilor domnilor în funcție, ținută departe de exercitarea pe loc a prerogativelor domnești, este o trăsătură a domniei românești din sec. al XVII-lea până la începutul sec. al XIX-lea, oglindind totodată și imixtiunea crescândă și relativă a puterii suzerane turcești din cursul sec. al XVIII-lea.

29. Hurmuzaki, *Documente*, Supl. 1, vol. IV, p. 334, *Proiect de rescript către gen. feldmareșal. Comitele Wittgenstein*.

30. I.C. Filitti, *Principatele Române de la 1828 la 1834*, Buc., 1937, p. 20.

31. După demisia contelui Pahlen în 1828 a urmat la 26 ian. 1829 gen. Jeltuhin care va muri de ciumă iar la 11 oct. 1829 gen. conte P. Kiseleff care va rămâne până la sfârșitul ocupației ruse - 1834; LC. Filitti, *op. cit.*, p. 20-28.

32. LC. Filitti, *op. cit.*, p. 28.

33. Locul de vicepreședinte la Iași l-a ocupat la începutul ocupației ruse - 1828 consilierul de stat Min, fost consulla București, iar mai târziu de la 9 martie 1829 de gen. Mirkovici care va rămâne până în 1834. Locțiitorul lui Kiseleff în Moldova, gen. Mirkovic, avea puterile mărginite de acesta. Pentru problemele cele mai importante, gen. P. Kiseleff se deplasa personal la Iași; *Ibidem*.

Instituția locotenenței domnești își păstrează actualitatea până la constituția din 1866 după această dată intrând într-o fază nouă cu aplicare unică. Conform constituțiilor burgheze din 1866 și 1923, care au reglementat definitiv regimul monarhiei constituționale în România, în caz de absență temporară din țară a suveranului *guvernul* era cel care exercita prerogativele regale în măsura strict necesară fără a se socoti că este vorba de un caz propriu-zis de *regentă* (s.n).

Instituționalizarea puterii executive, legislative și judecătorești (separarea clară a puterilor în stat) făcea ca astfel de situații să nu ridice problemele grave pe care în regimul feudal și în bună parte și în epoca modernă în timpul regimului regulamentar, le puneă orice absență a Domnului din cauza concentrării în persoana lui a tuturor funcțiilor statului ca atribuții personale.

Două situații speciale le prezintă locotenențele domnești din 1848 și 1866 despre care vom vorbi mai pe larg.

Astfel, în desfășurarea evenimentelor din timpul revoluției de la 1848 în Țara Românească în urma primei intervenții otomane, la insistențele lui Soliman- Pașa, trimisul sultanului se formează o locotenență domnească.

Într-un mod diplomatic abil, oamenii politici români constituie Locotenența Domnească din aceiași membri ai guvernului revoluționar și prin decretul din 23 iulie/4 august 1848 , nr. 341 al acestei Locotenențe se face cunoscut că guvernul "vremelnicesc" format în țară la abdicarea Domnului Gheorghe Bibescu, a încetat. Se menționa în continuare că poporul român va fi de acum înainte guvernat de o Locotenență Domnească compusă din 6 membri, până la alegerea noului Domn³⁴.

La 28 iulie/ 9 august 1848, în urma intervenției Porții otomane, puternic presată de Rusia țaristă, se dă un nou decret în care se face cunoscut că Locotenența Domnească, aleasă de popor pe 27 iulie/8 august pe Câmpia libertății, este formată însă din 3 membri investiți cu aceleași puteri până la alegerea noului Domn. Din ea făceau parte: Nicolae Golescu-pentru Departamentul din Năuntru (Interne), Ion Heliade Rădulescu la Departamentul Instrucțiunii Publice și Christian Tell la Departamentul de Război³⁵.

Restrângerea Locotenenței Domnești de la 6 la 3 membri s-a făcut la insistențele turcilor pentru a nu semăna prea mult cu guvernul revoluționar pe care îl succedase³⁶. În privința acestei Locotenențe, deși s-a recurs la numărul

34. *Anul revoluționar 1848 în Principatele Române. Acte și documente*, vol. II, Buc, 1903, p. 704-705.

35. *Anul revoluționar 1848...*, p. 706.

36. Prima locotenență de 6 membri era alcătuită din toți membri Guvernului Provizoriu în afară de secretari; vezi și Anastasie Iordache și C. Vlăduț, *Christian Tell (1808-1884)*, Craiova, 1976, p.42.

tradițional de trei, aceasta lucrează la fel ca mai înainte cu toți membri guvernului. Numai când se semnează sunt trei³⁷.

Locotenența Domnească de la 1848 a fost așadar un organism politic impus de împrejurări adevărate conducere aparținând Comitetului revoluționar.

Ea va ființa până la 13/25 septembrie 1848, când, în urma intervenției conjugate contrarevoluționare ruse și turcești, a fost desființată și înlocuită de un locotenent domnesc (caimacam) în persoana marelui boier Constantin Cantacuzino³⁸, obedient puterilor suzerane și protectoare interesate în revenirea în Principate a regimului regulamentar înlăturat pentru scurt timp de revoluție.

După anul revoluționar 1848 s-a dezvoltat cu putere mișcarea pentru Unire.

Când s-a încheiat domnia de 7 ani³⁹, în Moldova a lui Grigore Al. Ghica, iar în Muntenia cea a lui Barbu Știrbei⁴⁰, Poarta, nerespectând, prevederile Regulamentelor Organice referitoare la componența locotenenței domnești, a numit caimacam în Moldova pe boierul Toderiță Balș și apoi, după moartea acestui, pe Nicolae Vogoride, ambii potrivnici unirii Principatelor, în timp ce în Muntenia va fi numit caimacam Alexandru Dimitrie Ghica, fostul Domn regulamentar.

Mai târziu, în conformitate cu hotărârile Conferinței de la Paris, situație legată de punerea în aplicare a Convenției de la Paris(1858) privind Unirea Principatelor, se ajunge din nou la locotenența domnească formată din 3 membri, deși în ceea ce privește componența ei (funcțiile membrilor) nu se mai respectă strict vechile prevederi regulamentare⁴¹.

În sfârșit, ultima Locotenență Domnească din istoria modernă a românilor, se instituie la 11 februarie 1866 după abdicarea silită a lui Al. I. Cuza, Domnul Unirii⁴². Instituirea Locotenenței Domnești din 1866 încălca de fapt art.11 al Convenției de la Paris ce rămăsese nemodificat prin adoptarea Statutului Dezvoltător din 2 mai 1864 care) spre deosebire de Regulamentele Organice,

37. Ibidem, p.44.

38. *Anul revoluționar 1848...*, vol. IV, Buc, 1905,p.443; vezi și V.Maciu, *Istoria modernă a României. Constituirea și consolidarea formațiunii capitaliste în România, 1848-1878* compendiu, Buc, 1970, p.45-47.

39. Conform prevederilor Convenției ruso-turce de la Balta Liman(19 aprilie/1 mai 1849) se abrogă prevederea ddin Regulamentele Organice a domniei pe viață și se revine la domnia pe 7 ani, *Analele parlamentare ale României*, Buc, 1890, vol. XVIII, p.XX.

40. Domnia acestora a fost întreruptă în 1853 de izbucnirea războiului Crimeii, ei abandonând un timp tronurile și adoptând o atitudine de neutralitate.

41. În Muntenia au fost numiți Emanoil Băleanu, Ioan Manu și Ion Al.Filipescu, iar în Moldova Ștefan Catargiu, Vasile Sturza și Anastase Panu, V. Maciu, *op.cit.*, p.76.

42. Vezi pe larg în acest sens Dan Berindei, *Epoca Unirii*. Buc, 1979; C.C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza-vodă*, ed. II, Buc, 1970;A.D. Xenopol, *Domnia lui Cuza-vodă*, Buc, 1903,

nu mai recunoștea în caz de vacanță a tronului, o instituție a locotenenței domnești ca în trecut ci prevedea categoric că în această situație administrația va fi încredințată până la instalarea noului hospodar (Domn) Consiliului de miniștri. Statutul Dezvoltător și implicit acest art. 11 al Convenției de la Paris n-a fost formal abrogat decât la 1 iulie 1866 când noua Constituție inspirată după cea belgiană din 1831, va intra în vigoare.

Deși această locotenență domnească respectă tradiția fiind formată din 3 membri, ea are un statut special, radical deosebit de situațiile din trecut. Astfel, această ultimă locotenență din 1866 este în schimb prima după 1821, care nefiind numită de Domn, se constituie în urma detronării acestuia, înainte ca Domnul să-si fi încheiat mandatul⁴³.

De asemenea, situația specială a acestei locotenente provine și din faptul că, spre deosebire de trecut, constituirea ei se face prin voința exclusivă a oamenilor politici români, fără aprobarea Turciei și a celorlalte puteri garante, fiind o expresie elocventă a veleităților de independență a țării noastre, ocolindu-se prin aceasta amestecul marilor puteri în treburile noastre interne, ele fiind puse, ca și în alte rânduri⁴⁴: în fața faptului împlinit.

Statutul special al Locotenenței Domnești din 1866 este desigur în legătură și cu cei care o compun. Ei provin din rândurile coaliției formată împotriva Domnului Al.I. Cuza care organizează detronarea acestuia, fiind reprezentanți ai principalelor grupări politice din țară la acea dată: liberalii⁴⁵ și conservatorii care realizaseră înlăturarea Domnului dar totodată aveau concepții diferite privind dezvoltarea ulterioară a statului român și își disputau conducerea în el.

În sfârșit, mai trebuie spus că această Locotenență Domnească încearcă să rezolve problema succesiunii la tron (situație de vacanță a tronului dorită și realizată prin detronarea lui Cuza-N.N.) fără amestec din afară și nu prin aducerea pe tron a unui Domn pământean, ci a unui prinț străin, punându-se astfel în aplicare ultimul deziderat al Adunărilor ad-hoc- constituirea monarhiei ereditare constituționale românești.

43. Prin firmanul din decembrie 1861, lui Al.I.Cuza i se recunoscuse domnia pe viață. Situația specială provine din faptul că Locotenența Domnească din 1866 se instituie nu la moartea Domnului ci înainte de termen, prin detronarea lui Cuza, acest fiind încă în viață-N.N.

44. vezi dubla alegere a lui Cuza ca Domn al Principatelor Unite în 1859, o serie de reforme din timpul domniei lui, și în special impunerea Statutului dezvoltător al Convenției de la Paris în urma loviturii de stat de la 2 mai 1864-N.N.

45. Este vorba în special de gruparea liberal radicală, cea mai influentă și mai activă în acea perioadă.

Locotenența Domnească din 1866 (11 februarie - 10 mai) era formată din 3 membri: Nicolae Golescu ca reprezentant al liberalilor și al Munteniei, Lascăr Catargiu, reprezentant al conservatorilor și al Moldovei (până la venirea sa de la Iași la București, interimar a fost D.A. Sturza) și colonelul Nicolae Haralambie, reprezentantul armatei.

În scurta perioadă de tranziție și provizorat politic din februarie- mai 1866, Locotenența Domnească a rezolvat multiplele probleme⁴⁶ de natură social-politică, economică, culturală ce se ridicau în fața României în acea perioadă și au fost grăbite condițiile dezbaterii și punerii în aplicare a Constituției din iunie 1866 care va sta la baza noului regim parlamentar-constituțional burghez instaurat atunci.

46. Pentru problemele cu care s-a confruntat Locotenența Domnească putem aminti: soluționarea crizei politice privind succesiunea la tronul României în condițiile luptei pentru menținerea unirii Principatelor și a reformelor adoptate în raporturile cu Puterea suzerană și puterile protectoare, organizarea plebiscitului privind aducerea prințului străin și înfrângerea mișcărilor sociale-politice opoziționiste (mișcarea separatistă de la Iași și răscoala grănicerilor) întărirea capacității de apărare a țării prin înființarea gărzii civice, dezvoltarea Adunării Elective, pregătirea alegerilor pentru Adunarea constituantă și dezbaterile pe margine proiectului noii Constituții, începutul organizării regimului politic parlamentar-constituțional burghez, măsurile adoptate pentru depășirea crizei economice; redresarea situației financiare, adoptarea legii tocmeliilor sau învoielilor agricole, dezvoltarea industriei și comerțului, dezvoltarea învățământului și culturii, înființarea "Societății Literare", viitoarea Academie Română, etc.)

COMEORAREA LUI ȘTEFAN CEL MARE ÎN JUDEȚUL MUSCEL ÎN IULIE 1904*

N. ADĂNILOAIE**

Cronicarul Grigore Ureche, referindu-se la glorioasele fapte de arme ale lui Ștefan cel Mare și la trecerea în eternitate (la 2 iulie 1504) a ilustrului voievod scria, cu evlavie, următoarele: "Îngropat-au pre Ștefan Vodă în mănăstirea Putna cu multă jale și plângerea tuturor locuitorilor țării, că plângeau toți ca după un părinte al lor, că cunoșteau toți că li se duce mult bine și apărare. Că după moartea lui îi ziceau Sfântul Ștefan Vodă, nu pentru suflet, că este în mâna lui Dumnezeu, că el încă a fost om cu păcate, ci pentru lucrurile sale vitejești, carele nimene din Domni, nici mai înainte, nici după aceia nu l-au ajuns"¹.

În adevăr, cârmuind cu înțelepciune și vrednicie destinele Moldovei timp de aproape jumătate de veac (1457-1504), Ștefan cel Mare a ridicat prestigiul țării la un nivel ce nu l-a mai avut niciodată, iar strălucitele victorii prin care a stăvilit înaintarea armatelor otomane, având un răsunet deosebit în Europa, au făcut ca regii Ungariei și Poloniei, senioria Venetiei, papa de la Roma și mulți croniciari străini să-l elogieze pe viteazul voievod român considerându-l apărătorul și eroul creștinătății. Papa de la Roma, Sixt al IV-lea, numindu-l pe Ștefan drept "Atletul lui Hristos", preciza că numele lui se afla "pe buzele tuturor". Iar cronicarul polonez Jan Dlugosz - contemporan cu Ștefan - , scriind că domnul Moldovei este "cel dintâi dintre principii lumii care a reputat o victorie atât de strălucită împotriva turcilor", îl considera "cel mai vrednic să i se încredințeze conducerea și stăpânirea lumii, și, mai ales, cinstea de comandant împotriva turcilor, cu sfatul, înțelegerea și hotărârea tuturor creștinilor". Și cronicarul Matei Miechowski - tot contemporan cu voievodul român - arăta că natura l-a înzestrat pe Ștefan "cu toate darurile"; "Viteaz, drept, prevăzător, isteț, biruitor al tuturor dușmanilor", precizând că acesta a biruit nu numai pe turci, ci și "pe toți regii învecinați"². Toate acestea reliefează dimensiunea europeană a dom-

* Comunicare prezentată la Sesiunea științifică a Muzeului municipal din Câmpulung-Muscel, în ziua de 30 septembrie 2004.

** Profesor univ. dr. pensionar.

1. Grigore Ureche, *Domnii Țării Moldovei*, București, 1896, p. 64.

2. N. Orghidan, *Ce spun cronicarii străini despre Ștefan cel Mare*, Craiova, 1915, p. 16-19 și 36-37; vezi și N. Adăniloiaie, *Independența națională a României*, Editura Academiei, București, 1986, p. 18-21.

niei lui Ștefan cel Mare când Moldova - după cum sublinia și ilustrul voievod - devenise "o poartă a creștinătății".

Istoria faptelor mărețe săvârșite de Ștefan în lunga și glorioasă sa domnie (când a câștigat 34 de bătălii împotriva dușmanilor) nu stă scrisă numai în cronici, ci și pe zidurile celor 44 de biserici și mănăstiri, ridicate din porunca lui în întreaga Moldovă, spre a aduce slavă lui Dumnezeu pentru că a mântuit țara de dușmani. Aceste fapte au trecut din gură în gură, din generație în generație, intrând în legende, povestiri, cântece și poezii populare, toate preamărind pe viteazul voievod.

În 1904, când s-au împlinit 400 de ani de la moartea lui Ștefan cel Mare, Spiru Haret - cel mai strălucit ministru al Instrucțiunii Publice și al Cultelor pe care l-a avut România - a inițiat comemorarea personalității viteazului domnitor prin organizarea de serbări în toate școlile din țară. Aceste serbări comemorative, pe plan național, erau menite să înflăcăreze pe toți românii, să aducă fiori de patriotism în toate inimile, să pomenească și să venereze, cu adâncă evlavie, amintirea marelui erou și a căpitanilor săi, care s-au jertfit pentru apărarea gliei strămoșești. Astfel, la 25 februarie 1904, Haret dă o decizie prin care anunță că în ziua de 2 iulie "memoria marelui Domn va fi sărbătorită de toate școlile din țară, cu toată pompa cuvenită. În fiecare oraș, la ora 9 dimineața, se va oficia o panahidă (parastas), în care se va face pomenirea lui Ștefan Vodă, a căpitani lor și ostașilor lui, căzuți în luptele pentru apărarea și întregirea pământului strămoșesc. Toate școlile din oraș, cu profesorii și școlarii lor și cu drapelele lor, vor asista la această panahidă", care se va oficia "de preferință pe una din piețele sau în una din grădinile orașului, care să prezinte destul spațiu pentru ca să încapă toate școlile. După terminarea panahidei, se vor ține cuvântări de către profesori, școlari și alte persoane, iar corurile școlilor vor executa bucăți patriotice". În școlile rurale parastasul pentru "pomenirea marelui Ștefan" și serbările comemorative se vor organiza duminică 4 iulie, după care se va face și distribuirea premiilor elevilor ce s-au distins la învățătură, preciza decizia lui Haret³.

Amănuntele ceremoniei, cuvântările și tot programul serbărilor comemorative sau fixat de către comitetele ce s-au format, în fiecare oraș, din directorii școlilor primare și secundare, comitete completate pe parcurs și cu reprezentanții autorităților locale civile și militare. După inspirația membrilor acestor comitete și după posibilitățile financiare ale comunelor urbane și județelor, serbările din 2 iulie au avut mai mare sau mai mică amploare. În București, Iași, Dorohoi, Botoșani și în alte orașe s-au organizat și "cortegii istorice" formate din

3. Arhivele Naționale București, fond Min. Cultelor și Instrucțiunii Publice (în continuare M.C.I.P.) dosar 499/1904, f. 3-4.

boieri, curteni, călăreți, buciumași și plăieși moldoveni, îmbrăcați în costumele epocii și având asupra lor amele vremii: arcuri, tolbe cu săgeți, sulite, halebarde, arbaletе, "ghioage nestrujite" etc. cu care au defilat pe străzi, aplaudați de mulțime⁴.

Să ne oprim puțin la serbarea comemorativă de la București, din 2 iulie 1904 care a avut în Piața Victoriei, în prezența principelui Ferdinand, a primului ministru D.A. Sturdza, a miniștrilor Ionel Brătianu și Spiru Haret și a autorităților civile, militare și ecleziastice. Au participat toți ofițerii din garnizoana București și câte un detașament din cele trei arme, cu dreapel și muzică, toți profesorii și institutorii din Capitală, precum și studenții și elevii școlilor secundare și primare. După oficierea slujbei religioase s-a desfășurat un bogat program artistic, cu cântece și recitări ale elevilor și cuvântări patriotice, toate reliefând vitejia lui Ștefan și a oștenilor săi. A urmat defilarea armatei, a studenților, a elevilor și apoi a cortegiului istoric.

Cortegiul istoric reprezenta intrarea lui Ștefan cel Mare în Suceava, în aprilie 1457, însoțit de Vlad Țepeș. În fruntea alaiului erau buciumașii, surlarii și trâmbițașii, apoi steagul lui Ștefan cel Mare înconjurat de garda de onoare, grupul domnesc: Ștefan, călare (pe un cal cu "valtrapuri fâlfâitoare"), cu corană aurită și haine de ceremonie, ținând în mână sceptrul Moldovei; alături Vlad Țepeș, tot călare, "cu căciulă cu mărgăritare", ținând sceptrul Munteniei. Ei erau urmați de sfetnicii domniei, sfatul boierilor mari, pârcălabi, aprozi și 15 cete de viteji în costume moldovenești, purtând scuturi, arcuri după gât, tolbe cu săgeți, arbaletе ori sulite, halebarde ori paloșe. Pe străzi defilarea - mai ales cortegiul istoric - a stârnit "o admirație unanimă" și "aplauze frenetice", consemnau documentele de arhivă și ziarele vremii⁵.

Referindu-se la măreția serbării de la 2 iulie 1904, N. Iorga, martor ocular, relatează că "mii de oameni erau strânși laolaltă" încă de la ceasurile 8 dimineața. "Calea Victoriei, strada Buzești, aleele și șoselele vecine erau pline de valurile mulțimii ce venea să vadă și să simtă", cu entuziasm, "firea cu totul deosebită a acestei serbări, cum nu mai fusese niciodată și cum se va vedea iarăși... peste o sută de ani la 2004, când se va împlini de la moartea lui Ștefan o jumătate de mileniu. Și cine știe ce împrejurări vor fi atunci, care va fi icoana țării și poporului nostru!"⁶. Din păcate - o spun cu regret - prezicerile lui N. Iorga nu s-au adeverit decât parțial. E adevărat că icoana țării s-a mai întregit, dar bucureștenii n-au putut vedea anul acesta o serbare ca cea din iulie 1904, deoarece ministerul actual al instrucțiunii publice n-a avut astfel de preocupări,

4. *Ibidem*, p. 33-34.

5. *Ibidem*, f. 90; vezi și "Voința Națională" din 4 iulie 1904.

6. N. Iorga, *Pomenirea lui Ștefan cel Mare*, București, 1905, p. 28-29.

subestimând, totodată, și rolul istoriei naționale în educația patriotică a tinerețului.

Importante au fost și cuvântările rostite la 2 iulie 1904, la serbarea de la București, pătrunse de o adâncă vibrație națională. Astfel, Ion Bogdan, decanul Facultății de Litere, arăta că "Ștefan a fost mare prin faptele războiului, dar a fost și mai mare prin faptele păcii: el și-a apărât țara cu vitejie și a cânnuit-o cu dreptate și înțelepciune", dând moldovenilor "încredere în puterea lor. .Astăzi duhul lui Ștefan cel Mare și Sfânt plutește asupra noastră a tuturor; el ne înălță inimile și ne întărește nădejdea în viitor. Poporul care a dat naștere lui Ștefan e vrednic să aibă alți Ștefani, cari, desăvârșind opera celui dintâi, să ducă neamul nostru mereu înainte, spre îndeplinirea misiunii lui istorice"⁷. Impresionantă și însuflețitoare a fost și cuvântarea lui Spiru Haret, ministrul instrucțiunii publice, care a subliniat că Ștefan a fost "cel mai mare dintre oamenii mari care au ilustrat trecutul neamului românesc. Amintirea marelui Domn a rămas vie în sufletul românilor și ne ștearsă va rămâne pentru totdeauna... Românii, uniți în gânduri și simțiri, viteji ca-n vremurile lui, înțelepți și hotărâți, vor ști să-și apere moșia cum a apărât-o și el. Fie ca această zi mare, când inimile tuturor românilor bat împreună, însuflețite de amintirea lui Ștefan cel Mare și Sfânt, să fie legătura care să ne unească pe toți în același gând de iubire de țară și de sacrificiu pentru gloria și tăria ei"⁸.

Spiru Haret - precum se știe - a fost, în pragul veacului XX, inițiatorul mișcării pentru redeșteptarea conștiinței naționale, pentru dezvoltarea sentimentelor patriotice la elevi și studenți. El cerea cadrelor didactice ca prin serbări școlare și conferințe patriotice să-i facă pe elevi să prețuiască evenimentele importante "ale istoriei noastre" și personalitățile mari din trecut, să-i convingă că ei sunt urmașii eroilor care au luptat vărsându-și sângele pentru a apăra și conserva această țară, iar exemplul lor să le fie pildă⁹. Pe această linie, el a organizat și comemorarea lui Ștefan cel Mare în 1904. Cuvântarea lui la serbarea din Piața Victoriei a constituit un exemplu elocvent. Urmând indicațiile lui Haret, subalternii lui: revizorii școlarii profesorii secundari au organizat serbări și au ținut conferințe înflăcărâte în majoritatea orașelor din țară. Unii au mers chiar mai departe, proiectând, în mod concret, realizarea unor aspirații naționale pe care Haret, în mod oficial, nu le putea rosti în public. Excelează în acest sens revizorul școlar al jud. Muscel și profesorul Al. Mușatescu de la gim-

7. *Ibidem*, p. 39-41.

8. *Ibidem*, p. 49-50.

9. N. Adăniloae, *Învățătorii - luminători ai satelor*, Editura Fundației Cuturale "D. Bolintineanu", București, 2002, p. 166-167.

naziul din Câmpulung. În mod concret, în cuvântările lor din 2 iulie 1904 ei au legat comemorarea lui Ștefan cel Mare de necesitatea înfăptuirii unității național-statale românești.

În județul Muscel serbările comemorative au avut loc în ziua de 2 iulie 1904 în orașul Câmpulung pentru școlile urbane și la 4 iulie (duminică), în celelalte comune, pentru școlile rurale.

La Câmpulung aceste serbări s-au deschis la ora 8 dimineața în fiecare școală prin cuvântări ale institutorilor asupra însemnătății zilei de 2 iulie și a domniei lui Ștefan cel Mare. La ora 9 institutorii, profesorii și autoritățile au luat parte la serviciul divin al liturghiei în catedrala orașului, după care toți participanții s-au deplasat în grădina publică unde - arată documentele - "era locul pregătit pentru serbare" și unde se adunaseră toți elevii din oraș și un numeros public. Aici s-a oficiat panahida de pomenire pentru Ștefan cel Mare și oștenii săi. Apoi, conform programului stabilit, au urmat mai multe coruri școlare executate de elevi sub conducerea prof I. Sibianu, intercalate de recitări și cuvântări patriotice. Cuvântările au fost rostit de primarul orașului Câmpulung, D. Micescu, de revizorul școlar al județului Muscel, Grigore Teodosiu și de căpitănelul Ștefan Costescu; ultimul vorbind despre oastea a de țară a lui Ștefan cel Mare: călăreți și pedestrii, despre armele folosite și despre măiestria, adică tactica ingenioasă, prin care ilustrul voievod își conducea oștirea spre victorie¹⁰. Corul elevilor a executat: *Cântecul lui Ștefan cel Mare*, după versurile lui V. Alecsandri puse pe muzică de Gavril Muzicescu, *Dulce Bucovină*, tot după versurile lui V. Alecsandri, dar puse pe muzică de talentatul revizor Gr. Teodosiu, *Mama lui Ștefan cel Mare*, de D. Bolintineanu, și *Deșteaptă-te Române*. Elevii au recitat în final fragmente din poemul *Dumbrava Roșie* de V. Alecsandri. Prima parte a serbării s-a încheiat prin defilarea elevilor și a "numerosului public prin fața monumentului lui Radu Negru"¹¹.

La ora 14 serbarea a continuat cu solemnitatea distribuirii premiilor elevilor-silitori ai tuturor școlilor din oraș. Înainte de înmânarea acestor premii corul elevilor a executat *Imnul Regal* și *Imnul vânătorilor*. Apoi, prefectul de Muscel, I. A. Dobrovici, a ținut o cuvântare despre faptele pilduitoare ale lui Ștefan cel Mare¹². Despre domnia lui Ștefan a vorbit și un elev de la Școala normală "Carol I" din localitate. Tot atunci o cuvântare înflăcărată a ținut și Alexandru Mușatescu profesor de română la Gimnaziul "Dinicu Golescu", tatăl viitorului scriitor Tudor Mușatescu. În septembrie 1904 acest profesor a fost transformat

10. Arhivele Naționale București, fond..M.C.I.P., dosar 140/1904, f. 80-82.

11. *Ibidem*, f. 68-75.

12. *Ibidem*, f. 85-87.

la Școala normală unde, pe lângă limba română, a predat elevilor și economia politică¹³. Seara, la ora 21 programul serbării comemorative din 2 iulie s-a încheiat prin procesiunea de retragere cu torțe.

Asupra cuvântării profesorului Al. Mușatescu vom reveni după ce vom reliefa și vom reda câteva câteva fragmente semnificative din impresionanta cuvântare rostită de revizorul școlar Grigore Teodosiu în grădina publică din Câmpulung, în prima parte a serbării comemorative. Astfel, revizorul sublina că a venit "ziua mult așteptată... când pomenim cu cinste amintirea străbunului voievod Ștefan cel Mare și Sfânt și a vitejilor lui căpitani și oșteni". Ne împlinim o nobilă datorie "aceea de a plăti întregul tribut sufletesc acestor eroi și viteji ai Moldovei" care, "cu sabia în mână și cu credința neclintită în puterea lor și în Dumnezeu, s-au luptat ca niște lei și au murit pentru ceea ce un popor are mai scump: moșia, legea și limba". Istoria faptelor lui Ștefan, "fală a țării noastre", s-a transmis din gură în gură, din generație în generație ca o mărturie că oamenii cei mari ai națiilor nu mor niciodată din sufletul poporului, uimit de virtuțile lor. Ștefan a fost pentru popor izvorul vitejiei sale, inclusiv a biruințelor de la Plevna. Istoria faptelor lui Ștefan dăinuiește și în mintea fraților noștri înstrăinați, inclusiv din Bucovina, unde atâtea amintiri prețioase din trecutul nostru se află, și pe care poporul o plânge. Dar - accentua revizorul - "Poporul crede că Bucovina se va întrupa iarăși cu țara noastră când Ștefan va scoate afară din mormânt vârful săbiei sale...și atunci n-are să mai fie hotar nemțesc între Bucovina și România... Odată cu admirația noastră pentru acest erou se naște în noi mândria națională...Se naște în sufletele noastre speranța că vitejia lui a trecut în noi, strănepoții lui... Câte doruri nu zac ascunse în sânul nostru și cum mai suspinăm noi pentru trunchierile ce a suferit pe vremuri scumpa noastră patrie". Nu vom putea da uitării Bucovina, Basarabia și celelalte teritorii românești. Însuflețiți "de cel mai cald patriotism, să pornim cu toții în șiruri strânse spre realizarea idealului urmărit de străbuni și lăsat cu limbă de moarte urmașilor: unirea tuturor românilor și ridicarea cât mai sus a României"¹⁴.

Revizorul de Muscel, influențat se pare de șeful său ierarhic, ministrul Spiru Haret - care, de altfel, ținuse și el o cuvântare însuflețitoare la serbarea de la București își îndeplinea o datorie patriotică, aceea de a atrage atenția autorităților locale, orășenilor și elevilor asupra necesității unității național-statale românești.

Pe aceeași linie se înscrie și cuvântarea profesorului Al. Mușatescu care a evidențiat personalitatea lui Ștefan cel Mare și faima numelui său, slăvit la

13. *Ibidem*, dosar 98/1904, f. 3.

14. *Ibidem*, dosar 140/1904, f. 78-79.

curțile europene și la cetatea eternă (Roma). "Dacă cultul strămoșilor glorioși și proslăvirea vitejilor neamului" - arăta Mușatescu - se practică cu atâta sfințenie la națiunile mari și bogate, "cu atât mai mult practica acestui cult se impune la noi românii, care suntem un popor mic și avem încă revendicări de făcut spre a putea să ajungem odată la întregirea neamului românesc, la unirea tuturor românilor cumh izbutit Mihai Viteazul pentru un moment și cum a dorit Ștefan cel Mare"¹⁵.

În încheiere se cuvine să menționăm că duminică, 4 iulie 1904, s-a comemorat împlinirea a 400 de ani de la trecerea în eternitate a lui Ștefan cel Mare la toate școlile rurale din jud. Muscel. În fiecare comună, după terminarea liturghiei la biserică, s-a mers "în procesiune" la locul destinat mai dinainte pentru serbare, unde s-a făcut mai întâi parastasul pentru Ștefan cel Mare și oștenii săi, apoi au urmat cântece, recitări, piese teatrale cu cuprins istoric și cuvântări patriotice despre faptele ilustrului voievod. În final, s-au împărțit premiile pentru elevii ce s-au distins la învățătură. Documentele atestă că și în ziua de 4 iulie serbările comemorative, desfășurate în comunele județului Muscel, s-au făcut cu solemnitatea cuvenită, "producând o frumoasă și mișcătoare impresie asupra sătenilor" - după cum precizează revizorul școlar¹⁶.

15. *Ibidem*, f. 88.

16. *Ibidem*, f. 67.

IULIU MANIU VERSUS CAROL AL II-LEA (IANUARIE - SEPTEMBRIE 1940)

LICU D. ION*

După toate aparențele, pentru regele Carol al II - lea, anul 1940 se anunța de rău augur. Inspecția militară începută în ziua de Crăciun¹ la Oradea, unde a declarat, în fața regimentelor din garnizoană, că: *"Suntem hotărâți să apărăm tot ceea ce este al nostru"*², a continuat chiar în ziua de 1 ianuarie, când a sosit la Constanța³.

Boboteaza a fost sărbătorită de suveran, în mijlocul trupelor din Chișinău. În discursul ținut la Centrul Militar, de aici, Carol a reafirmat *"drepturile noastre istorice asupra acestui ținut moldovenesc"*⁴. Dacă moralul armatei, care cerea eforturi în vederea dotării, i-a dat oarecare satisfacție, nu același lucru se întâmpla, la acest început de an, cu liderii partidelor istorice Maniu și Dinu Brătianu, despre care suveranul nota: *"nu se astâmpără și nu prea am încredere în energia lui Guță. Nu cred că în fundul sufletului său este destul de convins, deși l-am decorat astăzi cu «Pentru Merit» Ofițer "*⁵.

În plan extern Carol al II-lea se bucura de o apreciere favorabilă, așa cum rezultă din însemnările jurnalistului englez Cedric Walter, corespondent special al lui "Daily Mail" la București: *"Când am sosit în București de la Berlin, în septembrie, România era una din țările cele mai amenințate. ... Regele Carol, tăcut, cu răbdare, a realizat unirea întregului său popor și a minorităților pentru apărarea României contra oricărui atac. Astăzi România nu va ceda nici o palmă de pământ, fără a se bate pe viață și pe moarte, așa cum a fost limpede spus în discursurile Regelui Carol ținute în garnizoanele de seamă ale celor trei provincii"*⁶. Motivul care a atras atenția presei engleze l-a constituit știrea

* Profesor gradul I, Colegiul Tehnic Energetic, București.

1. Carol al II - lea Regele României - *Însemnări zilnice, 1937 - 1951*, vol. III, 15 decembrie 1939 - 7 septembrie 1940, Editura Scripta, București, 1998, p. 30.

2. "Curentul", Anul XIII, nr. 4282 din 15 ianuarie 1940.

3. Carol al II lea Regele României, op. cit., p. 39.

4. *Ibidem*, p. 42.

5. *Ibidem*, p. 40.

6. "Curentul", Anul XIII, nr. 4287 din 20 ianuarie 1940.

despre existența unei linii de fortificații Maginot în țara noastră numită de presa britanică *"Stăvilărușul regelui Carol"*⁷ (Carol's dike).

Numeroase articole, pe această temă, au apărut în diverse ziare britanice: Daily Telegraph, Evening Standard, News Chronicle, Evening News, Daany Mirror, Daily Sketch, Manchester Guardian. Această știre a fost radio difuzată și de agențiile: Havas, Bup, Reuter, Associated Press și United Press, în America de Nord și de Sud, dar și într-o serie de dominioane.⁸

Dincolo de această imagine se afla însă o altă realitate, care gravita în jurul Elenei Lupescu, regina neîncoronată a corupției și favoritismului, ce reușise să nemulțumească pe toată lumea. Astfel, Ana Ursu, fiica generalului, Eremia Grigorescu, autorul îndemnului memorabil *"Pe aicea nu se trece"* lansat⁹ la Oituz, mărturisea, cu ocazia vizitei făcută în 26 ianuarie 1940, familiei Hudiță că: *"nu înghite deloc pe Duduia și toată camarila evreiască de la Palat"*¹⁰. În același timp, ea îl învinuia și pe Iuliu Maniu că: *"e prea slab și nehotărât și nu știe să profite de imensa lui popularitate pentru a întreprinde o acțiune mai energică pentru salvarea țării și Coroanei de sub influența răufăcătoare din jurul regelui"*¹¹.

În P. N. Ț. însă disensiunile se adânciseră, legate de preocuparea care trecuse pe primul plan – atitudinea față de amenințările externe. Părerile erau împărțite în ceea ce privește politica alături de Germania pentru că *"Sovietele nu pot accepta"* acest lucru dovada că V. M. Molotov, prim-ministru și ministru de externe sovietic nu mai aplica, în relațiile cu România, linia fostului său ministru Maxim Litvinov¹². De asemenea, situația foarte dificilă în care se aflau Anglia și Franța, făceau ca linia tradițională a politicii românești să nu mai ofere garanții.

De starea dezaastroasă în care se afla țara, alături de *"ticăloșii"*, care l-au sprijinit pe rege să acapareze *"toate puterile de stat"* țărăniștii îi învinuiau și pe *"toți acei frunțași din partidul nostru care sub diferite proteste au sabotat politica d-lui Maniu, care cerea încă din toamna anului 1936, organizarea unei lupte energice [contra] / lui .. / Carol, după ce acesta înlăturând pe Titulescu, se angajase într-o politică ostilă față de Soviete, pe care le-a provocat continuu cu alianța poloneză"*¹³.

7. *Ibidem*.

8. *Ibidem*.

9. Ioan Scurtu, *Presărași pe-a lor morminte ale laurilor foi*, Editura Albatros, 1978, p. 126.

10. Ioan Hudiță, *Jurnal politic*, Institutul European, 1998, p. 49.

11. *Ibidem*.

12. Eliza Campus, *Din politica externă a României 1913 - 1947*, Editura Politică, București, 1980, p. 408.

13. Apud Ioan Hudiță, *op. cit.*, p. 56 - 57.

Pe de altă parte Carol al II-lea nota, în 16 februarie 1940, că *"acțiunea lui Maniu"* a început să prindă rădăcini *"pe plan extern"*. El îi reproșa fruntașului țărănist că face opinie separată, vrând *"ca de obicei ... să facă dificultăți și să pozeze ca singurul apărător al înțelegerii cu Aliații"*. Suveranul era surprins de faptul că *"sunt unii care îl cred"* și aceștia *"nu vor să vadă că unul dintre cei mai de frunte colaboratori ai lui este Gh. Brătianu, marele «apostol» al înțelegerii cu Germania"*. Spre regretul regelui *"acțiunea"* lui Maniu începuse *"să facă oareșcare vâlvă în public și aceasta cu atât mai mult cu cât se crede tabu"*. Suveranul era de părere că: *"Această legendă trebuie să înceteze fără a face din el un martir"*¹⁴.

Încercarea de contracarare prin reorganizarea Frontului Renașterii Naționale nu a urmat însă planul conceput¹⁵ de rege. La 19 februarie, suveranul revenea asupra cazului Maniu *"care nu se astâmpără"*¹⁶. Carol al II-lea era nemulțumit de atitudinea oscilantă a fostului său sfetnic, care, mai întâi, a recunoscut ceea ce i s-a imputat în legătură cu declarațiile anterioare, apoi a revenit, precizând că, în ceea ce *"privește criticile lui, «astea» nu sunt numai la adresa lui Gafencu, ci a întregului regim și asta într-o atmosferă destul de obraznică"*¹⁷. Fostul colaborator al domnului *"prezident"*, Mihail Ghelmegeanu a propus ca măsură preventivă internarea¹⁸ pe o perioadă limitată a fruntașului național - țărănist. La aceasta adăugându-se hotărârea lui Carol al II-lea de a publica, la jumătatea lunii martie, apelul de credință al legionarilor, după ce Garda de Fier a anunțat că optează pentru Frontul Renașterii Naționale, se explică de ce s-a produs agitație¹⁹ în rândurile opoziției, care *"în cap cu Maniu e înebunită"*²⁰.

În primăvara anului 1940, scena politică românească a cunoscut frământări serioase, atât la nivelul monarhiei cât și al opoziției. Persoane importante, din Partidul Național-Țărănesc, nemulțumite de politica lui Iuliu Maniu au început să renunțe la lupta, împotriva regelui, pentru că nu mai vedeau nici o perspectivă în acțiunea liderului național-țărănist²¹. În aceste condiții nota întocmită de Siguranța Generală în data de 18 martie, consemna faptul că Iuliu Maniu, cu tot efortul depus pentru regruparea forțelor național-țărăniste, *"nu a*

14. Carol al II-lea Regele României, op. cit., p. 77.

15. Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *România după Marea Unire*, vol. II, partea a II-a, noiembrie 1933 - septembrie 1940, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1988, p. 1053.

16. Carol al II-lea Regele României, op. cit., p. 78.

17. *Ibidem*.

18. *Ibidem*, p. 79.

19. Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, op. cit., p. 1061.

20. *Ibidem*.

21. *Istoria Partidului Național-Țărănesc. Documente 1926 - 1947*, vol. alcătuit de: Vasile Arimia, Ion Ardeleanu, Alexandru Cebuc, Editura Arc 2000, București, 1994, p. 195.

înregistrat decât eşecuri” în realizarea celor trei obiective urmărite : constituirea unei opoziții puternice cu liberalii, problema constituțională și atragerea comuniștilor și legionarilor. “Trădarea “legionarilor și realizarea unei înțelegeri a acestora cu guvernul l-au determinat pe Iuliu Maniu să înceapă *“inaugurarea unei campanii de denigrare și sabotare a acțiunii de destindere”*, având în vedere elementele *“evreo-franco engleze din România”* și pe legionarii din Transilvania și Germania.

Persoanele împuternicite de el: dr. Nicolae Lupu și Virgil Madgearu, trebuiau să informeze cercurile evreiești că *“destinderea ”* realizată de guvern cu legionarii reprezintă *“un pas ”* în realizarea unui *“program antisemit ”*, deoarece la propunerea Germaniei, urma să fie inițiată *“o cruciadă împotriva finanței evreiești ”*. Gheorghe Brătianu s-a declarat însă împotriva acestei tactici pentru că era o *“chestiune neconformă cu interesele superioare ale națiunii ”*. În locul lui Zaharia Boilă, care a refuzat acțiunea pentru Berlin a fost desemnat de Maniu, Aurel Leucuția.

Părerăa lui Iuliu Maniu era că: *“Atâta timp cât legionarii de la Berlin nu vor fi fost încadrați în actualul regim, problema miș-cării legionare nu poate fi socotită rezolvată. Trebuie să luăm fără întârziere contact cu legionarii din Germania, pentru a nu pierde acest ultim moment politic favorabil”*²². Gruparea doctorului Vasile Noveanu, intrat în grațiile regelui Carol al II-lea, trebuia compromisă cu orice preț.

Aurel Leucuția avea misiunea să transmită legionarilor din Germania acest mesaj clar: *“Maniu înțelege să ducă până la capăt lupta împotriva actualului regim”*²³. Grupul de la Berlin trebuia să dea ordin celor din România să adere la *“gruparea național-țărănistă”*. În legătură cu acțiunea Ardeal, Mihai Popovici, membru marcant al Partidului Național-Țărănesc, informa pe Octavian Tăslăuanu la 17 martie, că Maniu era *“afectat”* de destinderea obținută de guvern și era *“hotărât ”* să acționeze în Ardeal, *“pentru a determina pe legionarii ardeleni să se încadreze în gruparea național - țărănistă ”*²⁴.

Lui Ghiță Pop²⁵, președintele Iuliu Maniu i-a declarat în ziua de 16 martie 1940 că reorganizarea cadrelor național-țărăniste din Ardeal *“va urmări un dublu scop :*

- *Ridicarea moralului cadrelor scăzut în urma ultimelor evenimente.*
- *Cooptarea conducătorilor și masei legionare din Ardeal care nu au aderat încă la noul regim.*

22. *Ibidem.*

23. *Ibidem*, p. 196.

24. *Ibidem.*

25. *Ibidem*, p. 196-197.

În acest scop adeziunea grupului Noveanu va trebui denunțată ca interesată, fără răsunet în masele legionare și fără garanții de sinceritate din partea guvernului"²⁶.

În sprijinul raportului întocmit de Siguranță vine și intervenția lui Maniu făcută la ședința de birou a partidului, din data de 9 martie, când a amintit că el a cerut Partidului Național-Țărănesc și celor din afara partidului, chiar din momentul demiterii lui Nicolae Titulescu "*care făcea politica externă preconizată de partidul nostru...*" să-l sprijine într-o acțiune energică "*contra lui Carol și a camarilei sale*"²⁷. Maniu a mai precizat că nu a fost sprijinit și nu dispune de mijloacele necesare, iar apelul făcut la generalul Ion Antonescu și Dinu Brătianu a rămas fără rezultat.

Maniu era dispus să organizeze "*o mare întrunire care ar provoca o luptă de stradă cu poliția și armata*"²⁸. Cât privește pe socialiști și liberali, ei erau caracterizați drept "*incapabili*", iar despre comuniști concluzia că existau doar pe "*hârtie*". Iuliu Maniu încheia retoric: "*Cu cine să faci atunci lupta de stradă pentru înlăturarea nememicului de Carol*"²⁹. De reproșuri nu a scăpat nici Ion Mihalache pentru că în problema abdicării, el a avut întotdeauna rezerve. În legătură cu propunerea privind postul de consilier regal, Iuliu Maniu i - a cerut colegului său de partid să se gândească "*serios*" pentru a nu-și pierde "*capitalul politic*". Drept mulțumire, purtătorul straielor țărănești i-a dat un răspuns care l-a lăsat fără replică pe "*domnul prezident*". "*De câte ori în viață m-am luat după capul altora, am greșit, acum vreau să fac și eu odată după capul meu*"³⁰. Aplicând dictonul "*Divide et impera*", Carol al II-lea a mai făcut un pas în cazul Ion Mihalache, Alexandru Vaida încercând să-l îndepărteze de Maniu, așa cum reușise în cazul lui.

În discursul la mesajul Tronului, ministrul justiției, Istrate Micescu, a cerut românilor să-și strângă rândurile și să adere la Frontul Renașterii Naționale. Omul legii a declarat de la tribuna parlamentului că : "*Cine încearcă față de F. R. N. să rămână în afară, este prevenit că se elimină, eliminându - se se izolează, izolându - se se ridică la neputință. De aceea apelul frățesc al guvernului către toți cei care au avut ezitare anunțând dinainte că este îngăduitor cu rățăcirile dar va fi necruțător cu răzvrătirile*"³¹.

Spre sfârșitul primei decade a lunii mai, consilierul regal Ion Mihalache declara că intenționează să-i influențeze pe național-țărăniști pentru a colabora

26. *Ibidem*, p. 197.

27. Apud Ioan Hudiță, *op. cit.*, p. 87.

28. *Ibidem*.

29. *Ibidem*.

30. *Ibidem*, p. 124.

31. "*Universul*" Anul 57, nr. 82 din 24 martie 1940.

"la opera de guvernare a țării", deoarece "acțiunea lui Maniu s-a dovedit ineficace"³².

Din poziția de expectativă, Iuliu Maniu a "hotărât să nu stingherească acțiunea de apropiere cu Coroana"³³, dar a declarat că nu va accepta sub nici o formă o implicare la actul de guvernare a fruntașilor național-țărăniști, după cum susține Zaharia Boilă. Neliniștea manifestă în rândul populației, situația internațională gravă și framântările din viața politică internă l-au forțat pe Carol al II-lea să facă o nouă remaniere guvernamentală la 11 mai. Mandatul a fost oferit tot lui Gheorghe Tătărescu, care "crede acum în victoria germanilor și vorbește serios de o îndrumare a poziției noastre către ei"³⁴. Spre deosebire de primul-ministru, Iuliu Maniu avea o altă părere și de data aceasta avea perfectă dreptate. Iată ce spune el, lui Ghiță Pop, la 24 mai 1940: "... niciodată Statele Unite nu vor admite instalarea Germaniei naziste la Londra; când Churchill vorbește așa cum vorbește el spune ce spune și pe ce se bazează; el a câștigat deja partea morală a războiului, obținând sprijinul opiniei publice mondiale; Hitler nu-și dă seama însă de acest lucru. După mine toate sacrificiile pe care le impune el azi națiunii sale sunt cu totul zadarnice; el a pierdut războiul; ultima lui speranță este să ajungă la o pace cu Anglia; de aceea luptă cu atâta disperare, lucru după mine de prisos"³⁵.

La 25 mai, după o analiză sumară a evenimentelor externe, suveranul României a ajuns și el la concluzia că situația Germaniei nu este deloc strălucită din punct de vedere strategic. Neliniștea lui era provocată și de atitudinea celor doi frunțași ai Partidului Național-Țărănesc, pe care continua să-i disprețuiască afirmând: "în interior, Maniu continuă să se răzvrătească și Mihalache ca de obicei, cu curu în două luntre"³⁶.

Hotărât să așeze pe baze noi relațiile româno-germane, guvernul regal român a încheiat, la 27 mai, Acordul economic româno-german, numit și "Olwaffen Pakt" (Pactul Petrolului)³⁷, ce garanta Germaniei "livrări de petrol în cantități considerabile".

La 5 iunie 1940, Iuliu Maniu se declara sceptic în privința obținerii unui succes de către Germania și la încetarea ostilităților era de părere că "victoria aliaților nu poate întârzia mult". În schimb Ion Mihalache era de părere că Maniu are o concepție "anacronică"³⁸.

32. A. N. I. C. fond Casa Regală dos. 2, vol. 28. f. f. 67 - 68.

33. *Ibidem*, f. 376.

34. Carol al II-lea Regele României - *Însemnări zilnice*, 1937-1951, vol. III, 15 decembrie 1939 - 7 septembrie 1940, Editura Scripta, București, 1998, p. 175.

35. Apud Ioan Hudiță, *op. cit.*, p. 169.

36. Carol al II-lea Regele României, *op. cit.*, p. 182.

37. Eliza Campus, *op. cit.*, p. 526.

38. A. N. I. C. fond. Casa Regală, dos. 2 vol. 28, f. 142.

Împlinirea unui deceniu de la actul restaurației a oferit prilejul unor personalități marcante, să înalțe cuvinte de laudă pentru omul "providenței" Carol al II-lea. Astfel, președintele Academiei Române, Constantin Rădulescu - Motru, publica în numărul festiv al ziarului "Timpul", din 8 iunie 1930, un articol intitulat: "Închinare M. S. Regelui", în care afirma: "... Regele Carol al II-lea n'a așteptat să i se pună de alții coroana pe cap, ci și - a pus - o El singur, când a voit"³⁹. Patriarhul Nicodim nu s-a lăsat nici el mai prejos. În articolul patetic "Urare M. S. Regelui la împlinirea a 10 ani de domnie" scria: "...Tot așa pe norii cerului, a venit în Țara Sa acum zece ani Carol II, Fiu de Rege Slăvit, singur și în tăcere, dar întâmpinat de arhangheli și oștire pamântească, în glas de trâmbițe și s-a urcat pe tronul țării ca să facă o cărmuire înțeleaptă. De atunci - de la 8 iunie 1930 până la 8 iunie 1940 - au curs tocmai 10 ani. Tot acest timp, M. S. Regele Carol II l-a jertfit pentru Patrie: a pus rânduială în treburile Țării, a stârpit zăzaniile și dezbinările pricinuite de luptele politice, a adus unire în cugete și în simțiri, a strâns poporul roată în jurul Tronului, a pregătit oștirea pentru paza hotarelor, etc. Ba mai mult încă, a condus cu ghibăcie și trebile cele din afară ale Țării. Va să zică ziua de 8 iunie 1930, ne-a adus pe norii cerului omul providențiat. Știut este de istorie, că la vremuri grele, Dumnezeu a trimis Neamului nostru și omul destoinic să le străbată cu bine. Și iată și acum, în una din cele mai grele vremuri, ce a fost dată omenirii să strabată, ne-a trimis Dumnezeu pe M. S. Regele Carol II"⁴⁰. Omagiilor interne li s-a alăturat în speranța păstrării influenței asupra României și presa franceză "Tribune des Nations" aprecia: "Acțiunea dinamică de monarh luminat, a regelui Carol a dat roade imediate după sosire și și - a răspândit binefacerea", iar "L' Epoque" adăuga: "Trebuie să se recunoască, că în conducerea țării Sale, Regele Carol a arătat că este un om de stat, de clasă înaltă".

"Petit Parisien" nota și el: "În gravele împrejurări actuale, poporul român este pe deplin conștient de binefacerea pe care i-a dăruit-o soarta ursindu-i un suveran activ, hotărât, capabil să facă față tuturor situațiilor așa cum a dovedit-o ultimii doi ani ai noului regim".

Sub tirul opoziției și al gardiștilor, susținut de anturaj, dar și în vederea unei apropieri de Germania, regele Carol al II-lea a hotărât să treacă la o organizare "autoritară"⁴¹ prin transformarea la 22 iunie 1940, a Frontului Renașterii Naționale în Partidul Națiunii⁴² care devenea astfel "partid unic și totalitar", conform articolului 1 al Decretului Lege 2056⁴³.

39. "Timpul" Anul IV, 1114, din 9 iunie 1940, nr. festiv, "Închinare M. S. Regelui".

40. Idem.

41. Carol al II-lea Regele României, *op. cit.*, p. 209.

42. "Timpul" Anul IV nr. 1126 din 21. iunie 1940.

43. "Monitorul oficial", nr. 142 din 22 iunie 1940.

A doua zi, după ce Carol s-a văzut visul cu ochii, ajungând șef de partid, Lucrețiu Pătrășcanu considera că: *"Dacă Maniu ar anunța azi o întrunire în capitală pentru a protesta contra partidului totalitar pe care vrea să ni-l impună Carol, ar participa toată populația"*⁴⁴.

Nu de aceeași părere era însă și Dinu Brătianu noul șef al Partidului Național Liberal, care, urmând exemplul lui Horia Sima, a semnat un apel prin care îndemna membrii partidului său să intre în Partidul Națiunii⁴⁵. Spre deosebire de președintele Partidului Național Liberal, Iuliu Maniu împreună cu liderii Partidului Național-Tărănesc a refuzat orice colaborare cu Palatul, ba mai mult, Ion Mihalache a demisionat⁴⁶ din funcția de consilier regal.

Apropierea României de Germania întâmpina numeroase obstacole, pentru că ea nu s-a realizat la *"momentul oportun"*⁴⁷. Germania nazistă prefera o politică bazată pe aceleași principii: totalitarismul și antisemitismul. Ori, în cazul nostru, situația era cu totul alta. *"În aparență, - observa Valer Pop - România era organizată ca un stat totalitar, cu o constituție autoritară cu un partid unic, cu regele șef de partid, cu toată lumea îmbrăcată în uniformă, cu salutul roman etc. toate acestea erau însă o simplă spoială care nu putea ascunde realitatea pentru observatorul perspicace, România făcea antisemitism de circumstanță, regim totalitar cu masoni și democrați și încerca să încropească o apropiere de Germania cu anglo și francofilii, ș.a.m.d. Regele era înconjurat de oameni de aceleași credințe iar situația Elenei Lupescu era mai tare decât ori când. Vechi exponenți ai democrației Iuliu Maniu și Ion Mihalache, dr. Lupu, erau izolați și complet părăsiți și dați uitării, ca inutili, chiar de factorii care i-au protegit și susținut în trecut. În astfel de condiții, acțiunea de apropiere era fără perspectivă de reușită deplină și mai ales rapidă, deși zilele și chiar orele erau numărate"*⁴⁸.

Prima notă sovietică⁴⁹ din 26 iunie 1940, prin care s-a cerut cedarea Basarabiei și nordului Bucovinei în 24 de ore, a reprezentat semnalul care anunța sfârșitul domniei regelui Carol al II - lea.

Suveranul mărturisea că: *"această știre m-a trăznit ca o lovitură de măciucă și m-a revoltat în cel mai înalt grad"*⁵⁰. În aceste momente grele, pentru des-

44. Apud Ioan Hudiță, *op. cit.*, p. 198.

45. Al. Gh. Savu, *Dictatura Regală*, Editura politică, București, 1970, p. 180

46. *"Monitorul oficial"* nr. 146 din 27 iunie 1940.

47. Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *op. cit.*, p. 1158.

48. Valeriu Pop, *Bătălia pentru Ardeal*. Ediție de Sanda Pop și Nicolae C. Nicolaescu, Editura Enciclopedică, București, 1992, p. 128.

49. A. N. I. C., fond. Președinția Consiliului de Miniștri, dos. nr. 25 / 1940 f. 109 - 120 ; idem *Relații Internaționale în acte și documente*, vol. II 1939 - 1945, Editura Didactică și Pedagogică 1976, p. 49 - 50.

50. Carol al II - lea Regele României, *op. cit.*, f. 216.

tinul națiunii, el a găsit de cuviință să asiste în dimineața zilei de 27 iunie la susținerea examenului de Bacalaureat al M. S. Marele Voievod Mihai "*clasificat întâiul din patru candidați cu media generală 9.50*"⁵¹ și apoi să convoace Consiliul de Coroană care a luat în discuție nota remisă de guvernul sovietic. Aflat în fața celor 26 de persoane chemate, pentru a le cere sfatul, suveranul României Carol al II-lea, s-a dovedit neputincios. Ca și când nu ar fi fost suficient rezultatul votului exprimat (20 pentru cedare) unii ofițeri i-au cerut și ei același lucru, pentru că, în caz contrar "*mergem la un dezastru total*". Cu amărăciune regele nota: "*Oh! De ce, oare românii noștri n-au cea mai mică doză de orgoliu național în aceste clipe într-adevăr grele! E o zi a rușinei naționale*"⁵². Singura alinare sufletească a găsit-o la "*Duduia*" care "*vedea dezastrul care ne așteaptă*"⁵³.

Revenit de la Cluj, Iuliu Maniu, recunoștea în ședința de birou a partidului, din 28 iunie, că: "*Într-un fel sau altul, vinovați sunt toți pentru evenimentele de azi*"⁵⁴. El a reamintit de acțiunile provocatoare la adresa sovieticilor, inițiate de Carol al II-lea și Gheorghe Tătăreacu, acțiuni care, acum, își arătau roadele, în timp ce mult trâmbițatul zid antisovietic româno-polon se dovedise doar o ficțiune în capul celor doi colaboratori. Proverbul "*cine împrăștie vânt culege furtună*", da dreptate președintelui Partidului Național-Țărănesc, ce-și încheia cuvântul cu următoarea frază: "... *Astăzi putem vedea cu toții unde ne-au dus toate aceste greșeli, pe care noi le-am semnalat tot timpul opiniei noastre publice și le-am combătut cu toate mijloacele de care am dispus; vă amintiți protestele noastre, atât în contra alianței poloneze, pe vremea când Beck și clica lui făceau o politică de provocare la adresa Sovietelor precum și-n contra provocărilor lui Carol și ale primului său ministru Tătărescu, la adresa aceluiași Soviete; vă amintiți de declarațiile acestor doi inconștienți care spuneau că de la Baltica la Marea Neagră zidul polono-român va apăra ordinea în Europa, iar la Chișinău, aceiași doi inconștienți provocau Sovietele, amenințându-le că nu le vom ceda nici un petec de pamânt; acești domni nerușinați, în loc de un petec de pamânt cedează azi Sovietelor toată Basarabia și o parte din Bucovina*"⁵⁵.

Ziua de 3 iulie a fost declarată, de guvern, zi de doliu național⁵⁶ pentru raportul teritorial comis de U. R. S. S. în Basarabia și în Bucovina de Nord, considerată de Mihai Eminescu "*Pământul nostru cel mai scump*"⁵⁷. Evenimentele au început să se deruleze cu rapiditate aducând vești tot mai proaste.

51. "*Universul*", Anul 57, nr. 176 din 29 iunie 1940, p. 1.

52. Carol al II-lea Regele României, *op. cit.*, f. 223.

53. *Ibidem*.

54. Apud Ioan Hudiță, *op. cit.*, p. 216.

55. *Ibidem*.

56. "*Universul*", Anul 57, nr. 181 din 4 iulie 1940.

57. Mihai Eminescu, *Răpirea Bucovinei*, Editura Saeculum I. O. - București, 1996, p. 109.

Călcându-și pe inimă Iuliu Maniu, "cel mai calificat stegar al românismului"⁵⁸, a acceptat să facă parte dintr-o delegație a "bătrânilor politicieni" alcătuită din 12 foști miniștri⁵⁹, care a fost primită în audiență de rege în ziua de 4 iulie 1940. Cu un dispreț total, Carol al II-lea notează în jurnalul său: "... au apărut fosilele în cap cu Dinu Brătianu și Maniu..." "La această întrevvedere cu suveranul, Iuliu Maniu s-a declarat de acord cu intervenția lui Dinu Brătianu că: "țara e demoralizată", iar pe "armată", atuul regelui, "nu se poate conta", și a completat cu "câteva atacuri la adresa regimului"⁶⁰.

Regele nu s-a lăsat mai prejos și a replicat astfel: "regret că abia astăzi au venit acești domni să se puie la dispoziția mea când de ani de zile fac apel la unirea tuturor"⁶¹. Reproșând lui Dinu Brătianu că a refuzat postul de consilier regal, suveranul le-a amintit celor doi politicieni, că el s-a pronunțat în Consiliul de Coroană pentru rezistență. Iuliu Maniu i-a amintit că "tineretul e cu el". Președintele Partidului Național-Țărănesc considera însă nu poate rămâne indiferent la situația tragică în care se afla țara, cu fruntariile sfârtecate, drept care și-a intensificat atacurile împotriva regelui.

La 3 august Carol al II-lea consemna următoarele: "Neastâmpărul lui Iuliu Maniu este grozav ... De astă dată a găsit un teren pe care-l poate specula cu o reală aparență de dreptate, cu toate că mai toți, chiar ai lui pricep că la mijloc este mai mult o manevră politică mai puțin frumoasă în acest moment".

Convins că domnul "prezident" este un adversar redutabil, Carol al II-lea era de părere, la 21 august, că intrarea la guvernare a legionarilor, care făceau dificultăți premierului Ion Gigurtu era necesară pentru că "lăsați în afară ramâne riscul legăturilor cu Maniu, ceea ce ar face lucrurile tragice"⁶².

Diktatul de la Viena l-a determinat pe Carol al II-lea să convoace Consiliul de Coroană, în seara zilei de 29 august, consiliu de la care a lipsit Iuliu Maniu, fiind plecat la Cluj⁶³, Gheorghe Brătianu, prof. Nicolae Iorga și Horia Sima reprezentantul Mișcării Legionare. Răspunsul privind cedarea părții de Nord-Vest a Transilvaniei a fost dat la ora 4³⁰, după o noapte foarte agitată.

Regele, după cum mărturisește, și-a găsit odihna doar peste o oră, "când a sosit Duduia"⁶⁴ care fusese invitată la o petrecere. Prin acest Consiliu de Coroană regele a vrut să obțină doar girul politicianilor, în condițiile în care un

58. Constantin Kirițescu, *România în al doilea război mondial*, vol. I, Editura Univers Enciclopedic, București, p. 152.

59. Ioan Scurtu, *Monarhia în România 1866 - 1947*, Editura Danubius, București, 1991, p. 119.

60. Carol al II-lea Regele României, *op. cit.*, f. 234.

61. *Ibidem*, p. 235.

62. *Ibidem*, p. 281.

63. Apud Ioan Hudiță, *op. cit.*, p. 296.

64. Carol al II-lea Regele României, *op. cit.*, f. 292.

emisar plecase deja la Viena cu "*plenipotența și îndrumarea să se accepte arbitrajul*"⁶⁵.

Rezultatul votului era previzibil, pentru că, în marea lor majoritate cei prezenți au adoptat o "*atitudine defetistă*"⁶⁶, încercând să justifice hotărârea lor ca ultimă șansă pentru supraviețuirea României. Dintre cei prezenți la vot, 21 s-au pronunțat pentru arbitraj, 10 contra și unul s-a abținut⁶⁷.

În după-amiaza zilei de 30 august au fost primiți de rege, în audiență cei care n-au participat la Consiliul de Coroană. Ultimul sosit a fost Iuliu Maniu considerat "*cel mai interesant*". El s-a pronunțat pentru "*rezistență la extrem*" afirmând că "*nimeni n-are dreptul de a dispune de un popor decât el însuși*"⁶⁸.

Confruntându-se direct cu suveranul, Iuliu Maniu a criticat încă o dată regimul dictatorial considerând că țara a ajuns într-o situație "*dezastroasă*" și lucrul cel mai grav, "*comunismul bate la ușă*"⁶⁹. Maniu n-a ezitat să ceară chiar "*abdicarea*" ca unică soluție. După încheierea audienței, regele a primit știrea fatală din partea celor care au hotărât, peste capul românilor, Diktatul de la Viena în favoarea Ungariei horthyste.

Izolarea României, după capitularea Franței, și-a spus cuvântul. Acceptarea "arbitrajului" a adus în sfârșit "*garanția – erga omnes*"⁷⁰, dată de Germania și Italia. O garanție care fusese cerută lui Adolf Hitler de regele României, Carol al II-lea, încă din 2 iulie 1940.

Președintele Partidului Național-Țărănesc a fost invitat să participe la al doilea Consiliul de Coroană, care a început la sfârșitul zilei de 30 august, la miezul nopții⁷¹.

Intervenția lui Iuliu Maniu a fost fără menajamente. În însemnările zilnice regele scrie: "*Maniu se răstește ca la o întrunire publică*".

Fruntașul național-țărănist s-a declarat împotriva punerii în aplicare a diktatului pentru că guvernul dictatorial "*nu are nici un mandat de la națiune*" și, în consecință, "*semnătura lui nu are nici o valoare*"⁷². Ziua de 30 august 1940 a rămas o zi de coșmar în memoria românilor, de "*măhnire sufletească*" pentru suveran care notează: "*N-aș fi crezut că în timpul vieții mele să văd o așa catrastofă națională*"⁷³. Din păcate, pentru el ora fatală se apropia cu pași repezi.

65. Ionel Pop, Zaharia Boilă, Matei Boilă, *Amintiri despre Iuliu Maniu*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1998, p. 79.

66. Ioan Scurtu, *Istoria Partidului Național-Țărănesc*, Ediția a II-a revăzută și adăugită, Editura Enciclopedică, București, 1994, p. 352.

67. Aurică Simion, *Diktatul de la Viena*, Cluj, Editura Dacia, 1972, p. 195 – 196.

68. Carol al II-lea Regele României, *op. cit.*, f. 292.

69. *Ibidem*.

70. "*Universul*", Anul 57, nr. 240 din 1 septembrie 1940.

71. Ion Mamina, *Consilii de Coroană*, Editura Enciclopedică, București, 1997, p. 252.

72. A. N. I. C. fond. Stoica Vasile, dos. I / 163.

73. Carol al II-lea Regele României, *op. cit.*, p. 295.

Diktatul de la Viena a produs în țară, dar mai ales în Capitală, durere și mânie. Iată atmosfera descrisă de istoricul american Nicolas M. Nagy Talavera: *„În două luni România pierduse teritorii întinse în care majoritatea populației erau români. În teritoriul Ungariei, evreii erau aceia care au menținut proporția pentru Ungaria. La 30 august la București nu era ceva neobișnuit să vezi oameni plângând pe străzi. Starea de spirit era revoluționară. Sistemul, care abandonase o treime din teritoriul național fără a trage un glonte și supusese milioane de români jugului străin trebuia să dispară. Mari mulțimi se adunaseră în jurul statuii lui Mihai Viteazul cerând un singur om: Maniu «să luptăm! Dați-ni-l pe Maniu».. la câteva ore după demonstrațiile în favoarea lui Maniu se cântau alte cântece și alte mulțimi umpleau străzile”⁷⁴. Generalul David Popescu, ministrul de interne a dat un comunicat care preciza: „Țara a manifestat timp de trei zile nețărnamurita sa durere în fața sentinței de la Viena . [....] și mai ales am privit cu inima sfâșiată imensa durere a fraților noștri ardeleni, care este și rămâne cu adevărat cea mai mare. În ultimul moment aceste manifestațiuni încep a pierde din cu-mințenia ce trebuie păstrată și din demnitate”⁷⁵ . Pentru a nu scăpa situația de sub control autoritățile au hotărât suspendarea lor .*

După al doilea Consiliul de Coroană din 30/31 august, regele Carol al II-lea i-a acordat lui Iuliu Maniu ultima audiență. În timpul discuției suveranul, care avea zilele numărâte, i-a amintit că *“a fost forțat ”* să facă sacrificii în schimbul garantării tronului și frontierelor rămase⁷⁶.

Fiind rugat să treacă peste disensiunile din perioada confruntării și să intervină cu prestigiul și autoritatea sa pentru a ridica moralul opiniei publice, Iuliu Maniu i-a dat următorul răspuns: *“Deși ar fi cazul, îmi dau seama că ar fi prea târziu și e inutil să fac reproșuri Majestății Voastre pentru faptul că nu m-a ascultat în anii din urmă ba aş putea spune că nu numai în anii din urmă, ci în tot cursul Domniei Sale. Cu tot respectul pe care-l am față de instituția înaltă pe care o reprezentați trebuie să declar sincer că refuz a mai colabora cu Majestatea Voastră. Regret că nu pot să vă urmez invitația, îmi permit să vă dau un sfat: Să părăsiți dacă mai puteți orientarea progermană, să nu vă încredeți în garanțiile pe care le dă Hitler , care a dovedit mereu, ca și înaintașii săi , că nu se poate nimeni încrede în vorba și scrisul lor. De altfel, eu, cu toate aparențele contrare , continui să cred ferm că până la urmă Hitler va eșua în politica sa rasistă și imperialistă. El încearcă să-și clădească imperiul pe ură și forță, ceea ce nu i-a reușit nimănui până acum nimănui de-a lungul istoriei. Și, firește, deo-*

74. Mircea Mușat , Ion Ardeleanu, *op. cit.* , p. 1300.

75. *“Universul”* , Anul 57, nr. 242 din 3 septembrie 1940.

76. Ionel Pop, Zaharia Boilă, Matei Boilă, *op. cit.* p. 80.

dată cu el va fi anulat și așa-zisul "Dictat de la Viena" operă ticluită pe neadevăr și nedreptate de niște diplomați improvizați"⁷⁷.

Pe data de 2 septembrie, speriat de creșterea valului de nemulțumiri care pătrunsese și în rândurile armatei, regele l-a primit în audiență pe Valer Pop *"După el - notează Carol -, chestiunea prezintă o deosebită gravitate, căci ura se îndreaptă împotriva mea, Maniu în primul rând și alții cer plecarea. Trebuie, zice el, cât mai repede o schimbare de guvern, va trebui găsit ceva, cineva de prestigiu și autoritate, cum ar fi, după părerea lui generalul Antonescu"*⁷⁸.

Generalul Ion Antonescu însă tocmai evadase de la mănăstirea Bistrița, unde avusese domiciliu forțat, cu sprijinul prințesei Alice Sturdza *"la indicația lui Maniu"*⁷⁹. Despre înțelegerea de la Ploiești din 2 septembrie, fruntașul național-țărănist a declarat peste șase ani, la procesul mareșalului printre altele: *"Am stabilit ... că nu va primi un mandat din partea regelui Carol și am stabilit în cazul când regele Carol va abdica vom participa cu toții la guvern, neprecizând cine va fi președinte. ... Am stabilit că a patra zi după această întrevvedere ne vom întâlni la București, și amândoi ne vom prezenta regelui Carol în audiență și vom cere abdicarea sa"*⁸⁰.

*"Tulburările necontrolate"*⁸¹ l-au obligat pe Carol al II-lea să demită la 4 septembrie guvernul Ion Giurgutu. În momentele de cumpănă conducătorii Partidului Național-Țărănesc și Partidului Național Liberal *"nu și-au asumat răspunderea"*⁸² pentru revenirea la regimul parlamentar-constituțional de care avea atâta nevoie țara.

Înainte de a se prezenta la rege pentru investitură, generalul Ion Antonescu a avut o întâlnire cu Iuliu Maniu și Dinu Brătianu și le-a comunicat pretențiile lui Carol. *"Față de problemele ridicate, Maniu îi cere lui Antonescu ca să impună abrogarea Constituției din 1923 și revenirea la cea din 1866, admitând doar suspendarea provizorie a acesteia din urmă"*⁸³. Simțind pulsul țării, generalul a forțat nota pentru a obține puteri depline⁸⁴.

În seara zilei de 4 septembrie 1940, orele 21 generalul Ion Antonescu s-a prezentat în audiență la rege cerându-i să-l investească cu puteri dictatoriale

77. *Ibidem*, p. 81.

78. Carol al II-lea Regele României, *op. cit.*, p. 296.

79. Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *op. cit.*, p. 1313.

80. Ioan Dan *"Procesul"* mareșalului Ion Antonescu, București, Edit. Tempus, 1993, p. 93 - 97.

81. Andreas Hillgruber, Hitler, Regele Carol și Mareșalul Antonescu. Relațiile germano-române (1938 - 1944), Editura Humanitas, 1994, p. 129.

82. Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *op. cit.*, p. 1317.

83. *Ibidem*,

84. Horia Sima, *Sfârșitul unei domnii sângeroase*, Editura Mișcării Legionare, Madrid, 1977, p. 469-470.

declarând că Iuliu Maniu, Dinu Brătianu și Horia Sima condiționau participarea la un guvern de uniune națională, de abdicarea regelui.

Dându-și seama că zarurile au fost aruncate, regele Carol al II-lea a abrogat Constituția și a dizolvat Parlamentul⁸⁵. Decretul Lege numărul 3052 din 5 septembrie, Articolul 1 stipula: *"Investim pe d-l general Ion Antonescu președintele Consiliului de Miniștri, cu puteri depline pentru conducerea statului român"*⁸⁶.

Pe Bulevardul Elisabeta cămășile verzi au început să defileze strigând: *«Dați-ni-l pe rege!, Dați-ne-o pe Lupeasca! Nu-i lăsați să fugă cu banii lor!»*⁸⁷.

Ca și cum evenimentele n-ar fi fost destul de grave Elena Lupescu a încercat să producă haosul în țară. Ea a propus regelui să-l ia în exil și pe Mihai, dar nu reușit să-l convingă.

În urma ultimatumului primit, Carol al II-lea s-a hotărât, în dimineața zilei de 6 septembrie, să treacă prerogativele fiului său Mihai, *"cerând țării să-i dea tot sprijinul pentru a trece acest hop"*. Suveranul a ținut în mod expres să consimneze: *"N-am făcut decât o delegație fără a abdica în mod formal"*⁸⁸. Vorbind despre actul abdicării regelui Carol al II-lea, Mocsonyi - Styrcea spune: *"În privința abdicării, Iuliu Maniu a afirmat că nu el nici Sima ci Antonescu este acela care a ridicat problema joi seara după respunultima sa audiență la Palat"*⁸⁹.

Într-un articol publicat în 12 septembrie în ziarul *"Universul"* Iuliu Maniu, scria pe post de epitaf la moartea regimului de dictatură regală: *"Este o eroare să se creadă că regele Carol al II-lea a fost silit să abdice din cauza orientării politicii sale spre Anglia și Franța, pe care nu a avut-o, sau din cauza vreunei greșeli de o clipă. Cauza abdicării este concepția sa generală de domnie personală, fără ideal, fără moralitate și fără busola sigură, în continuă oscilație oportunistă, practică prin manevre și abilități care au săpat prăpastia între Coroană și Țară și care au trebuit să ducă la falimentul și distrugerea politicii sale"*⁹⁰.

85. *"Monitorul oficial"* nr. 205 din 5 septembrie 1940.

86. Președinția Consiliului de Miniștri, *Pe marginea prăpastiei* 21 - 23 ianuarie 1941, București, 1942, p. 62.

87. Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *op. cit.*, p. 1324.

88. Carol al II-lea Regele României, *op. cit.*, p. 303.

89. Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *op. cit.*, p. 1328.

90. *"Universul"*, Anul 57, nr. 251 din 12 septembrie 1940.

FOAMETEA ȘI STAREA DE SPIRIT DIN MOLDOVA ÎN ANII 1945-1946

NICOLAE IONESCU- VASLUI*

O problemă importantă cu care s-a confruntat România și îndeosebi Moldova în anii 1945-1946, au constituit-o seceta și foametea. La acestea se adaugă și obligațiile mari impuse sub forma produselor de tot felul, așa încât, treptat, au fost golite până și silozurile și depozitele strategice¹. Anul 1946 fusese un an secetos și recoltele strânse de pe câmp, mai ales din Moldova, erau foarte slabe. Explicațiile situației erau, însă, mult mai profunde. Țăranii abia se întorseseră de pe frontul de Vest și reforma agrară afectase economia rurală. Deoarece Moldova fusese teatru de război, aici distrugerile erau mari și foametea a lovit mai mult. Mase mari de oameni plecau în pribegie pentru a-și procura cele necesare traiului. Orașele aveau cartiere întregi, mai ales cele centrale, prefăcute în ruine, iar satele se ridicau din cenușa².

Vestea foametei din România, stat agricol, cu mari resurse alimentare și disponibilități pentru export, a depășit granițele țării. Se lansase un apel către toți cei ce avuseseră legături cu țara pentru a face colecte și a se obține ajutor.

La dificultățile existente în industrie, ca urmare a lipsei de materii prime, a pieselor de schimb, a insuficienței mijloacelor de transport și a penuriei de combustibil, se adaugă consecințele celui de-al doilea an de secetă. Deși suprafața arabilă cultivată în 1946 a fost de 9,36 milioane ha, fiind superioară cu 3,5 mii ha celei cultivată în 1945, recolta agricolă a fost foarte slabă³. Speranțele într-o recoltă mai bună, reale, în primăvara anului 1946, au fost curmate însă de seceta excesivă, cu mult mai gravă prin urmările sale, decât cea din anul 1945, începută către sfârșitul primăverii și continuată până la mijlocul toamnei. Ea a cuprins 24 de județe, cu precădere cerealiere, situate în Moldova și Sud-Estul țării. Din totalul de 58, cea mai mare parte a acestora au suferit pentru a doua

* Profesor, inspector de specialitate, Inspectoratul Școlar Județean Vaslui.

1. Iosif Constantin Drăgan, *Prin Europa*, vol. III, Cluj-Napoca, 1980, p.226.

2. *Ibidem*, p.297.

3. *Statistica agricolă a României*, vol. VII, București, 1948, p.12-13.

oară datorită lipsei de umiditate. Efectele lipsei de precipitații au fost agravate de insuficiența inventarului agricol viu și mort, de caracterul predominant extensiv al agriculturii românești, de structura înapoiată a producției și a proprietăților agricole. Greutățile întâmpinate au fost deosebit de mari, lipsa de alimente și de produse pentru industria ușoară fiind "completată" prin speculă și inflația de mari proporții. Numai în ultimele trei luni ale anului 1945, prețurile la bunurile de larg consum s-au urcat de cinci-șase ori în Moldova, în timp ce salariile se mențineau la un nivel scăzut⁴. Situația s-a înrăutățit mult după al doilea an de secetă. În unele părți ale județului Iași recolta de grâu a fost în vara anului 1946, de 70-100 kg la hectar. În cea mai mare parte, porumbul se uscăse încă din iulie. Majoritatea populației avea venituri mici, asigurându-și cu greu alimentele necesare. În 1946, lipsa alimentelor a provocat o creștere rapidă a prețurilor. Un kilogram de orez care costa în iunie 4200 de lei, ajunsese în octombrie la 20000 de lei, faina albă de la 340 de lei la 7800 lei, iar grișul de la 240 de lei crescuse la 7700 lei/kg.⁵ În aceste condiții chiar și puținele cereale care ajungeau în județele deficitare erau inaccesibile oamenilor de rând. Funcționarii, cadrele didactice și țăranii erau extrem de îngrijorați de creșterea prețurilor. Pentru ca un țăran să-și poată cumpăra o pereche de ghete trebui a să vândă cca 300 kg de grâu.⁶ În același timp, un învățător câștiga între 60000 și 90000 de lei pe lună, fapt ce îi determina pe mulți să-și abandoneze catedrele pentru munci fizice, unde remunerația era de 8500-9000 lei/zi, asigurându-și astfel alimentele necesare supraviețuirii.⁷ În luna septembrie 1946 devenise evident că România era nevoită să importe cereale pentru a putea depăși criza alimentară. În ciuda dificultăților prin care trecea țara, livrările de cereale către URSS erau o preocupare esențială pentru autoritățile românești. Până la sfârșitul lunii septembrie fusese livrată județelor deficitare o cantitate de 2390 tone de cereale, în timp ce în Uniunea Sovietică fuseseră expediate 26665 tone.⁸

În condițiile arătate mai sus, posibilitățile de asigurare a hranei populației, mai ales a celei din Moldova, cu produse de primă necesitate din resurse interne erau cu totul insuficiente. Rezervele de cereale din recolta anilor precedenți erau deja epuizate. Mai mult, România avea de restituit 30000 de vagoane de cereale importate cu împrumut, în a doua jumătate a anului 1945, din URSS pentru acoperirea deficitului cauzat de seceta din acel an.

4. Gh. Zaharia (coord.), *op. cit.*, p. 254.

5. Florian Banu, *Calamități ale secolului al XX-lea: Foametea care a devastat Moldova în 1946-1947*, în "Arhivele Securității", București, 2002, p. 143.

6. Arhivele Naționale Istorice Centrale (Arh.N.I.C.), Fondul Inspectoratul General al Jandarmeriei, dosar 153/1946, f. 267.

7. Ibidem, dosar 152/1946, f. 17 și f. 240.

8. Florian Banu, *op. cit.*, p. 143.

Trebuiau satisfăcute obligațiile curente în anul în curs, care decurgeau din aplicarea diverselor prevederi ale Convenției de Armistițiu. Dintr-o țară exportatoare de cereale și produse agroalimentare, una din principalele surse de deize ale țării, România a devenit o țară importatoare de cereale pentru a salva populația de la înfometare.

Seceta a adus o adâncă perturbare în toate sectoarele de activitate, cu profunde implicații sociale și politice, provocând în același timp, pe fundalul greutăților generate de urmările războiului, o psihoză de panică ce s-a transformat treptat într-un factor activ de dereglare a vieții economice.

În afară de acțiunea oficială pe linie de stat, dusă de Comisia interministerială, s-a creat la 31 august 1946, în urma apelului unui grup de personalități, oameni de știință și cultură, artiști, Comitetul pentru Ajutorarea Regiunilor bătute de Secetă (C.A.R.S), care a stâmit un larg ecou în sufletele cetățenilor. La ajutorarea regiunilor afectate de secetă a contribuit și Apelul Patriarhului Nicodim al Bisericii Ortodoxe Române pentru sprijinirea regiunilor calamitate, îndeosebi a populației din zona Moldovei⁹. La acest Apel se adaugă și eforturile noului ierarh Iustinian Marina, episcop vicar de Iași la Mitropolia Moldovei și Sucevei, viitorul patriarh al României, de a alina suferințele populației din zonă, grav afectată de secetă.¹⁰

Activitatea CARS-ului s-a îmbinat și a completat acțiune a oficială pe linie de stat. Atunci când colectările Comisiei interministeriale încetineau datorită diferitelor dificultăți, CARS-ul își amplifică activitatea pentru a suplini minusurile înregistrate. Intensificările colectărilor oficiale în noiembrie 1946 și ianuarie, februarie 1947, au fost urmate de sporirea acțiunilor neoficiale ale CARS-ului în lunile decembrie 1946 și martie 1947, care au adus astfel o contribuție de mare importanță materială și morală la traversarea momentelor dramatice ale secetei.

CARS-ul a reușit să trezească interes și înțelegere față de cei năpăstuiți și nu numai în țară, ci și în afara hotarelor ei. Solidaritatea popoarelor străine, a diferitelor societăți de binefacere s-a manifestat în bună parte prin intermediul CARS-ului căruia i se adresau pentru a oferi ajutorul lor poporului român și îndeosebi evreilor din țară. Lupta pentru salvarea populației înfometate din regiunile lovite de secetă, pentru ocrotirea copiilor sinistrați și asigurarea viitoarei recolte, a dat naștere unor copleșitoare acte de solidaritate națională. Activitatea CARS-ului a constituit, fără îndoială, un exemplu de mare voință națională, manifestat în momente deosebit de grele pentru poporul român, în special pentru Moldova.

9. "Jurnalul de dimineață", anul VIII din 28 august 1946.

10. "Biserica și stăpânirea politică 1918-1989 în "Dosarele Istoriei", nr. 11, 2002, p.38-39.

În primele șase luni de la înființare, CARS-ul organizase aproape 1200 de cantine, unde se hrăneau zilnic 13000 de persoane. În aceeași perioadă fuseseră puși la adăpost în familii și cămine, în regiunile mai puțin afectate, 24000 de copii¹¹. La jumătatea lunii mai 1947 numărul copiilor evacuați din regiunile deficitare în cele așa-zis excedentare crescuse la 51313, iar cele 1756 de cantine înființate distribuiau zilnic 148888 rații¹².

Pentru intensificarea și coordonarea centralizată de către stat a tuturor acțiunilor de combatere a efectelor secetei, Adunarea Deputaților a votat la 27 februarie 1947, la inițiativa guvernului, legea pentru înființarea Comisiei interministeriale și a Comitetelor pentru ajutorarea regiunilor bântuite de secetă, a căror activitate urma să se desfășoare timp de un an, termen care putea fi prelungit sau redus după necesitate¹³.

O problemă deosebită a constituit-o colaborarea CARS-ului cu Apărarea Patriotică și alte organizații pentru transportarea și distribuirea ajutoarelor venite din străinătate sau pentru buna funcționare a cantinelor suedeze, înființate în Moldova de o societate din Stockholm, "Salvați Copiii"¹⁴. În mai 1947 CARS-ul întreținea, în județul Iași, aproape 120 de cantine, la care mâncau peste 15000 persoane (masa de prânz) în afara celor 1000 de copii cu 3 mese pe zi. Într-un an de activitate, prin intermediul CARS-ului s-au distribuit în județul Iași, peste 3 600 000 mese, 126 000 kg de alimente numeroase obiecte de îmbrăcăminte etc.¹⁵.

O mare parte din ajutoarele primite din străinătate, deși unele urmăreau și interese politice, au fost îndreptate spre Moldova. În urma vizitei întreprinse de dr. Florica Bagdasar, ministrul sănătății în Suedia, Societatea suedeză "Salvați copiii" s-a angajat să întrețină până la noua recoltă 20000 copii din Moldova. În primele zile ale anului, a sosit în țară un prim și important transport suedez de alimente, medicamente și îmbrăcăminte, îndreptat în cea mai mare parte spre această zonă. Pentru centrele de copii din Iași s-au repartizat 7500 kg de zahăr, iar pentru spitalele din localitate, 1000 paturi¹⁶.

11. "Monitorul Oficial", Partea III (dezbaterile Parlamentare), nr. 37, ședința din 26 februarie 1947, p. 589.

12. Ibidem.

13. "Monitorul Oficial", Partea 1, nr. 68 din 22 martie 1947

14. Petre Țurlea, *Reconstrucția țării (1944-1947). Activitatea organizațiilor de masă democratice din județele Moldovei*, în "Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie A. D. Xenopol", Iași, tom XXI, 1984, p.30. Asemenea cantine suedeze s-au înființat și în județul Covurlui ("Arhivele Securității", București, 2002, p. 276).

15. *Știți ce a făcut până în prezent CARS-ul din Iași?* în "Lupta Moldovei", 29 octombrie 1947.

16. *20 de vagoane de alimente și îmbrăcăminte trimise din Suedia pentru copii din Moldova*, în "Lupta Moldovei" 5 ianuarie 1947; *Guvernul a îndreptat toate ajutoarele trimise de poporul suedez spre Moldova*, în "Lupta Moldovei", 28 ianuarie 1947.

Chiar și ajutoarele venite din străinătate au fost motiv de discordie între Crucea Roșie Română, care nu era încă controlată de comuniști, și CARS-ul, obedient puterii comuniste. O mare problemă era distribuirea ajutoarelor trimise de "imperialiștii anglo-americani". Vasile Luca a ținut să-i instruiască personal în acest sens pe membrii CARS: "trebuie să spunem fiecărui țăran că ciocolata aceasta de acolo e una, dar când cerem grâu nu ni se dă, caută să înfometeze și să cumpere conștiința lui împotriva democrației și a guvernului cu ciocolata."¹⁷

Țările vecine, URSS, Cehoslovacia, Polonia, Iugoslavia, Bulgaria și Ungaria, deși confruntate și ele cu mari lipsuri, au trimis unele ajutoare sau au găzduit copii români din zona lovită de secetă. Guvernul SUA a trimis, în martie 1947, ajutor constând în hrană pentru 50000 persoane pe timp de 16 zile, în pachete de alimente condensate și conservate¹⁸. La începutul lui aprilie a sosit la Iași, așa cum aprecia "Lupta Moldovei", darul poporului englez, constând în hrană pentru studenți, elevi și spitale¹⁹. S-au mai primit ajutoare din Franța, Olanda și Elveția²⁰.

Arhivele dețin înregistrări, uneori laconice și seci, alteori de un tragism impresionant pe această temă. O notă informativă, din 4 februarie 1947, adresată Ministerului de Interne vorbește tocmai despre nemulțumirile populației. În special, știrile din Moldova erau caracterizate ca "foarte dureroase". În această zonă, porumbul se vindea cu 20-25000 de mii de lei kilogramul, cerealele trimise de guvern se dovedeau insuficiente, în timp ce foametea și lipsurile se arătau necruțătoare. În consecință, se semnalau cazuri în care populația se hrănea cu făină de ghindă sau turte de floarea soarelui provenite de la fabricarea uleiului ("și chiar această nutriție nu și-o pot permite decât o dată la 2-3 zile"). În județele Botoșani, Dorohoi, Tecuci și Buzău apăruseră cazuri mortale de inaniție. Anumite familii de moldoveni credeau că pot depăși criza părăsindu-și gospodăriile și îndreptându-se spre alte regiuni, în care sperau să-și asigure hrana zilnică²¹.

Aceste veritabile refugii luau proporții, grupurile fiind tot mai numeroase, punând autoritățile într-o vădită dificultate. Zonele vizate de cei plecați să se aprovizioneze erau îndeosebi Bihorul, Banatul și Oltenia. Gările din Oradea, Arad, Timișoara, Craiova, Roșiorii de Vede au fost spre sfârșitul lunii noiembrie

17. Apud Florian Banu, *op cit*, p. 149

18. "Lupta Moldovei", 18 martie 1947.

19. *Ibidem*, 3 aprilie 1947.

20. *Ibidem*, 29 octombrie 1947. Din Argentina s-a achiziționat porumb la prețuri ce depășeau prețurile mondiale, statul român fiind păgubit cu patru milioane de dolari (Florian Banu, *op.cit.*, *art.cit.*, p. 143.

21. Gheorghe Onișoru, *Foametea din 1947. Moldoveni în Banat*, în "Analele Sighet", III, *Anul* 1946, *Începutul sfârșitului*, București, 1996, p.236.

și începutul lunii decembrie 1946 asaltate de așa-zișii "trăistari", oameni veniți cu traista după alimente.²² Aceste plecări în masă au îngrijorat autoritățile comuniste deoarece "de această situație au început să profite membrii partidelor din opoziție care în mod fățiș provoacă populația la acte de nesupunere, manifestări rasiale, în scopul de a discredita guvernul și regimul democratic".²³ Situația populației din Moldova devenise de ne suportat. În decembrie 1946, Inspectoratul de Jandarmi Suceava raporta că din cauza lipsei cerealelor, o parte din populație se hrănește cu apă și sare. În județul Dorohoi, din totalul de 45 de comune, în 39 din ele populația se confruntă cu mari lipsuri. În comune precum Coțușca, Borzești, Avrămeni, oamenii nu mâncau decât o dată pe zi. Din județul Botoșani plecaseră din cauza foametei 136 de familii întregi și numeroși capi de familie²⁴.

"La punctele unde sunt instalate cordoane de baraj pentru trenurile foametei, Filași-Piatra, în timpul operațiunilor de control și confiscare se petrec scene penibile și cu adevărat înduioșătoare. Noaptea, când sosesc trenurile foametei în aceste gări, se aud până departe vaiete, blesteme și tot felul de sudălmi adresate Armatei și celor ce le iau sacii cu cereale atât din partea celor năpăstuiți cât și din partea călătorilor, care se asociază la vociferări și huiduieli în masă. Aceste scene sfâșietoare, ce se petrec la controlul fiecărui tren, au ecouri serioase în masa publicului călător. Cu ocazia acestor operațiuni se comit și tot felul de abuzuri, astfel:

- celor ce li se confiscă cereale nu li se lasă nici cotă liberă de transport (20 kg mălai și 3 kg pâine);
- sacii sunt aruncați din tren, se rup, iar cerealele se împrăștie prin zăpadă sau noroi;
- pentru cerealele confiscate, nu se eliberează nici un fel de dovadă din care să rezulte cantități le ridicate și nici nu se achită contravaloarea;

Chiar călătorii care transportă mai mulți saci renunță la reclamație dacă reușea să scape măcar unul. Se fac comentarii defavorabile pentru motivul că din Moldova li se dă autorizație de călătorie pentru a veni în Oltenia și a cumpăra cereale. De asemenea, în localitățile excedentare li se îngăduie achiziționarea de cereale la libera tranzacție și în gări se permite încărcarea, pentru care se plătesc taxe de transport, iar la punctele de baraj li se confiscă tot ce cu mari sacrificii și cheltuieli au putut achiziționa"²⁵.

22. Iorian Banu, *op cit*, p. 145.

23. Arh.N.I.C., " Fond Inspectoratul Regional de Jandarmi, dosar 253, 1946, p. 43

24. *Ibidem*, f. 592

25. *Ibidem*, f.240. În ultima vreme istoria orală ne aduce informații relevante despre problema foametei din anii 1946-1947.

Situația catastrofală este surprinsă și în nota Siguranței din 5 iulie 1947, în care se comenta că sătenii din mai multe comune ale județului Tecuci, din cauză că s-au hrănit numai cu verdețuri, au mâinile și picioarele umflate, fiind în stare gravă²⁶.

Plecarea moldovenilor spre sud-vest din noiembrie-decembrie 1946 a fost determinat de faptul că ultimele rezerve ale populației din Estul țării au fost epuizate. De aceea, numeroși țărani și-au pus speranța de a se putea aproviziona cu cereale din zonele așa-zise excedentare, Oltenia și Banat. Printr-o scrisoare trimisă de Direcția Poliției de Siguranță, cu nr. 301 266/ din 12 octombrie 1946 și adresată Ministerului Agriculturii și Domeniilor, Comisiei Comandamentului Unic pentru combaterea secetei, în legătură cu aflulxul de populație afectată de secetă din Moldova în unele județe din Oltenia, se menționa că în zonă sosesc aproximativ 10000 de locuitori, în vederea aprovizionării cu grâu și porumb. Fiind în număr mare, aceștia aglomerează trenurile de pe liniile Craiova-Calafat, Craiova-Tumu Severin și Piatra Olt-Corabia, răspândindu-se în comunele din județele Dolj, Romanați și Mehedinți, de unde cumpără cereale, plătind prețuri foarte mari și ridicând zilnic din aceste județe circa 200 de vagoane de cereale²⁷. "Acești locuitori, în ultima vreme, au devenit agresori, luând cu forța din gări vagoane goale pe care le încarcă cu cereale cumpărate de ei, după care se așează înaintea trenurilor de persoane, cerând ca locomotivele acestora să le fie puse la dispoziție pentru a-și transporta cerealele cumpărate"²⁸ Autoritățile se așteptau la aceste acțiuni ale populației, întrucât aveau numeroase semnale asupra realităților din Moldova. Astfel, în sinteza Inspectoratului General Administrativ Iași pe luna septembrie 1946 la capitolul Starea de spirit se constată faptul că "lipsa de alimente dă o stare de îngrijorare pentru majoritatea populației. În special pătura țăranimii, funcționarii și intelectualitatea trăiesc un adevărat calvar. Economatele fac eforturi, dar nici ele nu pot aduce alimente care pot fi acoperite de salariile actuale"²⁹. Cele mai afectate de secetă erau județele Iași, Fălciu și Vaslui. În aceste regiuni populația rurală locuia în mare parte în bordeie. Întinse zone erau ruinate și lipsite de alimente. Ca urmare a acestei situații s-au luat măsuri de scoatere a copiilor din aceste zone și cazarea lor în cămine sau la familii din regiuni neafectate de secetă, trimiterea de urgență a unor cantități de alimente în județele cele mai afectate, cât și acțiuni împotriva speculanților de vite. Aceștia, profitând de lipsa

26. Arh.N.I.C., Fond Ministerul de Interne, Direcția Administrației de Stat, dosar 55/1947, f.49.

27. Serviciul Român de Informații, *Cartea Albă a Securității*, 23 august 1944-30 august 1948, vol. I, București, 1997, p.324.

28. *Ibidem*

29. Direcția Județeană a Arhivelor Naționale (D.J.A.N.) Iași, Fond Inspectoratul General Administrativ Iași, dosar 4/1946, f.7.

de nutreț pentru animale și de disperarea oamenilor înfometați cumpărau vitele la prețuri de nimic sau făceau troc, oferind un kilogram de grâu pentru kilogramul de carne.³⁰

Din nefericire pentru moldoveni, care își puneau speranțele în zonele mai puțin afectate de secetă și în acestea exista o stare tensionată, întrucât aici cerealele se rechiziționau pentru cote. Totuși, mișcările spre Oltenia și Banat căpătaseră deja o proporție de masă în toamna lui 1946. Astfel, prin nota informativă nr. 320 din 5 decembrie 1946, Legiunea de Jandarmi Vlașca informa Inspectoratul General al Jandarmeriei că "în județul nostru vin după cereale o mulțime de bărbați, femei și copii din regiunile secetoase, mai des din Moldova, aducând cu ei pentru vânzare fel de fel de articole de îmbrăcăminte și casnice, proprietatea lor, de care se dispensează numai pentru a avea făină și mălai. Alții care nu mai aveau ce vinde, vin în comune și cerșesc sau se angajează în serviciul celor care au, numai pe mâncare. Sunt într-o stare îngrijorătoare, dezbrăcați, slabi și bolnavi, alarmând starea de spirit de la noi, cărora le furnizează fel de fel de informații: că mor de foame, că nu li se dă nici un ajutor, că au vândut vitele și tot ce au avut etc"³¹.

Ajunși în Banat, unde existau încă surse de procurare a cerealelor pentru cei care aveau cu ce plăti, moldovenii se loveau de altă piedică: cea a transportului grâului și porumbului atât de greu obținut. Un incident grav s-a petrecut în seara zilei de 29 noiembrie 1946, în gara Timișoara. Astfel, câteva sute de moldoveni au ocupat trenul personal nr. 1096 cu cereale. Intervenția unui detașament de poliție, trimis de Chestură, s-a dovedit inefficientă, poliștii fiind nevoiți să se retragă. Spiritele au fost liniștite în urma intervenției unei companii comandate de un maior, trimisă de Garnizoană. În cele din urmă trenul a putut părăsi gara deregând totuși cu câteva ore mersul normal al altor garnituri³².

Inspectoratul de Jandarmi Craiova - semnalează că trenurile de persoane și marfă sunt aglomerate cu locuitori, din regiunile înfometate, porniți în căutare de cereale. Pe raza Inspectoratului însă sunt puțini și izolați. Operațiunile de evacuare continuă în liniște. În cadrul acestora, în gara Piatra-Olt s-au confiscat 210 kg de porumb, 125 kg de grâu, 202 kg făină de grâu, care au fost predate INCOP-ului. Nu s-au produs incidente.

Inspectoratul de Jandarmi Galați - informează că operațiile de triere a călătorilor și evacuarea lor din trenuri se desfășoară în ordine. Legiunea de Jandarmi Râmnicu-Sărat raportează că în ziua de 13 noiembrie 1946 s-au confiscat în gara Râmnicu-Sărat patru vagoane de porumb colectate din comuna Cărpiniș, județul Timiș pentru comuna Dumitrești Gudețul Râmnicu-Sărat). În

30. Florian Banu, *op.cit.*, *art.cit.*, p. 142.

31. Ibidem, p. 104.

32. Apud Gh. Onișoru, *Foamea din 1946. Moldovenii...*, p. 239.

gărilor Adjud, Mărășești și Focșani au fost întorși din drum în ultimele 24 de ore un număr de aproximativ 350 locuitori care mergeau spre Oltenia și Muntenia³³. Se mai menționa faptul că populația județului Putna manifestă tendințe de agitație, datorită lipsei de alimente. De aceea, era necesară luarea de măsuri urgente de aprovizionare cu cereale de către autorități.

Inspectoratul de Jandarmi Timișoara, semnala că în ultimele 24 de ore au fost trimiși înapoi 60 de moldoveni. De asemenea, se mai menționa faptul că pe raza județului Timiș-Torontal se mai găseau aproximativ 100 de moldoveni³⁴.

Legiunea de Jandarmi Bacău raporta la 30 decembrie 1946: "sunt foarte dese cazurile când sunt văzute pe ulițele satului femei cu copii în brațe plângând de foame și locuitori adunându-se în fața primăriilor cerând să se aducă grâu și porumb că mor de foame".³⁵ În același timp Legiunea de Jandarmi Fălciu anunța că țăranii și-au pierdut și încrederea în guvern și că sunt foarte probabile mișcări de revoltă și avertiza: "cu puținele forțe ale Jandarmeriei și Poliției locale nu se vor putea opri masele înfometate".³⁶ Starea de spirit era similară și în Vaslui. În numeroase comune numărul celor lipsiți de hrană crescuse de la 50% la 85% și, ca urmare, furturile crescuseră considerabil. Autoritățile comunicau guvernului că mortalitatea crește îngrijorător și că se așteaptă din zi în zi la acte violente.³⁷

Principala grijă a autorităților din lunile decembrie 1946 și ianuarie 1947 nu era cum să asigure aprovizionarea ritmică a regiunilor înfometate, ci cum să-i împiedice pe oameni să plece după cereale în zonele excedentare. În regiunile secetoase au fost puse la dispoziția stațiilor CFR gărzi de jandarmi care să împiedice imbarcarea locuitorilor în trenuri și deplasarea lor spre regiunile cu excedent de cereale. Inspectoratul de Jandarmi Galați raporta la 1 decembrie 1946 instalarea de gărzi în stațiile Galați, Brăila, Focșani, Tecuci, Mărășești.³⁸

În același timp situația din Moldova devenea tragică. Până în ianuarie, populația ce locuia de-a lungul Prutului se mai hrănea cu ciulinii de baltă, iar cei din apropierea pădurilor mâncau ghindă, dar în scurt timp și aceste "alimente" se terminaseră. Legiunea de Jandarmi Fălciu raporta, în data de 7 ianuarie, că în comunele județului "se văd oameni lipsiți de vlagă, care abia își mai pot duce picioarele, poticnindu-se la fiecare pas". În comuna Hoceni mai multe familii își astâmpărau foamea mâncând humă, iar în comuna Duda un locuitor a fost găsit mort de foame în locuință alături de o opincă pe care o mâncase pe jumătate.³⁹

33. *Ibidem*, p. 240.

34. *Ibidem*.

35. Arh.N.I.C., Fond Inspectoratul Regional de Jandarmi, dosar 122/1946, f. 32.

36. *Ibidem*, f. 33.

37. *Ibidem*, f. 40.

38. *Ibidem*, dosar 97/1946, f. 22.

39. Florian Banu, *op cit*, p. 147.

Inspectoratul de Jandarmi Iași anunța că în cazul în care nu se aduc cereale, populația de pe teritoriul Inspectoratului riscă să moară de foame în proporție de 65-75%. Pe teritoriul județului Vaslui populația mânca la douătrei zile o zeamă din turte de floarea-soarelui, terci de țărâte și făină de ghindă.

Pe fondul acestor suferințe cumplite ale majorității populației, un grup de afaceriști fără scrupule nu au ezitat să facă avere speculând lipsurile celorlalți. Deoarece o mare parte din negustorii care se ocupau cu specula de cereale erau evrei, Jandarmeria și Poliția anunțau cu îngrijorare o creștere a anti-semitismului.⁴⁰

Operațiunile Inspectoratului General al Jandarmeriei au continuat, rezultatele fiind centralizate din 24 în 24 de ore. Principalul lor efect a fost punerea situației sub control polițienesc la sfârșitul anului 1946, fără însă a se putea satisface nevoile de hrană ale populației. Fenomenul era departe de a fi stopat. Putem aminti situația din stațiile CFR Recea și Potcoava din județul Olt, unde tocmai coborâseră 1000 de înfometați care au luat drumul spre Sud, luându-se măsuri pentru întoarcerea lor.

Cercetările despre foametea din anii 1946-1947 și plecările populației din Moldova în Sudul țării și Banat sunt încă în plină desfășurare, iar corelarea datelor de arhivă cu cele oferite de istoria orală, vor putea, fără îndoială, să ofere materialul suficient pentru o lucrare monografică asupra acestei realități din România în primii ani de după cel de-al doilea război mondial. Dacă în Basarabia - foametea a fost organizată de regimul sovietic, în Moldova dintre Carpați și Prut - autoritățile cu foarte mare greutate au reușit să facă față groaznicului calvar de care a fost bătută populația din această parte a țării. Unii istorici nu ezită să vadă în înfometare o componentă a impunerii comunismului⁴¹.

Dincolo de realitățile economice, de marile prefaceri înregistrate la nivelul structurilor sociale, starea de spirit a perioadei 1945-1946 a fost influențată de propaganda susținută de Putere și de Opoziție. "Zvonistica epocii a surprins marile frământări ale populației, temerile și speranțele ei⁴².

40. Ibidem, p. 148

41. Vezi în aceste sens Anatol Petrencu, *Înfometarea - element al politicii totalitarismului*, în "Arhivele Totalitarismului", nr. 3-4/1999, p.113-116; Elena Șiscanu, *Înfometarea și legea în R.S.S.M. (1946-1947)* comunicare prezentată la simpozionul "Cercetare și istorie într-un nou mileniu", Galați, 3-5 mai 2001. Spre o astfel de concluzie ne pot conduce și punctele 13-14 din Directiva K.G.B. din 2 iunie 1947 pentru implantarea comunismului în Polonia; Vezi în acest sens, Gheorghe Buzatu, Mircea Chirițoiu - eds., *Agresiunea comunismului în România. Documente din arhivele sovietice (1944-1989)*, vol.I, București, 1998, p.77.

42. Gh. Onișoru, *op. cit.*, p.131.

Ne-am propus în continuare să selectăm câteva din temele propagandistice ale anilor de referință care au avut un impact deosebit asupra populației din Moldova. Aceste teme erau: "venirea americanilor", tema colhozului, însoțită invariabil de hrana la cazan și traiul în URSS, tema antisemitismului și atitudinii antiguvernamentale, fără a neglija și alte manifestări ale populației și mediilor politice.

Situația dificilă în care se găsea România și îndeosebi Moldova era considerată, de majoritatea locuitorilor, în strânsă legătură cu ocupația sovietică. Cum România era un stat mic, incapabil să facă față marelui vecin, speranțele populației se îndreptau spre SUA și Anglia. Pe parcursul războiului F.D. Roosevelt și W. Churchill anunțaseră, de mai multe ori, că odată cu încheierea păcii toate popoarele își vor recâștiga libertatea și vor fi slobode să-și hotărască destinul. De aici s-au hrănit speranțele românilor și a celorlalte popoare aflate într-o situație asemănătoare. Din nefericire, în scurt timp, speranțele s-au transformat în iluzii. Pe această problemă oferta istoriografică este bogată⁴³.

Tema iminenței războiului dintre sovietici și americani circula cu insistență în Nordul Moldovei. Din Buletinului informativ din decembrie 1947 al Inspectoratului de Jandarmi Iași în mediul rural această problemă îngrijora foarte mult pe locuitori⁴⁴.

Tema antisemitismului era și ea prezentă în acești ani, acreditându-se ideea că evreii au adus comunismul în țară, că din cauza lor s-a ajuns la dictatura roșie la noi. Aderenții extremismului naționalist au fost cei care au susținut această idee, iar relativul său succes trebuie pus și prin legătura permanentă dintre antisemitism și antisovietism. Într-un raport de activitate al organizației Botoșani a Frontului Plugarilor din 25 martie 1945, se consemna: "În tot județul există un curent antisemit chiar mai puternic ca în timpul legionarilor ca o consecință a persecuțiilor îndreptate asupra românilor"⁴⁵.

În Moldova se observau dificultăți în relațiile interetnice. În Regionalele locale ale PCR, se atrăgea atenția asupra dezvoltării unui spirit antisemit, care își făcea loc și printre membrii de partid. Cauza era în viziune a conducerii locale comuniste, faptul că "majoritatea comerțului este în mâna evreilor care practică o speculă deșănțată"⁴⁶. Puternice răbufniri antisemite se înregistrau în ianuarie 1946 în județul Roman, pe teritoriul acestuia fiind lansați fluturași scriși

43. A se consulta între altele N. Baci, *Agonia României* (1944-1948), Cluj-Napoca, 1990; Fl. Constantiniu, *Doi ori doi fac șaisprezece. A început războiul rece în România?* București, 1997; Gh. Onișoru, *Vin americanii! - de la speranță la iluzie în România postbelică*, în "Anuarul Institutului de Istorie AD. Xenopol", Iași, tom XXXI, 1994, p.299-314.

44. DJAN Iași, Fond Inspectoratul General Administrativ, dosar 8/1947, f.211.

45. DJAN Iași, Fond Comitetul Regional Moldova, Frontul Plugarilor, dosar 1/1945, f.15.

46. Raportul este din ianuarie 1946; vezi D.J.A.N., Fond Comitetul Regional de Partid Moldova, dosar 1/1946, f.13.

de mână și chiar un manifest cu dimensiunile de 30 și 50 centimetri, intitulat Români. În cuprinsul lor erau aruncate o multime de invective la adresa evreilor⁴⁷.

Pe teritoriul unor județe cum au fost Dolj, Romanați, Ilfov, s-au răspândit manifeste intitulate "Ostași, plugari români" în care era demascată această jefuire a țării. "Toată recolta anului acesta (1945-n.n.), atât de bogată, - se scria în manifestul amintit - dar și cea din anul trecut, care geme prin hambare, ia acum calea grăbită spre sovietici"⁴⁸. La aceasta se adăugau jafurile și abuzurile practicate de soldații sovietici, care treceau pe teritoriul Moldovei și a întregii țări sau care staționau aici conform prevederilor Convenției de Armistitiu.

Unele comandamente militare sovietice, depășind prevederile Convenției de Armistițiu, săvârșeau acte de imixtiune în administrația românească. Astfel, pe teritoriul județului Putna Comandamentul militar sovietic din orașul Focșani controla întreaga activitate publică și dădea dispoziții cu privire la instalarea primari lor, aplicarea de amenzi, rechiziții de alimente⁴⁹.

La sate mulți țărani nu aveau pământ sau aveau insuficient, lipseau vitele și atelajele datorită rechizițiilor pentru front. Pe teritoriul județului Tecuci, se scria într-o notă informativă din 28 februarie 1945, "se simte lipsa cumplită a articolelor de primă necesitate și în special a articolelor de băcănie"⁵⁰. Într-o altă notă informativă din octombrie 1944 în județul Tutova, se menționa faptul că "agricultura mergea foarte slab și nu este însământată nici a cincea parte din suprafața arabilă... populația este agitată și în unele localități ca Untești-Bogdănești nu vrea să mai știe de autoritățile locale și nu colaborează cu acestea"⁵¹.

Populația din orașul Rădăuți "manifesta îngrijorare pe tema lipsei produselor de primă necesitate. Această situație se datorează lipsei mijloacelor de transport și speculei"⁵². Aceeași situație o raportează și Legiunea de Jandarmi Tutova prin care locuitorii orașului Bârlad sunt îngrijorați de faptul că "majoritatea produselor de primă necesitate nu se găsesc pe piață, iar cele care sunt au prețuri exagerate", îndeosebi cele de la comercianții evrei⁵³.

Toate aceste lipsuri făceau ca o parte a populației să fie receptivă la propaganda dusă cu tot mai multă insistență de FND care prin programul anunțat le oferea o speranță pentru viitor. Pe plan politic, în urma discuțiilor care au avut

47. *Idem*, Fond 1, Comitetul Regional PCR, Iași, dosar 1/1946, f.159.

48. Arh.N.I.C., Fond Inspectoratul General al Jandarmeriei, dosar 41/1944, f.3.

49. *Ibidem*, dosar 112/1944, f.31.

50. *Ibidem*, dosar 104/1944, f.112.

51. Direcția județeană a Arhivelor Naționale (DJAN) Vaslui, Fond Prefectura Județului Tutova, dosar 30/1944, f.10.

52. Arh.N.I.C., Fond Direcția Generală a Poliției, dosar 2/1945, f.45.

53. DJAN Vaslui, Fond Prefectura Județului Tutova, dosar 30/1944, f.10.

loc la Moscova în ianuarie 1945, cu ocazia vizitei lui Gheroghe Gheorghiu-Dej în capitala Uniunii Sovietice, s-a apreciat că în acel moment numai un guvern al FND poate salva țara care se afla în pragul prăbușirii⁵⁴.

La începutul anului 1945 în mai multe județe din Moldova funcționarii administrației locale și a instituțiilor de ordine publică nu mai recunoșteau autoritatea guvernului. Ei refuzau să execute ordinele primite conformându-se doar dispozițiilor transmise de conducerea forțelor FND care le incitau la acțiuni ilegale în vederea înlăturării autorităților locale. Astfel, într-un Buletin Informativ de la sfârșitul anului 1944 al Legiunii de Jandarmi Tutova se sublinia că "unii membrii ai gărzilor patriotice lucrează pe cont propriu..." . "Multe elemente dubioase, cu trecut negru, foști condamnați la pedepse criminale, (cazul lui Madrichi Vasile - șeful gărzii patriotice din comuna Untești-Bogdănești) fac percheziții de la sine putere, iar lucrurile ridicate de la locuitorii pașnici le împart între ei"⁵⁵.

FND nu s-a limitat numai la atragerea muncitorilor, a populației de la orașe, ci și-a îndreptat atenția și spre țăranime. Pentru atragerea ei, programul FND preconiza realizarea imediată a reformei agrare. Se prevedea confiscarea și nu expropriere a moșiilor peste 50 ha, iar cele care aparțineau criminalilor de război se confiscau în întregime. Se exceptau de la confiscare pământurile bisericilor, mănăstirilor și monarhiei pentru a nu îndepărta aceste instituții de FND și a folosi influența lor în rândurile populației. "Țăranul are un atașament religios și e periculos să-l ridicăm împotriva noastră [...]. Și dacă și popii vor fi alături de noi, nu există forță care să împiedice reforma agrară"⁵⁶.

Diferite categorii de cetățeni, sătule de anii războiului, care însemnau sacrificii de tot felul, sperau că sfârșitul care se apropia va aduce schimbările radicale în viața lor. De aceea erau dornici să participe la realizarea cât mai rapidă a acestor transformări. În plus, mijloacele de informare erau limitate aproape în exclusivitate la presa FND , celelalte ziare fiind cenzurate sau chiar interzise. Ziarele "Scânteia", "România Liberă", "Libertatea", la care se adăugau cele din provincie, dar de aceeași orientare, desfășurau o intensă propagandă în anii 1945-1946 pentru atragerea unor categorii largi ale populației și pentru denigrarea partidelor din afara FND , îndeosebi PNȚ și PNL.

Disponibilitatea categoriilor largi de cetățeni de a participa la realizarea transformărilor în care-și puneau mari speranțe a fost folosită de FND, care a atras prin diverse căi o parte a acestor păături sociale. La începutul anului 1945 acestea erau prezente deseori în stradă, la mitinguri și manifestații. Până la sfârșitul lunii ianuarie la aceste manifestații muncitorii își exprimau îndeosebi

54. Ioan Scurtu (coord.), *România. Viața politică în documente*. 1945, București, 1994, p.89.

55. DJAN Vaslui, Fond Prefectura Judetului Tutova, dosar 30/1944, f.10.

56. Ioan Scurtu (coord.), *Op. cit.*, p.83, 87.

revendicările lor de natură economică, precum majorarea salariilor, aprovizionarea întreprinderilor cu materii prime, înghețarea prețurilor.

În februarie 1945 observăm că revendicările economice trec pe locul doi, primele lozinci scandate la adunările organizate din inițiativa FND erau cele legate de preluarea puterii politice. Desigur că cei mai mulți dintre participanți la aceste manifestații veneau din dorința sinceră de a contribui la rezolvarea unor probleme ce îi interesau la acea vreme. Dar FND nu și-a limitat activitatea doar la atragerea și lămurirea diverselor categorii ale populației, ci, de foarte multe ori, s-a folosit și de alte mijloace ca șantajul cu concedierea, cu privarea de unele drepturi etc.

Populația din orașul Galați, se scria într-un document al vremii, "mocnește" și se arată profund nemulțumită de această situație, dar nu are nimeni curajul de a spune ceva, de teama terorii. FND a creat un oficiu de aprovizionare, iar atunci când se aduceau pe piața locală lemne, gaz, cartofi, nu se distribuiau decât celor înscrși în Front sau celor care consimțeau să se înscrie. Astfel, starea de spirit a populației din oraș este dominată de o nemulțumire generală⁵⁷.

Prin convingere sau presiune, influența FND în rândurile populației crește. În primele luni ale anului 1945 în mai multe orașe ale țării ca București, Brăila, Bacău, Constanța, Botoșani, Roman au avut loc mitinguri la care au participat câteva mii de oameni, ceea ce îngreuna desfășurarea vieții normale și producea perturbări în economia țării. Aceasta l-a determinat pe primul-ministru Nicolae Rădescu, ca, în discursul rostit la 11 februarie 1945, să facă apel la păstrarea calmului și disciplinei: "Orice agitații - spune a el - trebuie să înceteze, fiindcă astfel se pune în primejdie ființa țării. Pentru satisfacerea de ambiții politice este criminal să se împingă tot neamul la pierzanie. Nu ne putem apăra împotriva nenorocirilor ce ne pândesc decât prin solidaritate, printr-o conlucrare a tuturor"⁵⁸, aprecieri care, din păcate, datorită conjuncturii interne și externe, au avut un slab ecou. În acest timp, FND își intensifica acțiunile pentru răsturnarea guvernului și la intervenția hotărâtă a URSS prin trimisul său la București, A. Vâșinski, este instalat la 6 martie 1945 un guvern procomunist condus de P. Groza, ceea ce anunța "sfârșitul treptat al democrației românești".

Măsurile luate de noul guvern în vara anului 1945, în vederea blocării cerealelor din gospodăriile țăranilor au declanșat noi nemulțumiri, aceasta în condițiile în care seceta din Moldova amenința întreaga producție de porumb - fapt menționat în nota informativă a Legiunii de Jandarmi Tecuci din iulie 1945⁵⁹.

57. Arh.N.I.C., Fond Inspectoratul General al Jandarmeriei, dosar 104/1944, f.83.

58. Ioan Scurtu (coord.), *Op. cit.*, p.142.

59. Arh.N.I.C., Fond Inspectoratul General al Jandarmeriei, dosar 104/1944, f.197.

La orașe, prețurile ridicate constituiau "punctul nevralgic al vieții de toate zilele", de vină fiind haosul economic și speculanții: "România este o țară bogată", "dar aruncată în criză de câțiva inconștienți care până azi au profitat de război, acum profită de dezastrul economic, îmbogățindu-se și mai mult pe spinarea și în dauna populației muncitoare" - se arată în notele informative ale Inspectoratului General al Jandarmeriei⁶⁰.

Mentținerea secetei în Moldova, conducea, în august 1945, la concluzia că producția de porumb scontată, la fel ca și cea de fasole, era total compromisă, țăranii erau nevoiți să suporte și regimul rechizițiilor și afimentarea trupelor informând organul superior de faptul că funcționarii comentau discrepanța ce se crease între salariile jandarmilor cuprinse între 50 000-70000 de lei și cele de la CFR, acolo unde un lucrător de linie primea 120 000 lei pe lună⁶¹.

Funcționarii publici se aflau într-o situație dificilă, suportând privațiuni imense. Ei solicitau fie mărirea salariilor, fie înghețarea reală a prețurilor, având credința că o soluție era posibilă prin aplicarea grilei de la CFR. Comercianții, în schimb, erau "în continuă stare înfloritoare", consumatorii fiind "la discreția" lor.

Pentru a doua jumătate a lunii august 1945 în darea de seamă a Inspectoratului Regional de Poliție Galați se sublinia faptul că satele erau pline de oameni veniți să se aprovizioneze pentru iarnă, prilej de care țăranii au profitat, ridicând considerabil prețurile. La un sac de grâu în doar trei, patru săptămâni crescuse prețul de la 4000-5000 lei la 20000-25000 lei, iar fasolea se vinde a 800-1000 lei kilogramul. De aceea la sate domnea o stare de nemulțumire, ca urmare secetei, rechizițiilor și prezenței soldaților sovietici. Multora le era frică să iasă la muncile agricole pentru că aceștia îi prindeau și îi deposeau de unele lucruri.

O situație tragică se înregistra în Nordul Moldovei, acolo unde frontul făcuse ravagii încă din vara anului 1944. În septembrie 1945 lipseau alimentele de primă necesitate, iar specula înflorește. Funcționarii publici, "al căror salariu nu se achita niciodată la timp", resimțeau lipsa banilor necesari pentru aprovizionarea de iarnă cu lemne, îmbrăcăminte și alimente, nemulțumirile lor conducând la "adevărate frământări". Cu toate că guvernul a acordat muncitorilor un ajutor pentru iarnă, aceștia se confruntau, în continuare, cu aceeași lipsă a produselor de primă necesitate. În Moldova, starea comercianților era "în contrast" cu a restului populației, în timp ce la sate blocarea cerealelor și colectarea vitelor conducea chiar spre incidente cum s-a întâmplat în județul

60. Ibidem.

61. Vezi nota nr. 216 din august 1945 a Legiunii de Jandarmi Covurlui, în Arh.N.I.C., Fond Inspectoratul General al Jandarmeriei, dosar 104/1944, f. 207 .

Roman, acolo unde delegații veniți să colecteze vitele au fost maltratați de săteni⁶².

Tuturor acestor frământări puterea instalată la 6 martie 1945 continua să le răspundă prin apelul la formule propagandistice, dând vina pe patroni și moșieri, cât și printr-o campanie de telegrame de adeziune și prin acțiuni de strângere de noi membri pentru PCR și aliații lui, prin orice mijloace. Astfel, la Rezoluția adoptată la Conferința Națională a PCR din octombrie 1945, se menționa speranța pentru o viață mai bună și mai demnă în marea operă de refacere a țării⁶³. Toate "binefacerile" urmau să se îplinească în cazul victoriei comuniștilor în alegeri⁶⁴.

În această perioadă circula o broșură prin care se aducea la cunoștința populației că la sate se adăposteau nu mai puțin de 7 categorii de așa-ziși reacționari, și anume: "moșierii expropriați în 1945, chiaburii, speculanții și afaceriștii, foștii legionari și antonescieni, agenții partidelor zise istorice, PNT și PNL, funcționarii și cei care din neștiință sunt uneltele adevăraților reacționari"⁶⁵, pentru a lupta împotriva "reacțiunii" de la sate. Prin cele mai variate mijloace, s-a încercat și transformarea Frontului Plugarilor într-un partid - organizație de masă, cifrele fiind edificatoare. În decembrie 1945, în Regionala Moldova cu 12 județe, în mediul rural Frontul Plugarilor avea 215 536 membri, față de doar 17 852 câți erau pe listele PCR. Evident, majoritatea erau înscriși de formă⁶⁶.

Pentru surprinderea, cât mai exactă, a realităților sociale din țară, apelul la *sintezele* informative ale organelor de interne dezvăluie, și pentru anul electoral 1946, prefaceri și frământări care au afectat întreaga populație. Din Nordul Moldovei, Inspectoratul de Jandarmi Suceava semnala principalele dificultăți din lumea satelor, în luna februarie 1946, care sintetizate, se refereau la lipsa alimentelor și în special a porumbului, a articolelor de îmbrăcăminte și încălțăminte ("familiile numeroase de câte 4-5 persoane folosesc un rând de haine și încălțăminte, pe rând"), locuințele insalubre (în județele Botoșani, Baia și Dorohoi, pe unde trecuse linia frontului), lipsa semințelor pentru însămânțările de primăvară, precum și faptul că unii preoți solicitau sume exagerate pentru serviciile prestate. Populația urbană se lovea, pe lângă imposibilitatea găsirii unor surse de câștig, de aceeași lipsă a alimentelor și a articolelor indispensabile⁶⁷.

62. Vezi nota informativă a Inspectoratului de Poliție a Moldovei de Nord pe luna septembrie; Ibidem. dosar 403, f.165-170.

63. Petre Țurlea, op. cit., p.25,41.

64. XXX, *Comuniștii și proprietatea particulară*, București, 1946. p.21.

65. *Lupta împotriva reacțiunii la sate*, București. 1948, p.5-20.

66. DJAN Iași, Fond 1 Comitetul Regional Frontul Plugarilor Moldova, dosar 3/1945, f.102.

67. Arh.N.I.C., Fond Inspectoratul General al Jandarmeriei, dosar 108/1946, f.179.

Măsurile încercate de guvern pentru a asigura protecția măcar pentru funcționarii statului, prin creșterea salariilor la începutul lui martie 1946, s-au dovedit, în condițiile crizei economice, profund ineficiente. În acest timp, Inspectoratul de Jandarmi Iași semnală, în nota informativă numărul 841/14 martie 1946, că locuitorii își manifestau nemulțumirea deoarece surplusul de cereale li s-a blocat în toamnă la prețul oficial. Totodată, vitele au fost ridicate conform Convenției de Armistițiu, așa încât în prezent nu mai au ce să vândă și nici banii necesari ca să-și poată cumpăra unelte agricole⁶⁸.

În aceste condiții, opoziția față de comunism înregistrată la unii locuitori din lumea satelor din anumite județe ale Moldovei nu trebuie să surprindă. Starea de spirit a țăranimii era contrară FND-ului, majoritatea locuitorilor înregimentându-se în PNȚ. Aceste realități erau dublate de ceea ce se întâmpla în mediul urban pentru că, de exemplu, organizația județeană Rădăuți a PCR considera că intelectualii, ofițerii, elevii, studenții și orășenii reprezintă "reacțiunea care era concentrată în magistratură, armată, administrație și școli"⁶⁹.

Un caz special s-a înregistrat în rândul studenților ieșeni prin asasinarea în noaptea de 19/20 martie 1946 a studentului la Medicină Sergiu Iacovlov, fruntaș al tineretului țăranist al organizației Iași. Vestea uciderii sale de poliția vremii a determinat mari manifestații și agitații de protest în Capitala Moldovei în ziua de 21 martie. Corpul său a fost depus la Biserica Sfântul Spiridon din curtea spitalului, un mare număr de studenți trecând prin fața sicriului. Deoarece înmormântarea urma să se facă la Botoșani, o coloană de câteva mii de studenți a condus sicriul până la capătul Păcurarilor, de unde a fost luat cu o mașină de către familie⁷⁰. Prezent la înmormântare, cunoscutul economist Gh. Zane relatează în memoriile sale că "populația Iașului formată din mici meseriași, negustori de cartiere, muncitori de la Atelierele CFR, de la Regie și studenți era în cea mai mare parte ostilă noului regim și autorităților sale"⁷¹.

De altfel, în lunile următoare, incidentele și manifestațiile deschise cu caracter anticomunist ale studenților vor crește în orașele Cluj, Timișoara, București și Iași cu prilejul zilei de 10 mai. În mediile studentești se ducea o campanie sistematică de lansare de zvonuri. În Universitatea din Iași circulând îndeosebi ziarele "Dreptatea", "Liberalul" și "Jurnalul de dimineață" deși erau restrânse ca tiraj, iar în provincie acestea ajungeau foarte greu.

Țăranii așteptau încă, la un an de la legiferarea reformei agrare, primirea titlurilor de proprietate, iar la orașe, funcționarii își puneau unele speranțe în

68. DJAN Iași, Fond Legiunea de Jandarmi, dosă 107/1946, f.7.

69. Ibidem, Fond 1 Comitetul Județean PCR Iași, dosar 1/1946, f.271 (raport din martie 1946).

70. Liviu Mărgineanu, *Ofensiva comunistă în Moldova*. În "Analele Sighet III", Anul 1946-începutul sfârșitului. București, 1996, p.508.

71. Gh. Zane, *Memorii*, București, 1997, p.125.

aplicarea noului statut al lor în privința unor creșteri salariale, întrucât scumpirile îi aduseseră în postura de a vinde obiecte casnice pentru a-și putea cumpăra hrană.

Funcționarii publici erau afectați de discrepanța dintre salarii și prețuri, echivalentul retribuției pe o zi ajungând pentru a fi achiziționat doar o jumătate de kilogram de mălai sau fasole, aceasta în timp ce economatele continuau să fie slab aprovizionate. Pentru muncitori, pe lângă problema salariilor, alte motive de îngrijorare erau determinate de faptul că unele întreprinderi nu respectau clauzele cuprinse în contractele colective de muncă, iar economatele distribuiau inechitabil alimentele și articole de încălțăminte (care erau de altfel în cantități insuficiente), că rațiile erau prea mici în raport cu munca prestată, că anumite societăți industriale începuseră să-și închidă porțile din cauza lipsei cerealelor pe care trebuiau să le distribuie muncitorilor.

Răsfoind sporadic ziarul "Scânteia" din acești ani se observa apariția frecventă a unor minuscule știri de genul "Astăzi este valabilă cartela de pâine nr...". Asemenea mici note apăreau însoțite uneori cu mici avertismente privind ajutorarea copiilor și flămânzilor din Moldova ("Marea Foamete") sau cu anunțuri triumfaliste care relatau preocupările noii Puteri: cantine ieftine pentru mineri, pentru muncitorii de la S.T.B. sau Malaxa etc.

Din anii 1946-1947 au apărut cartele pentru pâine, în diverse culori, care desemnau cantități zilnice diferențiate. Cele de culoare maro însemnau 500g de pâine și erau acordate "muncilor grele": mineri, siderurgiști, pavagii, țapinari. Bonurile de culoare mai deschisă, mai pastelate, dar care însemnau cantități mai mici de pâine vizau persoanele care lucrau în meserii mai "ușoare": medici, profesori, funcționari. Desigur, că au existat persoane care nu aveau dreptul la cartelă din motive adeseori antagonice: activiștii de partid, milițienii, securiștii, chiaburii, foștii industriași, toți cei pătați, cu inaderență la noul regim. Paralel cu sistemul cartelelor a existat și achiziționarea "pe puncte" a unor produse nealimentare: bocanci, costume, izmene, unelte casnice. Tocmai de aceea, în acești ani, presa din țările Cortinei de Fier, vitupera împotriva Planului Marshall (în fapt investiții directe ori de portofoliu către țările Vestice afectate de război) și pre-amărea ajutorul "dezinteresat" al URSS. Epoca era înțesată de triumfalism, de "lupta pentru pace" împotriva trădătorilor de război, dar și împotriva "dușmanilor interni și externi".

Discrepanța dintre prețurile produselor agricole și cele comercializate prin rețeaua magazinelor de la orașe, ce acționa în defavoarea sătenilor conducea la lipsuri mari în mediul rural la capitolul îmbrăcăminte și alimente, determinând noi surse de tensiune între sat și oraș. Astfel, postul de jandarmi Rotopănești raporta în acest sens, legiunii de Jandarmi Baia, în decembrie 1946, că "produsele rurale ale cetățenilor față de cele de la oraș sunt inferioare și nu se poate

face față în raport cu prețurile care urcă zilnic". O altă nemulțumire era legată de injustițiile și abuzurile comise pentru înfăptuirea reformei agrare care "a dat pământ la mulți oameni ce nu aveau dreptul"⁷².

Organizația județeană Baia a PCR, sublinia, în urma alegerilor de la 19 noiembrie 1946, că toate neajunsurile cu care se confrunta populația zonei s-au răsfărânt negativ asupra guvernului. Intelectualii satelor, preoții și funcționarii, cu mici excepții, au făcut în mare parte jocul opoziției⁷³.

Starea de spirit a locuitorilor din Moldova era, așadar, agitată, determinată de distrugerile războiului și prezența trupelor sovietice care au accentuat criza social-economică ce a dus la scăderea drastică a nivelului de trai și la inflație. Pe acest fond, nemulțumirile, neliniștile, dar și marile speranțe, au impulsionat actul propagandistic și fantezia. Temele mari au fost antisovietismul, deportarea în URSS, colhozul, și implicit, declanșarea unui război între URSS și SUA. În unele județe din nordul Moldovei s-au înregistrat și unele accente antisemite, folosindu-se din plin zvonul, colportat cu sprijinul preoților și învățătorilor. Toate aceste teme au prins rădăcini în electorat, rezultatele văzându-se în alegerile din 19 noiembrie 1946, când mulți locuitori din zonă s-au manifestat împotriva comunizării țării. Prin urmare, Moldova reprezenta întruchiparea "durerilor înăbușite" și a experimentelor comuniste ce se profilau la orizont.

72. Arh. N.I.C., Fond Inspectoratul General al Jandarmeriei, dosar 92/1946 f. 65-66.

73. DJAN Iași, Fond 1, Comitetul Regional PCR Iași, dosar 1/1946, f. 87.

DIN CORESPONDENȚA LUI NICOLAE IORGA CU DOAMNE INTELECTUALE DIN BOTOȘANI

DORU VILHEM*

Nicolae Iorga este, probabil, exponentul cel mai ilustru al genului epistolar din cultura română, cele peste patru sute de volume de scrisori, din fondul care-i poartă numele, aflate în patrimoniul Bibliotecii Academiei Române, făcând din plin dovada acestui fapt.

Între scrisorile, având expeditori din toate categoriile sociale și din cele mai diferite medii, din țară sau străinătate, nu foarte multe sunt semnate de botoșăneni. Cei mai mulți dintre semnatari sunt intelectuali, funcționari, oameni politici sau admiratori ai marelui savant, subiectul scrisorilor variind, de la informații utile savantului și omului politic, până la solicitarea ajutorului pentru rezolvarea unor probleme de ordin obștesc sau personal.

Printre corespondenții din Botoșani ai marelui savant se numără și câteva femei. Puține la număr, provenind din mediul intelectual, ele se adresează marelui om de cultură în calitatea acestuia de Ministru al Instrucțiunii Publice, Președinte al Comisiei Monumentelor Istorice sau Președinte al Ligii Culturale. În mod firesc, subiectul scrisorilor are tangență cu calitatea destinatarului, de membru cu puteri de decizie în Guvernul României, sau al amintitelor instituții. Preocuparea pentru răspândirea culturii în lumea satelor, pentru supraviețuirea instituțiilor școlare amenințate de politica bugetară a guvernelor timpului, sau grija pentru păstrarea unor monumente istorice amenințate de intervențiile neavenite ale oficialităților, sunt cele mai semnificative subiecte ale scrisorilor la care ne referim.

Desigur, nu lipsesc nici solicitările vizând rezolvarea unor probleme de ordin personal, pe care Nicolae Iorga le putea influența favorabil, dar, în acest caz, el era ultima persoană la care s-a apelat, după ce toate celelalte mijloace de rezolvare se epuizaseră.

Din lectura scrisorilor, reiese că semnatarele erau persoane cunoscute savantului, fie provenind din rândul celor mai importante familii botoșănene, fie

* Inspector școlar la Inspectoratul Școlar al județului Botoșani.

din lumea intelectuală a Botoșanilor, între care, absolvente ale cunoscutei Școli de Misionare de la Vălenii de Munte.

Din rândurile celor care au urmat cursurile Școlii de Misionare, a făcut parte și învățătoarea Maria Șandric din satul Hulub, comuna Dângeni, jud. Botoșani, care la 21 septembrie 1926 îi adresa lui Nicolae Iorga o scrisoare în care îi comunica impresiile produse de satul în care fusese repartizată ca învățătoare.

Dintre toate, cel mai mult a impresionat-o starea precară a sănătății locuitorilor, adulți sau copii, numărul mare al tuberculoșilor și a celor bolnavi de sifilis - cauza fiind, după părerea sa, alimentația proastă și lipsa oricărei educații și asistenței medicale.

Era necesar, conchidea tânăra învățătoare, un spital la care să poată apela locuitorii comunei și ai satelor din jur, iar pentru elevi, o farmacie școlară, pentru dotarea căreia era dispusă să doneze suma de 1000 de lei din salariul său.

Pe lângă aspectele mai sus amintite, corespondenta îl informa pe Nicolae Iorga în legătură cu intenția sa de a înființa în comuna Dângeni o secție a Ligii Culturale sau un alt așezământ de cultură, mai mult decât necesar unei comune în care locuitorii erau în cea mai mare parte analfabeți. Referitor la această intenție, învățătoarea Maria Șandric scria marelui istoric: "... am vorbit să înființăm Liga Culturală sau o Casă de Citit și la urmă am ajuns cu toții de acord să înființăm un Cămin Cultural. Cum aici în sat nu se găsește la nimeni o carte, doresc mult să înființăm o bibliotecă populară <Nicolae Iorga>, care să cuprindă trei categorii de cărți: pentru elevi, pentru popor și pentru intelectualii satului. Așa că vă rog din suflet, dispuneți, Domnule Profesor, să mi se trimită cărți de la București ".¹

Într-o altă scrisoare, nedată, dar probabil, tot din același an, Maria Șandric relua problema bibliotecii comunale și a căminului cultural, profesorul fiind rugat "din suflet" să rezolve "*chestia bibliotecii comunale și a Căminului Cultural ce doresc să înființez în satul meu* "2.

În aceeași scrisoare, învățătoarea din Hulub-Dângeni îl informa pe Nicolae Iorga că a terminat traducerea unui articol din IL POPO D'ITALIA, pe care acesta îl încredințase probabil, în perioada când aceasta frecventa cursurile Școlii de Misionare de la Vălenii de Munte.

O a treia scrisoare îi este adresată istoricului de Maria Șandric la 4 septembrie 1927. Prin această scrisoare, istoricul era informat că "*societatea noastră culturală, Secția Ligii - merge foarte bine*" și că tânăra învățătoare intenționa să se mute de la Dângeni, unde "*printr-o întâmplare am fost numită*" la Vălenii de Munte. În privința demersurilor făcute în această direcție, Maria Șandric îl

1. Biblioteca Academiei Române, *Correspondență N Iorga*, vol. 331, fila 425

2. *Ibidem*, fila 423

informa pe Nicolae Iorga că *"Am încercat cu cei mai mici (Revizoratul Școlar) și am reușit întrucâtva, însuși inspectorul m-a trecut pe lista detașatelor, aveam o ascensiune asupra oricui prin faptul că am fost la școala Dumneavoastră... dar deocamdată șanse de Văleni nu sunt"*.

Scuzându-se că nu a trecut personal să-l informeze asupra celor întreprinse în vederea transferului, aceasta încheia: *"Dumneavoastră sunteți atât de bun și ajutați cu atâtea bunătăți pe oricine, încât, cu toată îndrăzneala mea oltenească, nu am mai avut curajul să vă supăr...dar, Dumneavoastră, care iertați atâtea, sunt sigură că mă veți ierta și pe mine"*³

O doleanță asemănătoare (transferul în altă localitate) conține și scrisoarea adresată la 23 martie 1932, lui Nicolae Iorga, de învățătoarea **Mitrodora Tudor** din Adâncata, și ea absolventă a Școlii de Misionare de la Vălenii de Munte. Ea îl informa despre cererea depusă la Revizoratul Școlar Dorohoi de a fi transferată de la Adâncata la Botoșani. Întrucât nu primise încă un răspuns din partea Revizorului Școlar, Mitrodora Tudor presupunea că: *„O vor fi înaintat pe cale ierarhică, fără să fie semnată de Domnia Voastră"*. Rugându-l, în încheiere, să-și pună avizul pe cererea ce însoțea scrisoarea, pentru a o înainta Revizorului Ghițescu, corespondenta își cerea scuze pentru că: *„O scrisoare din partea uneia dintre elevele Domniei Voastre vine însoțită tot cu o rugămintă"*, dar, continua ea *"la cine să apelăm dacă nu la Domnia Voastră, care ne sunteți sfătuitoare și îndrumătoare a tot ce e bun și de folos nouă, ca un adevărat părinte"*⁴.

Cu o problemă legată tot de școală i se adresează lui Nicolae Iorga, la 24 august 1929, **Olga Savinescu**, directoarea Școlii Normale de fete "Despina Doamna" din Botoșani. Întrucât școala fusese nominalizată de Guvernul României printre cele care urmau a fi desființate, Olga Savinescu apela la sprijinul marelui istoric pentru a împiedica *"a se face un act de nedreptate prin desființarea uneia dintre cele mai bune și apreciate Școli Normale din țară"*.

Făcând apel la strânsa legătură a savantului cu orașul natal, consolidată, mai ales după înființarea în decembrie 1924 a Universității Populare ce-i purta numele, Olga Savinescu îi amintea, pentru a scoate în relief valoarea școlii pe care o conducea, amenințată acum cu desființarea că, *"multe din elevele noastre au fost primite la cursurile de vară de la Vălenii de Munte și în urma concursului depus, au fost primite printre interne la Școala de Misionare - Văleni"*. În încheiere, exprimându-și speranța că școala va putea fi salvată, directoarea Școlii Normale de Fete "Despina Doamna" din Botoșani scrie: *"Ca fiu al Botoșanilor, credem că vă interesați de toată mișcarea culturală din acest oraș"*

3. Ibidem, vol. 340, fila 662.

4. Ibidem, vol. 390, fila 86.

*și desființarea unei școli ca aceasta cu un renume câștigat, n-ar putea să vă lase indiferent. O vorbă de a Dumneavoastră adresată Domnului Ministru al Instrucției Publice credem că ar fi de ajuns spre a împiedica desființarea acestei școli, a cărei activitate o puteți vedea mai amănunțit în memoriile ce v-am trimis*⁵,

Precizăm că, fără a avea confirmarea scrisă a marelui savant, credem că Nicolae Iorga a intervenit în această problemă, întrucât Școala Normală de Fete "Despina Doamna" din Botoșani a mai funcționat până în anul 1938.

În sfârșit, o ultimă scrisoare la care ne vom referi este semnată de Maria N. Boldur Epureanu, datată la 19 aprilie 1927 și expediată din satul Cristești. Corespondenta se adresează lui Nicolae Iorga în calitatea acesteia de Președinte al Comisiei Monumentelor Istorice și îi aduce la cunoștință pericolul care plana asupra unui vechi lăcaș de cultură din localitate, datorită disputei prost arbitrată de primarul comunei și de protopopul județului, dintre bătrânul preot al comunei și mai mulți aspiranți la parohie. *"Moșia Cristești - scria L. Maria N. Boldur Epureanu - are o biserică veche de câteva secole, care, în interiorul ei, într-o hrubă, conține rămășițele bunilor și străbunilor foștilor proprietari precum și micul cimitir ce o împrejmuiește. În pridvorul ei stă afișată hotărârea Ministrului Cultelor relativ la monumentele istorice.*

De vreo 20 de ani s-a clădit o biserică mai încăpătoare la care s-au transportat multe din obiectele cele vechi. În urma multor vrajbe iscate între preotul cel bătrân din sat și alți aspiranți la parohie, primarul a primit ordin de la protopop să strămute biserica veche la cimitirul nou din afara satului,

*Nu știu dacă biserica a fost aleasă ca monument istoric, dar vă rog foarte mult, Domnule Președinte, a o lua în apărare pentru a nu fi ridicată de pe mormintele celor cari, probabil, au construit-o, ceea ce s-ar putea proba cu documentele ce posed".*⁶

Ca și în cazurile anterioare, nu cunoaștem răspunsul dat de Nicolae Iorga solicitării primite, dar demersurile lacute de Maria N. Boldur Epureanu, Maria Șandric și Olga Savinescu dovedesc faptul că, într-o vreme, mai ales a bărbatilor, femeile s-au implicat cu curaj în problemele timpului, semn al unor tot mai pronunțate emancipări ce avea să devină realitate concretă în deceniile următoare.

Faptul că între corespondentele lui Nicolae Iorga sunt și reprezentanțe ale învățământului botoșănean constituie încă o dovadă a importantului rol jucat de acestea în ridicarea culturală a locuitorilor județului Botoșani, rol pe care și-l mențin și acum.

5. Ibidem, vol. 353, fila 237.

6. Ibidem, vol. 351, fila 154.

SUMMARY

The great scholar, the world-wide known historian *Nicolae Iorga*, a son of Botosani is likely to have been the representative figure of the epistolary genre from the Romanian culture .

Nicolae Iorga kept in his memory the remembrances of his native places, and it is a fact that throughout the years he had friendly relationships with many intellectuals from Botosani, they even wrote each other.

A part of his correspondence comes from the intellectual class and asks the great scholar to save game schools from being eliminated, to preserve game historical monuments but requirements which deal with personal problems can also be found.

We know the content of these letters but we do not know the answer. The fact that the problems of culture found in the letters were solved reveals that the scholar involved himself directly and had a major contribution to solving what those intellectual women required. Last but not least, we add that they courageously involved in the problems of their time as a definite sign of the emancipation which was to become a concrete reality in the following decades.

CONSIDERAȚII PRIVIND HOTARUL TÂRGULUI BÂRLAD ÎN EVUL MEDIU

OLTEA RĂȘCANU-GRĂMĂȚICU

Problema evoluției hotarului și ocolului târgului Bârlad în evul mediu a atras atenția cercetătorilor încă de la sfârșitul secolului trecut¹. Cele mai multe considerații au fost făcute însă în legătură cu hotărnicia Bârladului din 1495² și cu restrângerea moșiei târgului, ca urmare a numeroaselor danii făcute de domnie în folosul marilor feudali și mănăstiri în secolul al XVII-lea și al XVIII-lea³.

Numeroase referiri la situația Bârladului s-au făcut, de asemenea, în cadrul studiilor tratând evoluția formelor de proprietate feudală, obligațiile ce decurgeau din folosirea în devălmășie a moșiei târgului, cât și a satelor din ocolul domnesc⁴.

1. Al. Papadopol Calimah, *Notiță istorică despre Bârlad*, Bârlad, 189, p. 5. I. Antonovici, *Documente bărlădene*, vol. II, p. 1-5; 32-37; vol. III, p. 2-4; vol. IV, p. 58. I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. II, București, 1913, p. 140-141; N. Iorga, *Studii și documente*, București, vol. VII, p. 206-208; M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, vol. II, Iași, 1932, p. 681-684; Gh. Ghibănescu, *Sunete și izvoade*, vol. XVII, Iași, p. 9.

2. Cf. Al. Papadopol Calimah, *op. cit.*, p. 5; I. Antonovici, *op. cit.*, vol. II, p. 1-5; vol. III, p. 2-4; I. Bogdan, *Hotărnicia Bârladului*, p. 48-52; N. Iorga, *op. cit.*, p. 206-208; Vezi și C.C. Giurescu, *Târguri sau orașe și cetăți medievale din secolul al X-lea până la mijlocul secolului al XVI-lea*, București, 1967, p. 190-195; Gh. Popescu, *Bârladul – istoria unui străvechi oraș*, în "Monografia municipiului Bârlad", Bârlad, 1974, p. 27-28, interpretează greșit hotărnicia din 1495 ca fiind dată pentru întărirea ocolului și nu a moșiei târgului Bârlad; I. Caproșu, *Cu privire la istoria orașului Bârlad*, în "A.I.I.A.I.", XIII, 1976, p. 259.

3. I. Antonovici, *op. cit.*, vol. II, p. 7-12, 39-42; 80, 118, 138; 164-172; vol. III, p. 1-17; 20, 37, 188; vol. IV, p. 100-101; 141-143; C. Negulescu, *Documente privind moșia târgului Bârlad*, în "Revista Arhivelor", 2/IX, 1966, p. 125-130; V. Berbecaru, *Unele aspecte privind istoricul moșiei obștei târgului Bârlad*, în "Carpica", II, 1969, p. 363-367.

4. P.P. Panaitescu, *Comunele medievale în Principatele Române în interpretări românești*, București, 1947, p. 165; Ibidem, *Viața feudală în Țara Românească și Moldova* (sec. XIV-XVII), București, 1952, p. 415; A.V. Sava, *Târguri, ocoale domnești și vomicii în Moldova*, în "Buletinul științific", Academia RPR, IV (1-2), 1952, p. 91; C. Cihodaru, *Câteva constatări în legătură cu proprietatea feudală și situația țărănimii din Moldova în a doua jumătate a secolului al XV-lea*, în "SCSI", 1/XII, 1961, p. 39-67; N. Grigoraș, *Proprietatea funciară a orașelor moldovenești în timpul orânduiri feudale și evoluția ei*, în "SCSI", 2 (XII, 1961, p.; D. Ciurea, *Organizarea administrativă a statului feudal Moldova în secolul XIV-XVIII*, în "AIIAI", II, 1965, p. 146; Idem, *Noi conside-*

Un punct de vedere apropiat există în privința dispariției ocoalelor domnești în decursul secolului al XVII-lea⁵.

Totuși, nu există încă un studiu de ansamblu care să sintetizeze toate constatările și observațiile, speciale sau generale de până acum. În rândurile care urmează ne propunem să suplinim tocmai această lacună, insistând mai ales asupra modificărilor teritoriale ale hotarului, pe baza analizei celor două hotărâni din 1495 și 1757, asupra consecințelor micșorării moșiei târgului pentru locuitorii Bârladului, precum și formele de luptă folosite de aceștia împotriva numeroaselor samavolnicii ale domniei sau ale marilor feudali⁶.

Nu vom aborda însă problema, pe cât de interesantă pe atât de complexă și disputată încă a originii hotarelor și ocoalelor domnești, considerând că sfera ei implică o arie de referință cu mult mai largă, care depășește, evident, limitele reconstituirii noastre.

Este bine cunoscut faptul că așezările urbane formate în cadrul statului feudal au devenit proprietate domnească. "Domnul după vechile obiceiuri va stăpâni toate orașele Moldovei ca proprietatea sa", relatează la începutul secolului al XVIII-lea Dimitrie Cantemir⁷. Toate orașele dispuneau de o anumită moșie sau hotar, prin care se înțelegea terenul care îl înconjura, format din ogoare, imaș și fânețe, livezi, vii, prisăci, iazuri, vaduri de mori etc.

Preexistând întemeierii statului, în situația în care ele s-au suprapus celor sătești, hotarele târgurilor s-au fixat totuși la sfârșitul secolului al XIV-lea și în decursul secolului al XV-lea, odată cu cristalizarea formelor administrativ-teritoriale. În aceeași perioadă s-au format și ocoalele domnești, care cuprindeau un număr de sate anexate la un târg, cetate sau curte domnească⁸.

rații privind orașe și târgurile din Moldova, în sec. XIV-XIX, în "AIIAI", VII, 1970, p. 48-50; Idem, Fărămițarea feudală și lupta pentru centralizarea statului, în "AIIAI", XVI, 1979, p. 317-318; I. Toderașcu, Unele precizări cu valra târgurilor din Moldova din secolul XV-XVIII, în "ASUI", XII, act. III, 1966, p. 153-163.

5. În secolul XVII pentru dispariția ocoalelor domnești opinează A. Sava, C.C. Giurescu, D. Ciurea (vezi *op.cit.*, la nota 2-4). A. Sava a încercat să explice desființarea acestor formațiuni administrative și în funcție de stabilirea capitalei Moldovei la Iași în a doua jumătate a secolului XVI.

6. Vezi N. Grigoraș și C. Șerban, *Aspecte din lupta orășenilor din Țara Românească și Moldova împotriva asupraii feudale în secolul al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea*, în "Studii", XII, nr. 6, 1960, p. 32-34 și nr. 3, 1961, p. 643; și V. Berbecaru, *op.cit.*, p. 363-367.

7. *Tratatul de la Luțk*, 13 aprilie 1711, în D.A. Sturza și C. Golescu Vartic, *Acte și documente relative la istoria renașterii românești*, I. București, 1900, p. 17; P.P. Panaitescu, *Tratatul de alianță dintre Moldova și Rusia din 1711*, în "Studii", IV, 1961, p. 912.

8. Deși, în prezent, s-au clarificat noțiunile de hotar și ocol domnesc, continuă unele discuții între cercetători privind originea acestora. C.C. Giurescu, N. Grigoraș, I. Toderașcu, au susținut originea rurală a orașelor, ținând cont și de folosirea în devălmășie a moșiei târgurilor, cât și de prezența în numeroasele documente medievale a acestor "oameni bătrâni și buni", alături de autoritatea municipală. C.C. Giurescu a considerat ocoalele domnești domenii feudale, care au apar-

În acțiunea de consolidare a puterii centrale desfășurată de domnie în secolul al XV-lea și în special de Ștefan cel Mare, orașele au jucat un rol important pe plan social-economic și politico-militar. Nu întâmplător Ștefan cel Mare a confirmat, după informațiile documentare de care dispunem, trei hotărnicii mai vechi aparținând orașelor Tg. Frumos, Vaslui și Bârlad. Hotărnicia Bârladului din 1495, fără îndoială, unul din documentele principale emise de cancelaria domnească, stipulează în partea introductivă că a fost emisă la cererea "acestor adevărați șoltuzi și pârgari și toți târgoveții noștri din târgul Bârlad", precum și a "toți oamenilor săraci din toate satele ce se țin de acel târg și sunt așezate pe hotarul lor"⁹. Considerăm că satele, indicate în hotărnică: Lipinești, Brădești, Sușnești, Hrănești, Roșcani, Perieni, Porțari, Drujești, mărgineau doar moșia târgului Bârlad, fără a face totuși parte din ea și nu aveau nimic comun nici cu cele din ocol, ascultătoare direct de curtea domnească: Lăslăcani pe Tutova, Zorleni, Rânzești, Mărciucani, Bilițigani, Cetățuia, Dolhești¹⁰.

Scopul eliberării acestui act din 1495 era necunoașterea hotarului "cel vechi, care din veacuri s-a ținut de acel târg al Bârladului"¹¹. Nu este vorba de o simplă formulă de cancelarie domnească, ci de o confirmare a unor drepturi legate de vechimea lui mult mai îndepărtată. Extremitățile moșiei târgului Bârlad, variaua între 10 și 18 km folosindu-se ca semne hotarnice din loc în loc câte "o movilă săpată", "stejari însemnați", "groapă săpată" sau porțiuni din cursul unor ape (Bârladul și afluenții săi: Jeravăț, Tutova, Simila). Amintirea acestora s-a perpetuat din generație în generație până în vremurile noastre. Hotarul începea din malul râului Bârlad, mai sus de târg în dreptul unei sălcii, străbătea șesul până la Dealul Mare, ajungând în vârful dealului în fața Lipineștilor, parcurgea făgetul Leahului, de-a lungul obcinei până la drumul ce mergea spre

ținut inițial voievozilor și cnezilor locali, iar după întemeierea statului au trecut în proprietate domnească. În scopul aprovizionării târgurilor, cetăților, sau curților domnești, un număr de sate au fost desemnate de domnie să fie ascultătoare de acestea și nu de ținutul din care făceau parte. D. Ciurea a apreciat că nu poate fi vorba de ocoale domnești înainte de Ștefan cel Mare, utilizarea termenului în actele de cancelarie medievală, generalizându-se abia în secolul al XVI-lea. În acest sens nu este de acord cu interpretarea termenului de *volost*, în actul de reconciliere din 1 septembrie 1435 între Ilie și Ștefan, fiii lui Alexandru cel Bun, pentru Bârlad, ca prima mențiune a ocolului acestui târg și a sugerat traducerea termenului prin "ținutul Bârladului" (vezi *op.cit.*, la nota 4).

9. N. Iorga, *op.cit.*, p. 206-208; I. Bogdan, *op.cit.*, p. 48-52; I. Antonovici, *op.cit.*, II, p. 1-3, *DIR*, A. Moldova, XV, 2, p. 210-212; *DRH*, A. Moldova, III, doc. 151, p. 281-282.

10. Satele Sușnești, Hrănești, Porțari au dispărut de-a lungul vremurilor (Vezi C. Cihodaru, *op.cit.*, p. 50-64), celelalte s-a menținut până în prezent, fie sub vechea denumire (Brădești, Perieni, Drujești) sau adoptând un alt nume (Lipinești – Frunțișeni). Aceeași situație o întâlnim și cu unele sate din ocolul domnes al târgului Bârlad care și-au schimbat denumirea: Bilițigani – Dilițigani-Cemați; Mărciucani-Ivești (Cf. cu D. Ciurea, *Organizarea administrativă a statului...*, p. 232).

11. *DRH*, A, III, p. 281.

Trestiana, apoi pe lângă Brădești până la pâraul Jeravăț mai jos de Sușnești. Continua apoi până la vărsarea Jeravățului în Bârlad, mai jos de Hrănești, traversa râul Bârlad și de aici la deal direct până la malul pâraului Tutova, mai jos de Roșcani; urca apoi de-a lungul pâraului Tutova până la gura Crângului, trecea peste dealul Perienilor, apa Similei și revenea la malul Bârladului de unde începuse măsurătoarea (vezi și harta anexă)¹². Cu ocazia hotărniciei, Ștefan cel Mare dăruia o siliște pe Tutova "anume Ivancea de la Tătarca" pentru a fi anexată moșiei Bârladului, siliște cumpărată de domn cu 100 de zloți tătarăști de la Anușca și Mușa, fetele lui Mihăilă Toader¹³. De asemenea, întărea bătăliștilor scutirea de vama cea mică¹⁴.

Tot din cuprinsul hotărniciei se relevă și prezența "oamenilor săraci" în două ipostaze, mai întâi cei "din satele ce țin de acel târg" și în al doilea rând cei "din târgul nostru Bârlad". Prima situație este legată de cererea formulată domniei în vederea recunoașterii hotarului Bârladului. În al doilea caz "oameni săraci" sunt considerați toți târgoveții, cu excepția autorităților municipale, care urmau să beneficieze de un privilegiu mai vechi, privind scutirea de vama cea mică. O situație similară întâlnim și în hotarnica Vasluiului în care Ștefan cel Mare precizează că "am miluit pe șoltuzii și pârgarii și pe toți oamenii săraci din târgul Vasluiului și le-am întărit obiceiul cel vechi de a plăti vama cea mică"¹⁵. Termenul folosit în document nu trebuie suprapus însă întru totul semnificației sociale. Orașul, chiar în etapa de început, nu era constituit încă dintr-o masă omogenă de oameni. Abia treptat se vor accentua deosebirile dintre diferitele categorii de meșteșugari și negustori, clerici, slujbași, dregători, ajungând să îmbrace formele cristalizate din etapa de descompunere a feudalismului.

Hotarul târgului Bârlad a suferit unele schimbări în timp, îngustându-se treptat, ca urmare a numeroaselor danii, făcute de domnitori unor persoane particulare, pentru slujbele îndeplinite, sau mănăstirilor. De la acordarea unor privilegii fiscale, a unor vaduri, pentru instalare de mori, pive, locuri pentru prisăci, a unor terenuri rămase libere după redistribuirea lor anuală târgoveților, s-a ajuns la cedarea unor părți din moșia târgurilor, fapt care lovea direct în interesele economice ale acestora din urmă. Bârladul era un important centru vamal

12. *Ibidem*. Vezi I. Antonovici, *op.cit.*, IV, p. 59. Identifică Valea Sălcuței cu "salcia" de pe malul Bârladului de unde începuse măsurarea hotarului. Dealul Movilei și Valea Movilei cu "movila săpată" dinspre Drujești și râul Bârlad, iar Dealul Stejarului cu ultimul stejar de pe obcină. Considerăm că hotarul nu avea o întindere atât de mare ca să atingă obcina din zona Ghermăneștilor unde se afla Dealul Stejarului. De asemenea, apreciem că latura de răsărit a ocolului Bârladului se aflat între Prut și obcină și nu de-a lungul acesteia, cum afirmă I. Antonovici, ceea ce a implicat unele confuzii cu întinderea hotarului acestui târg (Idem, *op.cit.*, IV, p. 58).

13. *DRH*, A. III, p. 282.

14. *Ibidem*.

15. I. Bogdan, *op.cit.*, p. 63-66.

al Moldovei de Jos. Vama cea mare se plătea de negustorii străini pentru mărfurile aduse în mai multe locuri, depinde de direcția de unde veneau. De multe ori domnitorii dăruiau vama acestor târguri mănăstirilor sau unor mari boieri. Așa s-a întâmplat cu vama târgului Bârlad care a fost dăruită de Alexandru cel Bun mănăstirii Bistrița, în 1422¹⁶, iar în timpul lui Eustatie Dabija mănăstirii Bârnova în 1665¹⁷. Acordarea unor terenuri din hotarul târgurilor, atât prin danie, cât și prin vânzare, în vederea redresării visteriei domnești, devine un fapt curent începând din a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Astfel, în 28 martie 1594 Aron Vodă întărește lui Toader Chiriac, mare vameș, stăpânirea asupra satului Zorleni cu loc de moară mai sus de Bârlad, care făcuse parte "din hotarul târgului Bârlad"¹⁸. Dania fusese efectuată de Aron Vodă în schimbul a 6 cai buni și a 2000 de aspri, dați de marele vameș în timpuri de restriște¹⁹. După cum ne informează D. Cantemir, 2000 de aspri echivalau cu 10 galbeni²⁰. Considerăm însă că în acest caz nu este vorba de o danie din hotar, ci din ocolul târgului Bârlad, care a fost supus aceluiași sistem de spoliere. Dania amintită a fost confirmată și de Eremia Movilă la 9 iulie 1602²¹.

Moșia Bădeana a fost deslipită din hotarul târgului Bârlad și dăruită mănăstirii Grăjdeni de ctitor, după tradiție Petru Rareș. În 1599 Eremia Movilă întărește lui Nistor Ureche, marele vornic al Țării de Jos, alături de satul Giulești pe râul Bârlad și satul Bădeni, pe care îl cumpărase de la preotul Ioan, de la mănăstirea Grăjdeni, plătind cu 50 de boi o moarte de om²². Aceste sate de la N. Ureche au trecut la Al. Buhuș, hatmanul, și apoi la V. Gheuca. La 16 august 1641, Vasile Lupu dăruiește vameșului Teodor Palade o bucată de pământ din moșia Bârladului ce era lângă hotarul satului său Porțărești, pe pârâul Simila²³. În vederea delimitării unor loturi de pământ din moșia târgului, domnul obișnuia să trimită câte un dregător care urma să fie ajutat de autoritățile locale. În 1667 Iliaș Alexandru Voevod însărcina pe Bejan Gheuca, vornic de Bârlad, să stabilească hotarele satelor Frunțișeni și Balumirești, ce aparțineau comisului Ștefan Cerchez²⁴. Cu această ocazie urma să se fixeze hotarul dinspre Bârlad și cel ce era danie de la Duca Vodă, din valea Trestianei, "de la podul lui Clefaș

16. DRH, A.I. doc. nr. 51, p. 75-76.

17. I. Antonovici, *op.cit.*, IV, p. 100-101.

18. DIR, A, XVII, 4, p. 105.

19. *Ibidem*.

20. D. Cantemir, *Descrierea Moldovei*, ed. 1968, p. 219.

21. DIR, A, XVII, 1, p. 48.

22. Gh. Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, III, partea a II-a, Iași, 1906, p. 149, 158.

23. I. Antonovici, *op.cit.*, II, p. 7-8. Satul Porțărești fusese cumpărat de T. Palade de la Ș. Gheuca și confirmat de V. Lupu la 25 ianuarie 1636 (I. Antonovici, *op.cit.*, III, p. 37).

24. *Ibidem*. Siliștea Frunțișenilor a fost dăruită la 28 septembrie 1629 de Alexandru Coconul lui Maftei Roșca, negustor din Bârlad, pentru doi cai buni "dați în treaba țării" (*Ibidem*, p. 4).

în jos, până la vâlceaua Dumbrăvița, unde începea și hotarul Cetățuii și de aici peste drumul ce merge la târg la deal spre Odăile Vânteștilor, până la hotarul Popenilor și la obârșia Vârleazului”.

Bucata de pământ cuprinsă între Balumirești și Dealul Mare a revenit tot lui Ștefan Cerchez ca danie de la Andonie Vodă și făcuse parte din hotarul Bârladului²⁵. Valea Balumireștilor va fi cedată, câțiva ani mai târziu, de stolnicul Ștefan Cerchez la 20 iunie 1692, feciorilor Vântului din Bârlad²⁶. În secolul al XVII-lea aparținea serdarului Dediu Codreanu: Frunțișenii, Dealul Mare și Balumirești²⁷. La 7 noiembrie 1704, Mihai Racoviță l-a însărcinat pe postelnicul Ion Abaza pentru ca împreună cu Bejan Hudici, vornicul de poartă, să aleagă o parte din hotarul târgului Bârlad pe care l-a dăruit-o vistiernicul Ion Palade²⁸. Din raportul hotarnicilor către domnie reiese că terenul cedat a fost marcat prin stâlpi “de la malul Bârladului, mai jos de gura Similei și de la iazul lui Gavril Covrig, ce a fost vornic de Bârlad, peste șes și drumul mare, mai jos de podul de pe Simila, peste deal în Valea Seacă, apoi spre apus, în vârful dealului, pe lângă drumul ce vine din Tutova spre oraș, de acolo prin Crâng până la hotarul Bilișanilor²⁹ și hotarul Perienilor, Băcanilor și Drujeștilor³⁰. Această danie afecta serios latura nordică și o parte din cea de apus a moșiei târgului; ea a fost confirmată prin hrisov domnesc, la 4 decembrie 1704, cât și în cea de a doua domnie a lui Mihai Racoviță, la 1 iunie 1708³¹. Daniile trebuiau întărite la venirea noului domn, deoarece multe din ele puteau fi anulate pe motiv de hiclenie sau din lipsă de moștenitori și trecute în altă posesie. Uneori se întorceau la primul beneficiar. Este cazul vistiernicului I. Palade care a avut de suferit “pentru nedreptatea ce-i făcuse Antioh Cantemir”, cu unele proprietăți ale sale, deoarece rămăsese credincios domnului Mihai Racoviță ce fusese mazilit. Revenind la domnie Mihai Racoviță nu numai că îi va întări vechea danie, dar

25. *Ibidem*, IV, p. 141-143.

26. *Ibidem*.

27. La 12 noiembrie 1743, Frunțișenii intră în stăpânirea lui Dediu Codreanu, act confirmat și de C. Racoviță la 7 mai 1751 (I. Antonovici, *Documentele Casei Roșca Codreanu*, II, p. 6, 7-8). La 1 august 1752 C. Racoviță îi dăruiește moșia Dealul Mare, din hotarul târgului Bârlad. Boierii hotamici, Teodor Jora, stolnic și C. Coroiu, paharnic și Șt. Popescu, vornic de poartă, au fixat întinderea acestei moșii prin apa Bârladului, mai sus de târg spre răsărit la gura Văii, până la drumul spre Fălciu, de aci pe matca Văii viilor la răpa Cimbalei, pe lângă casele lui Lupu Codreanu, tatăl lui Dediu Codreanu, alături de hotar domnesc, până unde se întâlnește cu hotarul mănăstirii Grăjdenilor, ce fusese tot loc domnesc, pe zarea Dealului Mare, până la hotarul Frunțișenilor și apoi până la fundul Văii Vârlezii, unde se întâlnește pe locul Zorilenilor și al Popenilor; de aici la vale spre apus, alături de moșia Zorilenilor spre apa Bârladului (*Ibidem*, p. 29). În 1756 C. Racoviță îi întărește și Balumireștii (*Ibidem*, p. 11).

28. I. Antonovici, *op.cit.*, III, p. 16-17.

29. *Ibidem*.

30. *Ibidem*, p. 17-20.

31. *Ibidem*, p. 20-21.

îi va adăuga și iazul lui Gavril Covrig și toată apa Bârladului din acea parte³³. La 18 martie 1710, N.A.I. Racoviță³⁴, iar la 4 septembrie 1714 și sfatul domnesc³⁵.

Antioh Cantemir s-a înscris printre domnii care au continuat politica de rășluire a hotarului târgului Bârlad. Printre beneficiari se număra marele vornic Vasile Costache, care obținuse în 1696, "pentru slujbele cu credință și dreptate ce au făcut țării", un vad de moară pe apa Bârladului, în mahalaua Podeni din hotarul târgului³⁶. Aga Gheorghe intra și el în posesia unei bucăți de pământ între apa Bârladului și Trestiana până la hotarul Grăjdenilor și Bursucilor, în 1698³⁷. Înspre Trestiana se învecina cu teritoriul familiei Palade, care primise încă din timpul lui Vasile Lupu Siliștea Cetățuia, cu vad de moară pe Bârlad și cu locuri de iazuri pe pârau Trestiana din ocolul Bârladului³⁸. După o scurtă stăpânire de către mănăstirea Bursuci căruia îi fusese donată în 1707, în anul următor, prin zapisul semnat de Aftanasie, egumenul mănăstirii Bursuci, se adeverea că pentru suma de 205 lei și 10 bani întoarce lui I. Palade, marele vistiernic, siliștea Cetățuia sau Trestiana³⁹. Familia boierilor Palade, care au deținut înalte dregătorii în secolul al XVII-lea și al XVIII-lea, obținuse din dani, căsătorii, moșteniri, cumpărare, întinse moșii în jurul Bârladului, unele dintre ele făcuseră parte din ocolul și chiar din hotarul târgului⁴⁰.

Împresurarea moșiei târgului și a unor sate răzășești devine tot mai pronunțată în secolul al XVIII-lea, determinând o stare generală de nemulțumire, manifestată prin numeroase jalbe trimise domniei. La 17 martie 1742, cartea de judecată a logofătului Sandu Sturza, constată, în urma cercetării întreprinse, adevărul celor relatate de răzeșii din satele Bicani și Balosinești, pentru împresurările ce le-a făcut vornicul I. Palade asupra moșiei lor ca urmare a cumpărării numeroaselor terenuri de pământ⁴¹. Fenomenul este general, mai

32. *Ibidem*, p. 22-24.

33. *Ibidem*.

34. *Ibidem*, p. 26-28.

35. *Ibidem*.

36. *Ibidem*, II, p. 8-9.

37. *Ibidem*, p. 11-12.

38. *Ibidem*, III, p. 1-16. Această siliște a fost vândută în 1685 slugerului Gavril Palade. În 1707 lordache Cantacuzino, biv vel medelnice, face danie mănăstirii Bursuci o jumătate din satul Trestiana, iar cealaltă parte o vinde aceleași mănăstiri pentru niște datorii ale fratelui său Toader. În 1708, I. Palade, vistiernicul, răscumpără moșia Trestiana de la egumenul mănăstirii Bursuci, act întărit în mai 1708, de M. Racoviță și la 9 iulie 1724.

39. *Ibidem*, II, p. 16-17, f. 5-6.

40. *Ibidem*, III, p. 37-188. Familia Palade deținea în ținutul Tutovei satele: Păulești, Bălăceni, Portărești, Drujești, Români, Zmeenii Băcani; părți din moșia Bicani, Bolosinești, Stângăceni, Pleșești, Greci, Hulpășeni, Ibănești, Coroiești, Mânzați, Tunsești, Serbănești, Balosinești, Suceveni, Horgești, Rădăești, Drăgani.

41. *Ibidem*.

ales după reformele lui C. Mavrocordat și reflectă tendința tot mai pronunțată a marilor feudali de sporire a suprafețelor cultivabile și a forței de muncă, în vederea comercializării mai intense a produselor pe piața internă și, cu anumite restricții, pe cea externă. În deceniile următoare daniile au sporit ajungând până la cedarea totală a moșiei târgurilor și uneori chiar și a vetrei acestora. Documentele secolului al XVIII-lea consemnează astfel de situații: Bârlad (1757), Tecuci (1757), Vaslui (1757), Buzău (1765), Huși (1768), Craiova (1769), Ploiești (1775)⁴².

Procesul de depreciere a hotarului domnesc al Bârladului a culminat cu hrisovul emis de Constantin M. Cehan Racoviță din 30 ianuarie 1757, prin care se dăruiește moșia dimprejurul târgului mănăstirii Sf. Samuel din Focșani⁴³. Dania a fost confirmată la 15 iulie 1758 de Scarlat Grigore Ghica⁴⁴ și de Ioan Toader la 3 februarie 1759⁴⁵. Cu această ocazie s-a efectuat o nouă hotărnicie. Noul hotar pornea de la vărsarea Similei în râul Bârlad, învecinându-se cu moșia Pălădeștilor, străbătea șesul, drumul cel mare, urca pe muchea dealului prin vâlceaua Sohădăeșului până în matca Văii Săci care vine de la Perieni. De aici se îndrepta spre Crâng până la drumul ce merge spre bogești și apoi urca dealul până la marginea Crângului, de-a curmezișul peste deal până la matca Văii Crângului și până la locul Ciocanilor, unde se întâlnea cu vechiul hotar din secolul al XV-lea. Această latură reprezenta 3800 stânjeni, adică 8474 m⁴⁶. De aici cobora pe la Pietrile lui Cantemir, unde s-a găsit vechiul hotar, pe lângă moșia logofătului Bogdan, în Valea Ilie, în total 1840 stânjeni, adică 4304 m. Urma matca Văii Ilie în șesul Bârladului și de acolo de-a curmezișul până în malul apei Bârladului, totalizând 2620 stânjeni, adică 6842 m. În continuare hotarul mergea alături de apa Bârladului pe șes până la vatra târgului, drept la Biserica Ungurească⁴⁷, reprezentând 2500 de stânjeni, adică 5575 m. De aici, din vâlceaua ce este hotar, de-a lungul vetrei târgului până la gura Similei, în total 1640 stânjeni, adică 3757 m. Măsurătorile s-au făcut și pe mijloc, din vatra târgului de la drumul cel mare ce mergea pe la Biserica Domnească până la hotarul logofătului Bogdan, găsindu-se 2600 de stânjeni, adică 5921 m.

Mărturia hotarnică din 20 februarie 1757 era iscălită de Șt. Pascu și Andrei Cazacu, mazili hotarnicii, preoți, târgoveți și cuprindea moșia târgului de ambele părți ale Bârladului. Suprafața moșiei era cu mult mai restrânsă decât în secolul al XV-lea ca urmare a numeroaselor terenuri acordate de domnie marilor boieri

42. N. Iorga, *Documentele familiei Calimah*, I, p. 588-599.

43. Arh. St. Iași, p. 611-35, 36-37; N. Iorga, *Studii și documente istorice*, VI, p. 45; I. Antonovici, *op.cit.*, II, p. 32-37.

44. I. Antonovici, *op.cit.*, II, p. 39-40.

45. *Ibidem*, p. 41-42.

46. Un stângen moldovenesc era egal cu 2,23 m, iar cel muntenesc cu 1,95 m.

47. Se referă la biserica catolică din extremitatea sud-estică a orașului.

sau mănăstiri, extremitățile sale fiind cuprinse între 8,5 km și 3,7 km. Numai pe două porțiuni restrânse se întâlnea cu vechiul hotar în dreptul locului Ciocanilor și la Pietrele lui Cantemir, de unde începea Valea Ilie; în rest era înconjurată de întinsele proprietăți ale familiei Palade și logofătului Bogdan. Cu această ocazie a fost fixată și vatra târgului Bârlad, între malul târgului Bârlad în direcția Bisericii Domneasca, malul Vâlceleii, în colțul de la deal înspre Perieni, colțul de deal în dreptul Bisericii Ungurești și din nou malul Bârladului.

Cea mai importantă schimbare a intervenit însă în statutul juridic al orașenilor, care din oameni liberi, cu obligații doar față de stat au devenit dependenți față de noul proprietar al moșiei. Populația târgului Bârlad a folosit în continuare pământul, dar obligându-se să dea mănăstirii Sf. Samuel din Focșani, proprietarul moșiei, zeciuiala "din țarini, fânețe, prisăci, de la câmp"⁴⁸.

Clădirile și plantațiile continuau să fie scutite de impozite, bucurându-se de un regim preferențial consemnat și în cartea de apărare obținută de târgoveți de la Constantin Racoviță la 12 martie 1757⁴⁹. În general, aceste înțelegeri nu se vor respecta, noii proprietari ai moșiei târgului Bârlad mărinind considerabil obligațiile în detrimentul bârlădenilor. Unii domni mai realiști, ca N. Mavrocordat au încercat să anuleze astfel de danii care vitregeau interesele târgoveților, dar acțiunile lor nu au dat rezultatele scontate din cauza opoziției marilor boieri⁵⁰.

Călătorind prin Moldova în 1764, lordul Baltimore sublinia cu amărăciune: "Bârladul era atunci un sărac târgușor, înconjurat din toate părțile de pământuri nelucrate, deși calitatea lor este prea bună și lesne s-ar putea perfecționa prin cultură"⁵¹. Desigur, că aprecierea este întrucâtva exagerată, totuși nu trebuie uitate animozitățile care existau între târgoveți și proprietarii moșiei Bârladului ca urmare a insuficienței terenurilor pentru cultură în condițiile creșterii populației urbane, cât și prelucrarea rudimentară a terenurilor arabile comparativ cu statele Europei Apusene.

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea unii domni au aprobat chiar donarea vetrelor târgurilor. La 25 noiembrie 1784, Al. Mavrocordat a dăruit vatra târgului Bârlad căminarului lordache Balș⁵². Acesta obținuse dreptul de a lua bezmen de pe tot ce era locuit în vatra târgului; de la cei care vindeau vin și rachiu se puneau o taxă de 6 lei de sută și 4 lei de poloboc pentru vin și o para de oca pentru rachiu, de asemenea, se încasa martasipia pentru vitele care se vindeau la târg⁵³.

48. I. Antonovici, *op.cit.*, II, p. 37-38.

49. *Ibidem*.

50. M. Kogălniceanu, *Cronciile Române*, 1872, II, p. 85.

51. A. Papadopol Calimah, *op.cit.*, p. 8.

52. I. Antonovici, *op.cit.*, II, p. 176.

53. *Ibidem*. Vezi pentru detaliu I. Toderașcu, *op.cit.*, p. 153-163.

În 1785 moșia târgului Bârlad a fost cedată de egumenul mănăstirii Sf. Samuel din Focșani, logofătului I. Cantacuzino, în schimbul moșiei Vadurelele. Schimbul a fost întărit de Al. I. Mavrocordat prin hrisov domnesc, la 26 decembrie 1785⁵⁴. În acest timp, în ianuarie 1786, asistăm la un nou schimb între lordache Cantacuzino, privind moșia Bârladului, în locul unor proprietăți din ținutul Hârlăului, la care s-a adăugat suma de 1000 lei și patru sălașe de țigani⁵⁵. Necesitatea folosirii unor terenuri pentru cultivarea plantelor și creșterea animalelor determină pe târgoveți să trimită o scrisoare de învoială cu spătăreasa Catrina Cantacuzino, la 8 mai 1786⁵⁶. Pentru pământul arendat se obligau să dea dijma obișnuită, iar pentru casele ridicate în afara vetrei târgului, adetiul după ponturi. În ceea ce privește imașul stabilit, locuitorii erau scutiți de orice dare.

Al. I. Mavrocordat, însărcinează pe vornicul C. Palade ca să meargă la Bârlad, în vederea alegerii locului pentru imașul necesar târgoveților "cât va socoti și cu voia Catrinei Sturzoaia", pentru care nu trebuiau să plătească nici o dare⁵⁷. În mărturia trimisă de C. Palade domnului, la 26 iunie 1786, se arată că bârlădenilor spre apus "le-a rămas puțin loc, fiindcă în zarea dealului sunt țărinile târgoveților", iar "din Balta Oii până în apa Bârladului, numai șesul, nu și dealurile"⁵⁸. În scurt timp au apărut neînțelegeri între proprietatea moșiei și târgoveți, deoarece imașul fixat s-a dovedit a fi neîndestulător. Calea cea mai frecventă folosită de târgoveți a fost trimiterea numeroaselor jalbe către domnie, prin care se arătau abuzurile efectuate de marii feudali. Cu ocazia trecerii prin Bârlad a domnului Al.I. Ipsilante, în drum spre Iași, târgoveții i-au înmănat o plângere împotriva spătăresei Catrina Sturza, deoarece "s-au văzut strâmtorați de toată hrana vieții lor"⁵⁹. În condițiile în care o parte a locuitorilor continuau să se ocupe cu agricultura, măsurile opresive luate de proprietarii moșiei târgurilor loveau direct interesele economice ale acestora. Situația devine generală și ne este relatată de numeroasele documente de epocă în care se sublinia că, "n-au târgurile unde să se hrănească"⁶⁰.

În urma cererii formulate de locuitorii Bârladului, domnul Al. I. Ipsilante în 1787 a însărcinat pe ispravnicii ținutului Tutova să cerceteze câte case sunt în

54. I. Antonovici, *op.cit.*, p. 164-165.

55. *Ibidem*, p. 167.

56. *Ibidem*, p. 79. Exceptau situațiile în care vitele nesupravegheate ar depăși limitele imașului, provocând pagube proprietarului moșiei. Conform înțelegerii se interzicea folosirea imașului pentru vitele boierilor, mazililor cât și efectuarea de arături și locuri de stână.

57. *Ibidem*, p. 170.

58. *Ibidem*. Imașul era cuprins între Puțul lui Ciocârlie, Balta Oii, dealurile Tutovei, Dealul Mare, unde se afla proprietatea sârdăresei Catrina Codrescu.

59. *Ibidem*, p. 174. Vezi și N. Grigoraș și C. Șerban, *op.cit.*, p. 32-34.

60. M. Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 85.

interiorul târgului pentru a fi scutite să plătească adetiul, restul caselor ridicate în afara vetrei târgului urmând să dea această taxă în conformitate cu hotărârea ponturilor domnești și învoiala cu spătăreasa Cantacuzino⁶¹. În încheiere se făcea precizarea că dacă nu se va ajunge la o înțelegere cu proprietara moșiei, târgoveții se puteau adresa Divanului.

Sunt situații însă când cererile târgoveților nu sunt luate în considerație, iar trimișii lor suferă unele admonestări din partea autorităților centrale. Astfel plângerea trimisă lui Al. I. Mavrocordat "nu numai că n-au găsit o dreptate, dar încă trimișii lor au fost siliți de au dat zăpis, de frică, împotriva cererii și a jalbei lor⁶².

Neînțelegerile dintre târgoveți și proprietara moșiei Bârladului nu s-au terminat. De aceea la 9 iulie 1792, Divanul a fost convocat pentru a cerceta aceste reclamații⁶³. Luând în considerație probleme depuse, domnul hotărăște ca și pe viitor târgoveții să fie scutiți de impozite pe case, pivnițe și grădini din vatra orașului. După cum s-a mai precizat proprietarii pretindeau orășenilor o taxă numită bezmen sau embatic, pentru case, loc de case, magazii, prăvălii, șoproane; le făceau greutate în folosirea imașului, a morilor și iazurilor. Aceste constrângeri economice aplicate de boieri veneau în contradicție cu noile relații capitaliste, ai căror gemeni se găseau în cadrul producției orășenești⁶⁴. Tendința de acaparare de noi teritorii în vederea sporirii marii proprietăți generează conflicte, pe de o parte, între proprietatea moșiei Bârladului și târgoveți, pe de altă parte, între cei doi reprezentanți ai marii boierimi, familia Sturza și Palade timp de aproape două decenii⁶⁵.

În condițiile unui pronunțat spirit antifeudal continuă conflictul cu târgoveții bârlădeni. Silniciile făcute târgoveților sunt prezentate și în jalba din 13 febru-

61. I. Antonovici, *op.cit.*, II, p. 172-174.

62. *Ibidem*.

63. *Ibidem*, p. 79. Târgoveții se jeluiau că imașul este neîndestulător pentru necesitățile sporite ale orașului, din această cauză vitele lor mai pătrund pe terenul Catrinei Cantacuzino (Sturza), de asemenea, se împotriveau de a plăti dări pe casele construite în afara vetrei târgului, pe motiv că acest teren a fost loc domnesc, confirmat de Ștefan cel Mare și urmașii săi.

64. D. Ciurea, *Noi date despre istoricul orașelor din Moldova în secolul al XVII-XIX*, în "SCSI", VIII, 1957, p. 225.

65. I. Antonovici, *op.cit.*, II, p. 80. Spătarul Gh. Costandachi a fost însărcinat de domnul Grigore Ghica cu efectuarea unei noi hotărâcii în vederea delimitării moșiei târgului Bârlad de moșia spătarului C. Palade. Spătarul Gh. Costandachi, scria la 4 ianuarie 1793 vornicului lordachi Cantacuzino că la efectuarea hotărâcii nu a participat nimeni din partea moșiei târgului. Deoarece conflictul nu se încheiase între cei doi feudali, procesul ajunge în fața Divanului. În rezoluția dată la 12 iulie 1804, C. Palade promitea să meargă cu inginerul hotarnic pentru a se stabili limitele cu moșia catrinei Sturza (*Ibidem*, p. 109). În 1806 conflictul nu se rezolvase. O nouă rezoluție pusă de Al.C. Moruz, prevedea ca logofătul Țării de Jos să oblige pe vornicul Palade ca îndată ce se va realiza hotărâcia să fie trimiși spre cercetare Gavril Conachi biv vel vomic și Ion Jora biv vel paharnic. (*Ibidem*, p. 112-113). Procesul este reluat în 1814 între C. Palade și N. Dimachi, ginerile Catrinei Sturza. În rezoluția Divanului se stabilea hotarul între moșia Bârladului și moșia Cetățuia sau Trestiana (*Ibidem*, p. 140-161).

arie 1793 către domnul M.C. Suțu⁶⁶. Astfel doi târgoveți au fost închiși mai mulți ani pentru neachitarea datoriilor. Pentru a fi eliberați a fost dată o nouă scrisoare, întărită de domn, dar cu obligația "a plăti pentru imaș". Târgoveților li se promitea să-și trimită reprezentanți la domnie și Divan pentru a afla "îndreptarea dreptății lor"⁶⁷. Noi nedreptăți s-au abătut asupra târgoveților bârlădeni. Deși prin hrisovul din 25 noiembrie 1784, emis de Al. Calimah și întărit la 6 august 1792 de Al. C. Moruz se stabileau unele criterii privind încasarea besmenului din vatra târgului Bârlad de către caimacanul lordache Balș, acestea nu au fost respectate. Din jalba slugerului I. Cârjă, locuitor al Bârladului, reiese că se lua un impozit de 30 parale în loc de 10 pentru fiecare casă, iar pentru imaș trei parale, deși acesta era scutit de taxe conform înțelegerilor mai vechi⁶⁸. În aceste situații târgoveții sunt nevoiți să-și pască vitele și pe moșia Catrinei Sturza, imașul acordat dovedindu-se insuficient. Din analiza reclamațiilor făcute de Catrina Sturza către domnie, reiese că necesitățile comerciale ale orașului sporiseră. Alături de vitele locuitorilor, imașul mai era folosit de sutele de vine aduse pentru vânzare în zilele de târg, cât și de miile de oi întreținute pentru tăiat⁶⁹. La 12 august 1809, Divanul Moldovei acordă împuterniciri spătaresei și vechilului său să apere moșia Bârladului împotriva târgoveților ce ar voi să treacă cu vitele sau cu îngrădituri fără știrea sau învoirea ei⁷⁰. O nouă împuternicire este dată de divan la 11 aprilie 1811, spătarului Ioan Sturza, epitropul Profirei Miclescu împotriva târgoveților⁷¹. În această dispută domnia apăra interesele marilor boieri. Interesul pentru delimitarea exactă a diferitelor proprietăți se accentuează generând noi conflicte atât cu târgoveții, cât și cu răzeșii din satele limitrofe amenințate cu pierderea libertății.

Aprobând o nouă hotărnicie în hotărnicie în 1813 pentru moșia Bârladului la cererea epitropiei Profirei Miclescu, domnul Scarlat Al. Calimah indica să fie de față și toți răzeșii din jur cu documentele ce le atestă dreptul la proprietate asupra unor loturi de pământ⁷². Se spera ca în acest fel să se pună capăt conflictului. La sfârșitul aceluiași an, spătarul N. Dimachi, ginerele Catrinei Sturza, continua reclamațiile împotriva locuitorilor bârlădeni. Concomitent târgoveții trimit noi jalbe domniei și despre abuzurile făcute din partea proprietarului moșiei în legătură cu încasarea mărită a besmenului și impunerea imașului la

66. *Ibidem*, p. 179.

67. Scrisoarea lui Al.C. Moruz către ispravnici din 6 ianuarie 1803 și 1 martie 1804 (*Ibidem*, p. 106-107).

68. *Ibidem*, p. 118-119.

69. *Ibidem*, p. 135-136.

70. *Ibidem*, p. 138-139. Vezi și V. Berbecaru, *op.cit.*, p. 363-367.

71. *Ibidem*, p. 160-161.

72. *Ibidem*, p. 163.

impozite. În fața presiunilor crescânde, nedorind ca starea de revoltă a bârlădenilor să îmbrace forme accentuate, domnul Scarlat Al. Calimah poruncește ispravnicilor de Tutova să interzică încasarea acestora până când procesul va fi judecat în fața Divanului⁷³.

În luna decembrie 1814 în palatul Mitropoliei și-a deschis ședința Divanul ce urma să asculte plângerile bârlădenilor asupra spătarului Nicolae Dimachi⁷⁴. După analiza documentelor prezentate de cele două părți în conflict s-a hotărât trimiterea unei comisii compusă din episcopul eparhiei și doi mari boieri pentru a discuta cu ambele părți implicate și să se fixeze hotarul pentru locul de țărini și fânețe ale spătarului și imașul pentru vitele târgoveților și a drumeților trecători și a celor ce se adunau anual la iarmaroc⁷⁵.

Hotărârea nu a mai putut fi finalizată, deoarece au început tratativele pentru cumpărarea moșiei de către târgoveții bârlădeni. La 1 februarie 1815, s-a întocmit actul de vânzare de către Profira Dimachi, născută Miclescu și locuitorii din Bârlad, privind moșia dimprejurul târgului cu prețul de 180.000 lei⁷⁶. Vânzarea a fost confirmată în februarie 1819 și de domnul Scarlat Al. Calimah⁷⁷. Astfel lua capăt o lungă dispută care durase mai multe decenii, moșia târgului revenind celor de drept, dar prin răscumpărarea acesteia la un preț foarte ridicat.

La 14 august 1816, domnul Scarlat Al. Calimah emitea un hrisov care constituia urbariul Bârladului⁷⁸. În 35 de articole se organiza proprietatea Bârladului și se instituia Casa Obștei, ca persoană morală sau juridică, cu atribuții municipale și chiar cu drepturi de judecată și de notariat în tot ce atinge târgul și moșia Bârlad. Primele articole se referă la delimitarea proprietății fiecărui locuitor al orașului "precum se afla după starea și trebuința ce va avea", căruia i se elibera o adeverință de către Casa Obștei; Imașul aparținea întregii obști

73. *Ibidem*, p. 164-165. Domnul nu rămâne consecvent măsurii luate, deoarece la o nouă jeluire a spătarului N. Dimachim, îndeamnă pe biv vel spătarul Ioan Jora să discute cu locuitorii răzvrătiți pentru a-i îndemna să-și achite toate dările față de proprietarul moșiei Bârlad "întocmai precum s-au urmat an".

74. Inițial se fixase luna septembrie pentru convocarea Divanului în vederea dezbaterii procesului cu târgoveții bârlădeni (*Ibidem*).

75. *Ibidem*, p. 188. După ce se arăta importanța economică și politică a orașului, "unul din cele dintâi și mai vechi orașe domnești și în centru, unde se reazimă nădejdea a tot alijverishul norodului părții de jos în vremea adunării de oarmaroace și a negustorilor străini ce vin pentru comerțul lor de alte vecine țări cu Moldova", se exprima încrederea că domnul va face dreptate târgoveților: "Nu socotim, doamne, că dreptatea la acea vreme sau și acum, în vremea aceasta a putea risipi un oraș pentru particular folos".

76. *Ibidem*, p. 192. Printre martorii participanți la vânzare se numărau mari dregători: Iordache Conta, Iogofăt, Ioan Sturza, spătar, Alecu Conta, agă, Răducanu Roset, hatman, Grigore Ghica, vomic, Constantin Conta, vomic, Dumitrache Conta, spătar, Ion Tăutul.

77. Al. Papadopol Calimah, *op.cit.*, p. 93. Th. Codrescu, *Uricarul*, II, p. 199-209.

78. *Ibidem*. Vezi V. Berbecaru, *op.cit.*, p. 363-367.

“pentru pășunarea vitelor locuitorilor târgului”, se interzicea în această zonă construirea de locuințe, grădini sau pășunatul vitelor particulare. Terenul arabil urma să se împartă în stânjani pe toți locuitorii târgului. După câți stânjani plătea “urma să rămână veșnic stăpânitor, fără să fie supus vreodată a da dijmă cuiva”. Articolul 4 interzicea “a vinde sau a schimba stânjani săi de câmp la străini sub orice cuvânt”. În situația în care era “silit de vreo nevoie ai vinde”, trebuie să se adreseze epitropiei care anunța obștea dacă aceasta cumpăra pământul, urmând să achite vânzătorului prețul pe care l-a dat la cumpărare “fără să-l scadă din preț, dar nici acesta să ceară mai mult de la obște”. În cazul în care obștea nu cumpăra lotul de pământ, trebuia să i se dea un înscris vânzătorului “că este volnic a-și vinde stânjani altui locuitor al orașului”, după patru zile de la publicarea de către epitropi. Actul de vânzare era dat de epitropi și trecut în condica obștei, în caz contrar nu era valabil (art. 5). Vânzările în cadrul târgului se efectuau după pravila și obiceiul pământului în termenii hotărâți⁷⁹.

Deosebit de interesantă este împărțirea “moșiei de la câmp”, în funcție de cele trei stări sociale: 10 stânjani (starea I), 7 stânjani (starea a II-a), 4 stânjani (starea a III-a). Locuitorii birnici aveau posibilitatea “aș lua partea lor unde vor cere”, apoi negustorii și la urmă boierii. Dacă un locuitor nu avea nevoie de teren agricol, acest pământ putea fi cumpărat de alți locuitori din mahalaua respectivă “neputând încape nici la boieri, nici negustori (art. 26). Se interzicea cumpărarea pământului de la o stare la alta” să nu fie volnici a cumpăra boieri de la negustori, nici negustori de la boieri, precum nici de la negustori birnicii, ci de la negustori – negustori și de la locuitori – locuitori, neamestecându-se unii cu alții și asemenea vor urma și la dăruire (art. 27). Pentru a se achita banii cumpărați moșiei, a binalelor și a cheltuielilor ce s-au făcut, urma să se plătească mai întâi venitul moșiei pe acel an fără imașul hotărât, apoi se vindeau toate binalele cumpărate și apoi locurile sterpe la licitație (art. 18)”. După ce se scădeau banii încasați din vânzare, din suma cumpărării moșiei, ceilalți bani pe jumătate din suma cumpărăturii și cu toate cheltuielile urmau să se împartă pe toți locuitorii pentru imașul lăsat pentru trebuința obștii. Cealaltă jumătate de bani se obținea din vânzarea stânjanelor de pământ ce prisoseau conform art. 4.

Epitropia era obligată să păstreze ponturile “întru toată statornicia fără clintire”, dar se lăsa libertatea de a se face unele corecturi în împărțirea pământului dacă va fi nevoie (art. 28). În administrarea moșiei epitropii singuri

79. Th. Codrescu, *Uricarul*, II, p. 199-209.

trebuiau să hotărască, iar când unele pricini îi depășeau se puteau adresa Divanului (art. 29).

Compoziția socială a epitropiei demonstra dorința protipendadei orașului de a conduce interesele majorității; doi boieri și patru negustori aleși anual (art. 7) și răspunzători de administrarea veniturilor obștești în fața unei comisii compusă din 10 persoane: patru boieri și șase negustori (art. 12). Pentru a se sista eventualele abuzuri, membrii celor două organisme obștești nu trebuia "să aibă nici o legătură de rudenie între ei". Slujbașii ținutului nu aveau voie să se amestece în aceste probleme, decât în sprijinirea elaborării ponturilor de către epitrop (art. 25)⁸⁰.

În concluzie se pot reține, credem, următoarele:

Situația constatată la Bârlad confirmă că vatra, hotarul, ocolul erau noțiuni diferite, folosite în orânduirea feudală pentru a marca teritoriul locuit al orașului, teritoriul dimprejurul acestuia, compus din țarini, imaș, fânețe, iazuri, prisăci, vaduri de mori, precum și unele sate dependente de oraș. Nedelimitarea exactă a hotarelor unor târguri a determinat unele confuzii din partea cercetătorilor în definirea corectă a noțiunilor de hotar și ocol. Hotărnicia Bârladului făcută în 1495 în timpul lui Ștefan cel Mare, asemenea celei a Vasluiului și Tg. Frumos, avea menirea să confirme "hotarul cel vechi" din veacuri. Hotarul Bârladului era mai mic decât al altor târguri, dar satisfăcea necesitățile curente ale populației la acea dată. De-a lungul secolelor moșia Bârladului a suferit mari modificări în sensul restrângerii sale, ca urmare a numeroaselor danii efectuate de domnie în favoarea marilor feudali sau mănăstirilor. De la donarea unor vaduri pentru mori, în special pe apa Bârladului, a unor iazuri și prisăci, s-a ajuns la loturi importante din moșia târgului în timpul domniei lui Aron Vodă, Eremia Movilă, Vasile Lupu, Gheorghe Ghica, Eustatie Dabija, Iliaș Alexandru, Luca Vodă, Antioh Cantemir, Mihai Racoviță. Procesul de depreciere s-a finalizat cu actul din 30 ianuarie 1757, elaborat de domnul Constantin M. Cehan Racoviță, prin care moșia Bârladului era cedată mănăstirii Sf. Samuil din Focșani. Fenomenul este specific în epocă și a afectat moșiile și chiar vetrele numeroaselor târguri românești. Noua hotărnicie din 1757 a Bârladului demonstra că moșia târgului era mai puțin de jumătate decât fusese în secolul al XV-lea.

Urmarea directă a acestei situații a fost apariția unor modificări în statutul juridic al orașenilor care din oameni liberi, cu obligații doar față de stat, au devenit dependenți față de noul proprietar, urmând să achite acestuia o serie de taxe. În decurs de șase decenii moșia Bârladului a cunoscut mai mulți proprietari: mănăstirea Sf. Samuil din Focșani, logofătul lordache Cantacuzino,

80. *Ibidem*.

spătăreasa Catrina Cantacuzino Sturza, Profira Miclescu Dimachi. Numeroasele abuzuri provocate de proprietarii moșiei în perceperea taxelor și limitarea dreptului de imaș provoacă mari nemulțumiri în rândul târgoveților a căror interese economice erau periclitate, deoarece o parte a populației continua să se ocupe direct sau complementar cu agricultura. Formele luptei de clasă au fost diverse și au variat ca intensitate de la o localitate la alta, antrenând în special păturile ăsrace și mijlocii ale orașelor. Lupta antifeudală s-a împletit cu cea împotriva abuzurilor generate de regimul turco-fanariot.

Neînțelegerile dintre tâgoveții bârlădeni și proprietara moșiei dimprejurul Bârladului au durat mai multe decenii, ajungând de două ori și în fața Divanului. Deși, pe baza probelor s-a dovedit justețea cererilor formulate de tâgoveți, conflictul nu s-a putut soluționa până la 1 februarie 1815, când au început tratativele cu proprietara Profira Dimachi, pentru cumpărarea moșiei Bârladului, la suma foarte mare de 180.000 lei.

Urbariul Bârladului, elaborat la 14 august 1816, de domnul Scarlat Al. Calimah în 35 de articole organiza proprietatea târgului și instituia Casa Obștei, organism cu atribuții municipale.

În pragul epocii moderne noile elemente capitaliste își fac tot mai mult simțită prezența, provocând mutații importante pe plan social-economic și politic. În acest cadru general s-a înscris și lupta târgoveților bârlădeni pentru redobândirea unor vechi privilegii și obținerea unor noi drepturi care le dădeau posibilitatea afirmării împotriva conservatorismului feudal.

IV. DICȚIONAR

M. ANDREESCU

Reluăm rubrica dicționarului de termeni istorici vizând unitățile de măsură pentru lungimi, suprafețe, capacități și greutate utilizate de români în secolele XV-XIX. Deși sunt ieșite din uz cunoașterea lor este necesară pentru a înțelege sensul expresiilor utilizate în documentele vremii. Unii termeni, deși și-au pierdut semnificația, continuă să fie utilizați în mediul rural din anumite regiuni, cu sensuri asemănătoare.

bașcea - unitate de măsură nedefinită, pentru măsurarea anumitor produse, echivalentă cu o grămadă. Ex. "o bașcea de prune".

bute - vas mare de lemn de peste o sută de vedre utilizat pentru păstrarea vinului și pentru măsurarea lui. Era confecționată din lemn de esență tare, stejar sau fag.

chingă - fâșie îngustă de moșie de lungime variabilă, care înconjura moșia sau era situată la marginea ei. *Chinga* apare în secolele XVI-XVII în urma împărțirii moșiilor în lung sau în lat, în funcție de numărul moștenitorilor. În loc de *chingă* s-a utilizat și termenul "curea de moșie".

ciric - bucată de loc de mărime nedeterminată însemnând a opta parte din suprafața în cauză: delniță, codru de moșie, pogon etc.

claie - grămadă de snopi de grâu - de regulă 16 snopi -, pregătiți în vederea treieratului; grămadă de fân sau de paie așezate pe un postament de lemn pentru a nu putrezi.

codru de moșie - bucată mare de moșie de mărime nedeterminată. Denumirea vine de la faptul că moșia se obținea prin defrișarea pădurii (codru), fie de către o singură familie fie de mai multe. După stabilirea hotarului moșiei aceasta se împărțea între întemeietori sau între urmașii lor, fiecare primind în folosință "*un codru de loc*" sau un "*codru de moșie*", arătându-se astfel originea proprietății și a dreptului de folosință și de stăpânire.

deget - urmă, amprentă, sigiliu; unitate de măsură valorând 2,3 cm. Pentru neștiutorii de carte punerea degetului în locul semnăturii echivala cu punerea unei peceti. Obiceiul s-a păstrat până la mijlocul secolului XX.

Ca unitate de măsură *degetul* a fost utilizat până la mijlocul secolului al XIX-lea fiind egal cu aproximativ 1 țol.

delniță - moșie, proprietate de mărime variabilă, în funcție de starea proprietarului. Erau *delnițe* țărănești, domnești, boierești sau mănăstirești care măsurau de la câțiva stânjeni pătrați la sute de stânjeni. În secolul XVIII delnițele aveau mărimi cuprinse între doi stânjeni și 50 de stânjeni patrați, în funcție de proprietar.

falcă - unitate de suprafață, bucată de moșie. Ca unitate de suprafață *falca* avea latura de 14,321 stânjeni sau 952 stânjeni patrați. În cazul când era parte de moșie mărimea *fălcii* varia în funcție de suprafața moșiei.

fâșie - bucată de moșie de mărime nedeterminată mai mult lungă decât lată, obținută din împărțirea și vinderea unor părți de moșie.

funie - unitate de măsură pentru lungimi de aproximativ 10 stânjeni. Ca parte de moșie *funia* era lungă și îngustă de cel mult 1-2 stânjeni.

găleată - unitate de măsură pentru capacități, folosită pentru măsurarea dărilor de cereale și pe fân. Mărimea *găleții* era aproximativ egală cu mărimea unei banițe, adică ceva mai mult decât un dublu decaltru de astăzi.

litra - măsură de capacitate reprezentând un sfert de oca, apoi de litru. Ca sfert de oca *litra* măsoara între 322-380 mililitri. Pentru greutate *litra* cântărea 312-325 grame.

mertic - unitate de măsură pentru capacități cântărind circa două ocale adică 2,580-3,040 litri. Se folosea pentru măsurarea dărilor din produse agricole.

moșie - proprietate, bucată de pământ de mărime variabilă obținută prin defrișare, danie, moștenire, cumpărare.

majă - unitate de măsură pentru greutate *majă* cântărind aproximativ 100 de oca, adică 125-130 kilograme.

oca - unitate de măsură pentru capacități și greutate. Pentru greutate *oca* măsoara 1250-1300 grame, după regiuni. Pentru capacități ea măsoara 1290-1520 mililitri, tot după regiuni. O valoare ceva mai mare avea *oca* domnească.

palma - unitate de măsură reprezentând a opta parte dintr-un stânjen, circa 0,232 m. *Palma domnească* era mai mare și era de două feluri: a lui Șerban Cantacuzino valora 0,246 m iar a lui Constantin Brâncoveanu 0,257 m.

pogon - unitate de măsură pentru suprafețe utilizată de la finele secolului al XVIII-lea. Un *pogon* măsoara 432 stânjeni pătrați, 144 de prăjini pătrate sau 5012 m².

- prăjină** - unitate de măsură pentru lungimi și suprafețe. O *prăjină* măsoară trei stânjani, adică 5,874-6,168 m și reprezintă a 144-a parte dintr-un pogon.
- pumn** - unitate de măsură reprezentând circa 2/3 dintr-o palmă, adică 0,164-0,171 m, în funcție de mărimea palmei domnești.
- răzor** - hotar de moșie; unitate de suprafață îngustă și lungă pentru vie sau cultura legumelor. Un *răzor* de vie echivala cu 1-2 rânduri de vie pe toată lungimea locului.
- sfoară** - unitate de măsură pentru lungimi de circa 10 stânjani, adică 19,680-20,560 m. *Sfoara* de moșie însemna un loc cu o lățime de câteva palme și lung cât ținea moșia.
- stânen** - unitate de măsură pentru lungimi și suprafețe măsurând 1,968-2,056 m liniari sau pătrați. A fost utilizat până la mijlocul secolului al XIX-lea când a fost înlocuit de metru.
- stog** - grămadă mică de fân, paie sau snopi de cereale, 4-6 snopi.
- șchioapă** - unitate de măsură cu mărimea cuprinsă între degetul mare și cel arătător, reprezentând aproximativ 1/2 dintr-o palmă, adică 0,123-0,128 m.
- vadră** - unitate de măsură pentru capacități echivalentă cu 10 ocale, adică 12,8-15 litri.

V. BIBLIOGRAFIE

B. TEODORESCU

În cele câteva pagini de care dispunem vom urmări pe rând publicațiile Institutului uN. Iorga" (În anii 2002-2003 precum și sumarul Revistei istorice pe 2003 și 2004), alte cărți semnificative, precum și colecția unei reviste de istorie din străinătate cu numerele ei tematice. Foarte probabil, Începând din anul viitor - vom semna și lucrări de istorie din străinătate, mai cu seamă din categoria celor ce introduc în discuție puncte de vedere noi, referitoare, inclusiv la istoria noastră.

Publicații ale Institutului de Istorie "Nicolae Iorga"

Potrivit *Revistei istorice*, tom XIV, nr. 1-2, 2003, în cursul anului 2002 cercetătorii de la Iorga și-au trecut numele pe 23 de cărți publicate, dintre care 19 în țară și 9 în străinătate.

Marile colecții de surse istorice au continuat cu apariția volumului X, partea a doua din seria *Călători străini despre Țările Române* și volumul XXXI, pentru anul 1649 din *Documenta Romaniae Historica*, B, Tara Românească. Studiile medievale au fost reprezentate de Ștefan Andreescu, *Perspective medievale*, Editura Unirea; Ileana Căzan și Eugen Denize cu *Marile puteri și spațiul românesc în secolele XV-XVI*, Editura Universității din București și Todos Kinga cu o descriere a bisericilor întărite din Trei Scaune în secolele XV-XVIII și o prezentare a testamentelor transilvănene (1548-1711) ambele apărute la edituri din Târgu Mureș. Epoca modernă este reflectată în *Arhondololgiile Țării Românești de la 1837*, scoasă la editura Muzeului Brăilei de Paul Cernovodeanu și Irina Gavrilă, în monografia lui Anastasie Iordache, *Revoluționarii Golești*, la Editura Mica Valahie sau în studiul lui Alexandru Mamina, *Dimensiunea religioasă a gândirii contrarevoluționare franceze* la Corint. Ioan Scurtu prezintă o nouă sinteză de istorie politică oferindu-ne la Editura -Enciclopedică *Istoria Partidului Țărănesc* (1918-1926).

Anul 2003 înregistrează participarea la 26 de publicații, dintre care cele pentru *Istoria Românilor*, volumul V, al cărui secretar de redacție a fost Constantin Rezachievi, și volumul VI și VIII coordonate de Paul Cernovodeanu, respectiv Ioan Scurtu au fost deja prezentate în S.A.I., LXVIII, 2003.

În colecția *Documenta Romaniae Historica*, B, Tara Românească, au văzut lumina tiparului volumele XXXI, pentru anul 1646 și XXXV, pentru 1650; *Marea Unire din 1918* sub coordonarea profesorului Ioan Scurtu a celebrat cei 85 de ani de la 1 decembrie, sub aceeași arie tematică și sub aceeași redacție generală așezându-se și sinteza *Structuri politice în Europa centrală și de sud-est* (1918-2001). Istoria românească și-a găsit o bună reflectare din evul mediu până în epoca comunistă inclusiv în lucrări precum cele semnate de Eugen Denize, *Românii între Ieu și semilună, Războaiele turco-venețiene și influența lor asupra Țărilor Române* (secolul XV-XVI), Editura Cetatea de scaun, Târgoviște sau Violeta Barbu *De Bono Coniugali*, o istorie a familiei în Țara Românească în secolul al XVIII-lea, la Meridiane.

Lista se completează cu Armand Goșu, *La troisieme coalition antinapoloniene et la Sublime Porte* 1805, Isis, Istanbul; Anastasie Iordache, Dimitrie Brătianu, Paideia, Mircea Iosă, *Obștea țărănească în secolul al XIX-lea și la începutul secolului XX*, precum și Daniela Bușe, *Modificări politice teritoriale în sud-estul Europei între Congresul de la Berlin și primul război mondial*, la Paideia și Ioan Chiper, Mioara Anton, *Instaurarea regimului Ceaușescu, Continuitate și ruptură în relațiile româno-sovietice*.

Este absolut remarcabil că atât în 2003, cât și în 2004 *Revista istorică* a apărut cu toate cele 6 numere chiar dacă într-un tiraj mic și cu o circulație, care o face accesibilă aproape exclusiv celor care frecventează Institutul N. Iorga.

Sumarul pe 2003 a fost structurat pe câteva teme, după cum urmează:

În 1-2, Conflicte în sistemul totalitar - *România și criza din 1968*; Diplomatie și colaborare - Europa interbelică; Cultură, ideologie și politică; Societate: intelectualii, studii documentare.

În 3-4, Minoritarii; *Dunărea* - frontieră și arteră comercială; Puteri maritime - Veneția; Partide politice - studii documentare (*Partidul Muncitoresc Român*)

În 5-6, consacrat aproape integral, istoricului, directorului de institut și omului politic Gheorghe Brătianu precum și unei tematic care i-a fost apropiată marelui nostru antecesor: Război și artă militară, Mări, oceane, fluvii, Marea Neagră, Imagini și călătorii în Europa de Est; Dreptul medieval, legislație și tradiție. Două din cele trei numere cuprind informații despre viața științifică la zi, opinii, precum și o amplă rubrică de note și recenzii.

În numerele anului 2004 întâlnim următoarele subiecte mari

În nr. 1-2, *Românii și italienii - evoluții și convergențe*, *Marea Neagră și Dunărea politică și diplomatie*, circulație monetară și comerț ponto-danubian.

În 3-4, *Ștefan cel Mare; justiție și cultură, diplomatie și capital* - un grup de studii documentare despre negustori, oieri și nobili (în secolele XVIII-XIX) și o rubrică de istoriografie.

În fine în nr. 5-6 cuprinde mai multe mărturii și controverse despre 23 August 1944, un grupaj *Ideologie, Diplomatie, Confesiune* și altul consacrat Europei centrale și occidentale, *Izvoare și metode de cercetare, Istoria revistelor de istorie*, viața științifică, note și recenzii și *Revista revistelor de istorie* care încheie volumul.

Este greu să trecem în revistă toate studiile și articolele cuprinse sub aceste titluri, totuși în modul cel mai subiectiv remarcăm contribuțiile publicate în grupajele *Dunărea - frontieră și arteră comercială* de D. Bușă, Ileana Cazan, Adrian Tertecel, Aurora Ilieș, Nagy Pienaru; *Gheorge I. Brătianu - istoricul, directorul de institut și omul politic* de Cornelia Bodea, Stelian Brezeanu, Violeta Barbu, Ioan Scurtu, Eugen Denize și Cristian Vasile; *Marea Neagră și Dunărea - politică și diplomatie* de Marian Stroie, Adrian Tertecel, Ștefan Andreescu, Ovidiu Cristea, Viorel Achim și Șerban Marin; *Epoca lui Ștefan cel Mare* de Ștefan Andreescu, Nichita Adăniloiaiei, Ovidiu Cristea, Eugen Denize, Ion Țurcanu, Livius Marius Ilie și *August 1944 - mărturii și controverse* de Florin Constantiniu, Eugen Denize, Alexandru Oșca, Mioara Anton, Cezar Mătă.

În ansamblu colecția revistei istorice ne oferă un spectacol intelectual de anvergură în care își dau practic întâlnire toate generațiile importante de istorici, de la academicienii octogenari până la debutanți, oferind suficiente motive de încredere nu numai în prezentul dar și în viitorul acestei discipline.

Sfârșitul anului trecut a adus cu sine și o premieră: tipărirea primului număr al ediției pentru străinătate a Revistei istorice – Historical Yearbook – înlocuitoarea publicației *Revue Roumaine d'histoire*, care între timp și-a încetat apariția.

Din colectivul de redacție condus de Cornelia Bodea și Ioan Scurtu mai fac parte Paul Cernovodeanu, Florin Constantiniu, Eugen Denize și Nagy Pienaru. Consacrat în întregime istoriei minorităților din spațiul românesc, dar și diasporei noastre, numărul este dominat de două grupaje tematice: *Autohtoni și străini* - societate, cultură și religie și *Să trăiești împreună* - lege, toleranță și coerciție. Sumarul se încheie cu un inventar de cărți și reviste consacrate subiectului și cu lista publicațiilor membrilor Institutului de Istorie N. Iorga în anul 2003.

Istorie universală, istorie românească

Academia Română și Institutul de istorie N. Iorga au publicat în seria *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, primul volum relativ la anii premergători mișcării conduse de Tudor Vladimirescu (1801-1821), în peste 1000 de pagini, la Editura Academiei în 2004.

Din bogata literatură istoriografică tipărită la Editura Corint, reținem în ordinea cronologică a subiectelor: Madeleine-Hours-Meidan, *Cartagina*, 1949;

Jean Jacques Maffre, *Secolul lui Pericle*, 1990, o istorie a relațiilor grecești în secolul V î.Hr., triumful Atenei și războiul peloponeziac: Jacques Schlosser, *Isus din Nazaret*, carte constituită integral pe sursele sacre, ce încearcă să rețină tot ce se poate desprinde din biografia pământească a Mântuitorului, cititorul fiind liber să aleagă între cele două moduri radical diferite ale cunoașterii, cercetarea critică și revelația; Guy Achard, *Nero*, 1995, un subiect controversat cu imagine negativă preponderentă, oarecum reabilitat în secolul XX; Henry Lammens, *Islamul, credințe și instituții*, 1944; deși au fost scrise acum 60 de ani multe din temele abordate își păstrează întreaga actualitate: lupta între conservatori și moderniști, viața spirituală și socială în Afganistan, nașterea și evoluția panislamismului, etc.; Renee Musset Goulard, *Carol cel Mare*, 1998, studii ce formulează clar linia directoare generală care a servit drept referință, în toate domeniile, în secolul care a urmat; Jeanine Quillet, *Cheile puterii în Evul Mediu*, 1972, studiază relația între puterea seculară aparținând statului și puterea spirituală deținută de biserică.

P. Antonetti prezintă într-o scurtă sinteză Familia Medici, 1997, o istorie succintă a acestor celebri florentini care au dat Franței, două regine, Catherine, soția lui Henric al II-lea (1519-1589) și Maria, soția lui Henric al IV-lea (1573-1642) și doi papi, cel mai cunoscut rămânând Leon al X-lea (1475-1521), mare protector al artiștilor Renașterii.

Două lucrări sub aceeași semnătură, Laure Adler, *Secrete de alcov și Istoria cuplului între 1830-1930*, 1990 abordează subiecte considerate în de obște delicate înfățișându-ne cum se constituiau, cum trăiau și cum se despărțeau cuplurile în urmă cu 70 de ani și care era viața prostituatelor în aceeași epocă. În măsura în care schițează istoria unei lumi interzise și reconstituie mentalități, demersul autoarei se dovedește foarte interesant.

Istoria secolului XX este subiectul altor sinteze apărute în ultimii doi ani la Editura Corint. O carte care a stârnit vie polemici în Occident este și *Războiul civil european (1917-1945)* scrisă de generalul E. Nolte, o paralelă istorică între Germania și Rusia sovietică, cei doi poli ai Europei în secolul trecut. Lucrarea, de peste 600 de pagini, este structurată în patru părți, o introducere și o istorie față în față a celor două mari puteri europene în trei perioade succesive: 1917-1932, de la Revoluția bolșevică la căderea republicii de la Weimar, 1932-1941, pacea sovieto-germană, împotriva diferențelor ideologice și 1941-1945, războiul nazismului împotriva sovietelor. Un cuvânt înainte destinat de autor cititorilor din țara noastră se referă la impactul ideologiilor perioadei tratate asupra României.

Peter Alter urmărește în lucrarea *Problema germană și Europa*, 2000, binomul Germania - Europa de la pacea Westfalică (1648) până în zilele noastre,

subliniind temeiurile istorice ale simpatiei, neutralității, aprehensiunilor sau ostilităților.

Sophie Bessis, *Occidentul și ceilalți*, 2001, descoperă pentru noi; realități ideologice mai mult sau mai puțin vizibile, precum și modurile principale prin care cei puternici au impus o noua ordine mondială.

Francois Charles Mougel, *Europa de Nord în secolul al XX-lea*, este o sinteză în care-și dau întâlnire societatea, economia, politica și cultura unei lumi mai puțin cunoscute.

Jean Venette, *Secolul XXI va fi mistic sau nu va fi deloc*, reia în titlu celebra formulare a lui A. Malraux, construind un demers structurat pe analiza fenomenului mistico-religios în pragul mileniului al III-lea.

Gh. Ceaușescu, *Nașterea și configurarea Europei*, 2004, este o sinteză în care binecunoscutul latinist încearcă să răspundă unor întrebări precum: Ce este Europa, dincolo de expresia sa geografică? Există un spirit european și cum se manifestă? De ce se arată necesară transformarea bătrânului continent într-o entitate unitară? Cum se va realiza o asemenea întreprindere și ce consecințe va avea? Cum va arăta lumea atâta vreme influențată de Europa statelor și națiunilor, sub impactul noilor realități? Cartea profesorului Ceaușescu se arată deosebit de utilă pentru toți cei ce vor să înțeleagă rațiunile constituirii Europei unite și cerințele pe care România trebuie să le îndeplinească pentru a fi admisă.

Anului Ștefanian, editura Corint i-a consacrat două titluri: Șerban Papacostea, *Ștefan cel Mare, domn al Moldovei*, ediția a doua a unei lucrări de referință și Ovidiu Cristea, *Acest domn de la miazănoapte*, Ștefan cel Mare în documente venețiene inedite. Tânărul cercetător al Institutului N. Iorga prezintă rapoartele lui Pietro Dembo și G. Dario, reprezentanți ai Republicii lagunelor la Constantinopol, despre expediția sultanală a lui Baiazid al II-lea din 1484, în cursul căreia au trecut sub stăpânire otomană Chilia și Cetatea Albă - un moment important nu numai în istoria Moldovei cât și pentru marea înfruntare dintre thalassocrația venețiană în declin și cea otomană aflată în plină ascensiune.

Am mai citit și pentru dumneavoastră: *Tragedia României (1939-1947)* publicație a Institutului Național pentru Memoria Exilului care cuprinde texte apărute în *Dialog*, revistă din Germania a exilului politic românesc, selectate și îngrijite de Ion Solacolu, cu prefața lui Neagu Djuvara și postfața lui Florin Constantiniu, Editura Pro Historia. (volumul a fost lansat cu prilejul a 60 de ani de la evenimentele din 23 august 1944). La Polirom au apărut succesiv *Explorări în comunismul românesc* sub semnătura lui Paul Cernat, Ion Manolescu, Angelo Mitchievici, Ioan Stanomir și Ruxandra Cesereanu, *Decembrie 89. Deconstrucția unei revoluții*. Cel de-al doilea volum sintetizează teoriile vehiculate până acum pe tema revoluției din decembrie 89 și urmările acesteia,

încadrându-le în trei categorii: teoria revoluției pure, teoria conspirației (externă, internă sau combinată) și teoria revoluției hibridate cu o lovitură de stat. Autoarea se oprește asupra a trei evenimente esențiale : procesul și execuția cuplului Ceaușescu, chestiunea teroriștilor și rolul pe care armata l-a jucat în timpul evenimentelor.

La sfârșitul anului trecut (2004) au apărut la Editura Humanitas două volume care se mențin în aceeași arie tematică: Marius Oprea, *Moștenitorii Securității* și Tom Gallacher, *Furtul unei națiuni, România de la comunism încoace*. Autorul celei dintâi, ziarist și cercetător la Institutul de istorie recentă (IRIR), a publicat anterior *Banalitatea răului, o istorie a Securității în documente* (1949-1989), premiată de Asociația Editorilor drept cea mai bună carte a anului 2002 , împreună cu Stejărel Olaru, *Ziua care nu se uită* (15 noiembrie 1987) și alături de colegii săi de institut: *Securiștii partidului, serviciul de cadre al PCR ca poliție politică* (toate la Polirom, 2002).

Noua carte, apreciată de la început ca un eveniment, a stârnit aprecieri dintre cele mai elogioase în primul rând pentru că Marius Oprea a avut curajul să descâlcească modul în care, în România de azi, Securitatea, privatizându-se și-a întins tentaculele până în cele mai ascunse cotloane ale puterii (Dennis Deletant).

Tom Gallacher, profesor la Universitatea din Bradford este un bun cunoscător al istoriei balcanice, al Europei de Est și nu în ultimul rând al României despre care a scris și în trecut: *România după Ceaușescu. Democrație și naționalism*, 1989-1998. Cele 10 capitole ale noii sale cărți evaluează traseul parcurs de România în 15 ani de postcomunism. Rod al unor investigații minuțioase, al repetatelor sale vizite în țara noastră precum și a cunoașterii aprofundate a realității românești, acest studiu se constituie într-un demers neutru adunând succese și eșecuri, în mod egal consemnate. Este un bun prilej spre a ne cunoaște imaginea așa cum o privesc alții dar și pentru a aprecia cât de lung este drumul nostru spre normalitate. Prezentând într-o concluzie rolul crucial al Uniunii Europene pentru viitorul României, Tom Gallacher se întreabă totuși dacă nu cumva aceasta nu va consolida tradițiile istorice și metodele care au perpetuat în această țară proasta guvernare) de-a lungul celei mai mari părți din istoria sa.

Menționăm de asemeni apariția la editura Dominor al celui de-al doilea volum îngrijit de Mirela Luminița Murgescu, consacrat ediției a doua a concursului *Istoria mea Eustory* (2001-2002) a cărei temă a fost *Tehnici și tehnologii în comunitățile de ieri și de azi*. 498 de tineri au elaborat 163 de lucrări dintre care 3 au primit locul 1, 5 premiul II, 10 premiul III, 33 premiul IV, fiind atribuite de asemeni 5 premii speciale și alte 5 unor școli care s-au distins în mod

deosebit. Cartea înfățișează un dosar complet al competiției, inventariază toți participanții și premiile și publică câteva din cele mai reușite eseuri.

Același autor, Mirela Luminița Murgescu, a adunat într-un volum studii mai vechi și mai noi consacrate predării istoriei în școala, inclusiv un documentar despre criza manualelor din toamna 1999 sub titlul *Istoria din ghiozdan*, lectură instructivă pentru toți cei interesați de destinul postdecembrist al disciplinei noastre.

Încheiem acest capitol semnalând lucrarea colegului, Costel Iordachiță, *Familia Lahovary. Ascendență și destin politic*, apărută la editura piteșteană Carminis. Am citit cu plăcere în ultima vacanță de Crăciun cartea oferită cu generozitate de Relu Stoica, președintele filialei noastre de la Buzău și am aflat multe informații utile despre o mare familie de cărturari și de oameni politici, al cărei destin se împletește cu istoria modernizării societății românești. Scoși din uitarea în care-i aruncase vechiul regim politic, marii bărbați cărora le datorăm înfăptuirea României, constituie o galerie de modele intelectuale și morale asupra cărora e bine să reflectăm.

Publicații străine de istorie

Am inaugurat într-un număr anterior prezentarea colecției revistei franceze *Histoire*. Continuăm astăzi supunând atenției dumneavoastră *Historia*, celălalt mensual de specialitate cu o structură proprie, bogat ilustrat, dezvoltat în ansamblu pe subiecte diverse din care nu lipsesc senzaționale descoperiri de arhivă. Fiecare număr cuprinde și un dosar, care în unele cazuri poate fi special sau secret (în intenția de a-și atrage cititorii). Din ianuarie și până în decembrie dosarele din *Historia* discută despre Puterile oculte ale astrologilor, din antichitate și până în zilele noastre; Șocul gigantilor, o paralelă Talleyrand-Napoleon, sau despre marea epopee a celților; Adevărata istorie a războiului Troiei și bătălia de la Dien-Bien-Phu; Templierii, vinovați sau nevinovați; Istoria manipulată, probe în câteva tablouri celebre; Soldații francezi din cel dintâi război mondial; Femeile din Evul Mediu; Vârsta de aur a mamuților; Anii epurărilor 1944-1945 și despre Faraon ca ales al zeilor.

Dosarele reprezintă partea substanțială a numărului. Restul se articulează în rubrici consacrate precum *Întoarcerea în istorie*, fapte ale prezentului cu mari reverberații în trecut, *Momente ale istoriei*, secvențe cronologice care ilustrează enorma diversitate a faptelor, evenimentelor și personalităților din toate timpurile și de pe toate meridianele sau descoperiri. Întâlnim desigur recenzii la cele mai importante publicații istorice, afișul expozițiilor, televiziunii, internetului, scrisori de la cititori, tribună liberă de opinii istorice, sursa inedită a lunii (de fapt a numărului), genealogii, o scurtă istorie a orașelor, bogat ilustrată, jocuri, etc.

Astfel numărul din decembrie 2004 se deschide cu o sursă inedită - procesul verbal al cerimoniei de încoronare al lui Napoleon. (2 decembrie 1804).

Rubrica *Întoarcerea în istorie*, rememorează evoluția podurilor din antichitate și până în prezent cu prilejul inaugurării viaductului de la Milian, cel mai înalt din Franța. Momentele istorice se referă la Imperiul Grec uitat de la Trebizonda în nordul Asiei Mici (1204-1461), la dreptul de azil, la zgomot ca inamic public al marilor orașe din Evul Mediu până în prezent și pentru că anul în care ne aflăm aparține fizicii, grupajul cuprinde și o evocare consacrată lui Denis Papin, unul din precursorii mașinii cu vaporii (1647-1714); se mai adaugă un articol despre Bonaparte și Veneția (cedată la Campoformio Austriei, reîntoarsă Franței prin tratatul de la Presburg) și un studiu despre nașterea Arabiei Saudite.

Partea de substanță a numărului este însă consacrată afacerii Dreyfus (1894-1899) cu o reconstituire a dosarului secret, cu identificarea politicianilor și militarilor coalițați împotriva sa de la miniștrii de război, până la membrii statului major, cu toți complicii la o condamnare scandaluoasă. Un documentar este dedicat orașului Strasburg de-a lungul timpului. În ultimele pagini întâlnim prezentate câteva faimoase cărți de istorie, posibile cadouri pentru Crăciunul care se apropie, apoi pur și simplu cărți între care cele consacrate bicentenarului încoronării lui Napoleon sunt prezentate într-un chenar special, cărți pentru tineret, cuvinte încrucișate și o pagină dedicată numelor de familie, cu originile și răspândirea lor pe provincii (acum a venit rândul lui Simon purtat în Franța în secolul XX de 87.941 persoane).

Asemenea publicației *Histoire* și *Historia* publică o dată la două luni o colecție tematică din care în 2004 au apărut numerele înfățișând *Evreii în Franța*, *Veneția*, *de la Marco Polo la Casanova*, *Soldații libertății* (consacrat celor 60 de ani de la ziua Z), *Franța feudală* și *Catolicii în Franța*.

Accesibilă (mai mult în biblioteci sau pe Internet, pentru că prețul de exemplar este destul de puțin atrăgător) revista *Historia*, scrisă de specialiști reputați, prezentată grafic în condiții ireproșabile ni se pare foarte utilă pentru a racorda demersurile noastre didactice cu istoriografia țărilor occidentale.

În fine, salutăm din acest colț de pagină apariția seriei noi a *Arhivei Istorice a României* editată de Universitatea din București, Facultatea de Istorie, Centrul de editare a izvoarelor istorice care poartă numele revistei. Într-un cuvânt înainte semnat de profesorul universitar dr. Alexandru Barnea am reținut că noua publicație dorește să continue tendința vechii Arhive Hașdeiene (1864-1867) și să întrețină interesul pentru document, fără a înclina calitatea spre vulgar sau obscuritate. O dovedește și volumul recent care cuprinde în mai multe capitole documente medievale transilvănene din arhivele maghiare (1340-1350); documente inedite despre familia Boer de Recea (1598-1632) mai multe documente înfățișând pagube, furturi, despăgubiri și pedepse, Între pravilă și obiceiul pământului (1645-1679), privilegiul breslei negustorilor "greci" din Diosig și Sămieni (1740), documente privind activitatea episcopului Paulo Sardi și despre catolicism în Moldova (1843-1848), acte și documente privitoare la viața lui Constantin Erbiceanu (1861-1908).

VI. DASCĂLII NOȘTRI - IN MEMORIAM

GHEORGHE I. IONIȚĂ

Născut la 24 aprilie 1937, Gheorghe I. Ioniță a absolvit Facultatea de Istorie a Universității din București în 1960. În 1967 a obținut titlul de doctor în istorie, după care s-a remarcat printr-o amplă activitate științifică, materializată în zeci de cărți și sute de studii. Tematica abordată a fost complexă: istoria Partidului Comunist, a Frontului Plugarilor și a altor organizații politice, activitatea unor personalități (Nicolae Titulescu, Nicolae Iorga, Petru Groza), semnificația unor evenimente esențiale din istoria românilor (Marea Unire din 1918, actul de la 23 august 1944), românii din afara granițelor României, locul românilor în istoria universală etc. O componentă esențială a activității sale științifice de după 1980 a constituit-o elaborarea unor lucrări și studii privind metodică predării istoriei, de o mare utilitate nu numai pentru studenți, dar și pentru profesorii care aveau de susținut examene de definitivat sau pentru grade didactice.

Din 1967 a lucrat în învățământul superior, la Facultatea de Istorie a Universității din București, mai întâi ca lector, apoi conferențiar (1972) și profesor (1981). Prelegerile sale s-au remarcat printr-o solidă forță de argumentare, Gheorghe I. Ioniță fiind unul dintre primii istorici care au studiat Arhiva C.C. al P.C.R., punând în circulație documente de cea mai mare importanță, care ofereau o imagine nouă - adeseori diferită de cea oficială despre viața politică din România în anii 1918-1947.

Gheorghe I. Ioniță a fost unul dintre cei mai activi membri ai Societății de Științe Istorice din România. Era nelipsit la cursurile de vară organizate de Societate, susținând expuneri și participând la dezbateri pe teme de mare interes, adesea controversate și asupra cărora cursanții doreau să afle un punct de vedere avizat. A fost prezent în aproape toate județele României, în zilele metodice ale profesorilor de istorie, a îndrumat sute de lucrări pentru gradul didactic I, a fost unul dintre cei mai agreabili profesori universitari, datorită modului său deschis de a-și exprima punctele de vedere și a spiritului său colocvial

și generos. Gheorghe I. Ioniță a fost timp de mai mulți ani președintele Comisiei la olimpiadele naționale de istorie, remarcându-se prin corectitudine și o excepțională putere de muncă.

Revista " *Studii și Articole de Istorie*", editată de Societatea de Științe Istorice din România, s-a bucurat de colaborarea sa de-a lungul a peste trei decenii, atât cu materiale pe teme științifice, cât și privind metodica predării istoriei.

O boală necruțătoare l-a răpit din mijlocul nostru pe profesorul Gheorghe I. Ioniță la 15 iunie 2004, în plină putere de creație. Pentru Societatea de Științe Istorice a fost o mare pierdere, ca și pentru învățământul și știința din România în general.

Toți cei care l-am cunoscut și i-am citit lucrările îi păstrează o vie amintire și recunoștință pentru tot ce a făcut spre binele Istoriei și a slujitorilor ei.

IOAN SCURTU